

Uvodnik

Denis Poniž: Neumnost & Co. 1123

Mnenja, izkušnje, vizije

Boštjan Dvořák: Človek in reklama 1132

Pogovori s sodobniki

Tina Kozin z Urbanom Vovkom 1141

Sodobna slovenska poezija

Ciril Zlobec: Poznojesenski triptih 1155

Ivan Dobnik: Bolska 1159

Aleš Jelenko: Pesmi 1168

In memoriam

Herman Vogel: Neobjavljene pesmi:
Koča v bregu 1179

Sodobna slovenska proza

Sebastijan Pregelj: Vdih. Izdih. 1183

Kristijan Muck: Trojiška kronika 1190

Kristina Radešček: Vesel božič
in srečno novo leto 1201

Nastja Koritnik: Prazno krdelo
profesorja Volka 1212

Tuja obzorja

Katica Kulavkova: Pesmi 1229

Sodobni slovenski esej

- 1238 *Janja Vollmaier Lubej*: Esej o evropski
rumeni štoklji

Alternativna misel

- 1246 *Sam Harris*: Razum v izgnanstvu, 2

Sprehodi po knjižnem trgu

- 1254 Mojca Kumerdej: Kronosova žetev
(*Ana Geršak*)
1258 Rok Vilčnik: Človek s pogledom
(*Diana Pungeršič*)
1262 Barbara Pogačnik: Alica v deželi plaščev
(*Milan Vincetič*)
1266 Janez Kajzer: Krik (*Lucija Stepančič*)

Mlada Sodobnost

- 1269 Milena Mileva Blažič: Pehar zlatih hrušk –
premislek in priložnost za izboljšanje
Matjaž Pikalo: Rdeča raketa
(*Ana Vogrinčič Čepič*)

- 1276 **Sodobnost nekoč**

dr. Denis Poniž

Neumnost & Co.

O človeški neumnosti in tistih, ki ji vdano služijo, je skoraj vse povedal Erazem Rotterdamski v svoji *Hvalnici norosti*, ko se je pisalo leto Gospodovo 1511. Nekaj malega so dodali še nekateri misleci, rojeni v poznejših dobah, med katerimi pa je bolj malo tistih, ki bi najbolj morali ljubiti resnico in torej sovražiti neumnost, filozofov vseh šol in smeri. Človeško neumnost Erazem imenuje norost, pri tem pa seveda ne misli na duševne motnje in bolezni vseh vrst, ampak na tisto ravnanje posameznika, skupine in množice, ki se, če ne takoj, pa čez čas, izkaže za razdiralno, pogubno, nečlovečansko, uničujoče. Neumnosti se smejemo, neumnost nas zabava, a bi se morali zaradi nje jokati, je napisal Henri Bergson v svojem *Eseju o smehu*.

Erazem je v svoji *Hvalnici norosti* pokazal, pri tem pa se mu ni bilo treba kaj prida truditi, da je človeška norost nekaj, pred čemer ni imuna nobena doba, noben narod in noben posameznik; prav zato je tej vseprisotni in vedno obstojni, neuničljivi neumnosti spesnil svojo "hvalnico". Ni samo razburil, naravnost razbesnel je množico svojih sodobnikov, ki so se prepoznali v njegovem nesmrtnem traktatu. Seveda nihče od njih za nič na svetu ne bi priznal, da se je ugledal v njegovih trditvah in zaključkih, a družno so ga prezirali, klevetali, preganjali. Tudi danes se nihče ne bi hotel prostovoljno uvrstiti med njegove "varovance", tudi danes ni dobro govoriti o kolektivni norosti, povezani recimo s športom, pop kulturo ali pop politiko. A knjiga o norosti je bila uspešnica svojega časa. Čeprav je

na noge dvignila tako rekoč vso "razumsko" Evropo, ki je v njenem avtorju videla nebodigatreba, ki kali vode samo zato, da bi pokazal, kako je pod videzom trdnosti, urejenosti, smiselnosti in pravičnosti morje blata. Knjiga ni učinkovala samo v času nastanka, nanjo so se sklicevali najboljši umi, kar jih je rodila naša civilizacija, a le redki sodobniki, recimo Francis Bacon, so razumeli njeno sporočilo tako, kot ga razumemo danes. Erazem je utelesil tistega duha renesančne Evrope, ki je ideal še danes: odprta, (samo)kritična, reflektirana skupnost odgovornih posameznikov, ki zmore poddržati ogledalo svojim norostim. Zapisal je vse tisto bridko in resnično o brezumnem ravnanju človeških bitij, kar je Hieronymus Bosch naslikal s tolikšnim zanosom, s tolikšno notranjo silovitostjo in predvsem s tako velikim odporom do človeške neumnosti ali norosti, da pred njegovimi slikami obstanemo kot od strele zadeti in pred našimi očmi se začne odvijati pripoved, ki vodi do najglobljih, najbolj skritih, a zato tudi najbolj neprijetnih lastnosti, razvad in ritualov, ki nas ne zaznamujejo samo kot posameznike, ampak predvsem kot socialna bitja, pripadnike teh ali onih skupin, strank, združb in vsega, kar človeške različnosti bolj ali manj nasilno postavlja na skupni imenovalac. Norost se Erazmu in Hieronymusu prikazuje kot spačenost človeške duše, kolektivne in posamezne. Norost vidita kot znamenje, ki se pojavlja v vseh časih, nesmrtno, neuničljivo zanikanje logičnega reda in vzročno-posledičnih zakonitosti v posmeh slehernemu razumu in človeški razsodnosti. Norost opisujeta in slikata kot napoved tistih zgodovinskih dejanj, ki jih ne moreta razumsko pojasniti, saj so preveč nečloveška, da bi imeli zanje prave izraze in formule. Norost je črna luknja človeške zgodovine.

Po tisočletjih navideznega miru, statičnosti, metafizične vznesenosti in človeške ponižnosti pred Bogom, pa naj so si srednjeveški verniki tega nikdar videnege, a vedno in povsod prisotnega Boga naslikali na sto in en način, zmeraj je bil isti, enako onnipotenten in skrivnostno oddaljen, je dozorel čas za renesančni "veliki obrat": na stotine osvobojenih duhov je ušlo iz stekleničke srednjeveške teocentričnosti; nekateri od njih so presenetljivo hitro zrastle v gigantske stvore, drugi so se spremenili v zapeljive humunkule, tretji v skoraj nevidne, gozdnim palčkom podobne pritlikavce. Človek je ostal sam s temi prikaznimi, stvori in humunkuli. Zanosu sta se pridružila tesnoba in grenek posmeh. Ob vsem veličastju, s katerim je triumfiral osvobojeni človeški duh, je v renesansi vzkliklo več temnih cvetov, kot pa smo pripravljeni priznati danes, ko po renesančnem vzponu razuma poznamo še eno zgodbo, ki jo imenujemo razsvetljenski vek. Čeprav so evropski razumniki "lučnega" stoletja, bojevniki za čisti razum,

sistematično preganjali neumnosti in norosti vseh vrst ter na mesta, očiščena norosti, postavljali bleščeče razumske resnice, čeprav so se trudili noč in dan, neumnosti vseeno niso uspeli zatreti; še naprej se je neovirano razvijala in ustvarjala vedno nove in nove micelije. Ni treba velikih besed in zapletenih argumentacij, tako piše eden Erazmovih sledilcev iz 19. stoletja, Nemec Peter Sloterdijk, da bi pokazali, kako je neumnost cvetela tudi v časih, ko je razum postal vrhovno vodilo evropske in ameriške civilizacije, tako sveto, tako posvečeno, da je poskušal spremeniti po svoji podobi ves svet, a ga ni samo spreminjal, ampak ga je tudi pahnil v vrsto katastrof, vojn in drugih množičnih histerij, ki so terjale na desetine milijonov človeških življenj. Neumnost se je ugnezdila, tako nadaljuje Sloterdijk, v samo srce razuma, nemalokrat si je nadela mimikrijsko oblačilo, s katerim je uspela preslepiti celo največje (filozofske) ume. Ampak če nočete verjeti Sloterdijku in njegovi *Kritiki ciničnega uma*, boste morda prisluhnili očaku Erazmu, ki je o "ljubiteljih resnice" zapisal tudi tole: "Zadosten dokaz, da ničesar ne razumejo, je že to, da so si glede teh reči [Erazem ima v mislih temeljne filozofske kategorije, op. avtorja] sami med seboj večno navzkriž. Kljub vsej nevednosti se imajo za vsevedne, dasi včasih niti zase ne vedò."

Erazmova neprizanesljivost bi bila danes verjetno enako bridka in jedka, kot je bila pred stoletji. Kaj vse se je od takrat zgodilo v imenu resnice in razuma, a se je, če ne prej, pa vsekakor kmalu, spridilo v neumnosti in norosti, zaradi katerih je svetovna zgodovina ena sama neprekinjena reka groze, smrti, ubijanja, ropanja, uničevanja, plenilskih pohodov, zaslužnjevanj. Kaj šele bi napisal Erazem, če bi prebral zgodovino totalitarizmov 19. stoletja! Verjetno bi se mu zdel njegov čas, naj je bil še tako – prosto po izklicevalcu "napredka", Heglu – duhovno daleč od idealov, spokojen in miroljuben, pravo renesančno vrtičkarstvo v primerjavi s preoranimi in od kordita zastrupljenimi bojnimi polji prve ali druge svetovne vojne in vseh vojn, ki so se zgodile pred ali po njima.

Seveda je že Erazem vedel, da vsega ni mogoče pripisati človeški norosti oziroma neumnosti, človeški zaslepljenosti, fanatizmu, samopašnosti in tiraniji, zagrizenemu sovražstvu in krvoločnosti, prefinjenemu političnemu in ekonomskemu spletkarstvu in brutalni vojaški sili. Ampak v *Hvalnici norosti* se Erazem, podobno kot vsi, ki so se za njim lotevali genetske napake in jo prikazovali bolj ali manj celovito, vedno pa skrajno slikovito in z občutkom za najboljši humor, ironijo in sarkazem, ne more načuditi, kako trdoživi in hitro rastoči rastlini sta človeška norost in človeška neumnost z vsemi okraski, s katerimi se dičita, verjetno že od tistih davnih časov, ko so naši predniki človečnjaki opravili s svojimi rivali, neandertalci.

Strašljivo pa seveda ni samo to, da se – pustimo čase pred renesanso pri miru, saj imamo dovolj opravka s temi, ki so jo nasledili – kar naprej ponavljajo eni in isti vzorci, da tudi takrat, kadar eni od “ljubiteljev resnice” ponujajo sprejemljive odgovore, razkrijejo norost v njeni goloti, v njenem brezsravnem nastopaštvu, pridejo drugi, ki usmiljeno zakrijejo to bedo in pridigajo razumnost, strpnost in kar je še lepih lastnosti, ki jih pridigarji zahtevajo od drugih ljudi, ne da bi jih enkrat samkrat uporabili sami. In teh vzorcev ne ponavljajo kot papige samo “ljubitelji resnice”, ampak tudi ljudje, ki so se zapisali besedam, ki bi prav tako morali ljubiti in iskati resnico. Ampak namesto tega koristnega početja je njihov namen čisto nekaj drugega, Erazem je kratek in jasen: “Nadvse zabavno pa je, kako v pismih, pesmih in hvalnicah drug drugemu kadijo, bedaki bedakom, nevedneži nevednežem.”

Ko ne najde dobre besede za “ljubitelje resnice” ne za pesnike, Erazem zaključí, kakor bi počil z bičem: “Ako se ozrete po zgodovini, boste našli, da razmere niso bile v nobeni vladavini obupnejše nego tam, kjer je dobil kdaj kak prten modrijan ali knjižni črv krmilo v roke.”

Navedkov iz Erazma bi se dalo zbrati na ducate in vsi veljajo tudi za naš čas in za naše razmere. Da smo bolj natančni: za naš napredni čas in za naše napredne razmere. Večina ljudi nikoli ne bi priznala, da nismo nič boljši od prazgodovinskih ali antičnih ljudi. Mogoče smo celo bolj krvoločni, saj se ta napadalni človeški gen, menda prirojen, rad druží z neumnostjo in norostjo, slednja pa, če smemo verjeti Sloterdijku, narašča od Erazmovih časov in je v naših časih dosegla zavidljive učinke, kakor je v svojih dveh dokumentarcih *Mondo cane* (*Pasji svet*, 1962, 1963) pokazal pred kratkim umrli italijanski režiser Gualtiero Jacopetti. Je neumnost tudi genetska napaka človeštva, nemara okvara, hujša od izvirnega greha? Najhujša môra ni spoznanje, da se nič ne spreminja in da norost še naprej veselo pleše svoj norčevski ples s posameznimi narodi in civilizacijami, posebej še s tisto “najbolj napredno, prosvetljeno in razumu vdano”, ki ji rečemo tudi bela. Naša civilizacija, naša nora civilizacija, predana zatonu in uničenju, ki sta ga napovedala Friedrich Nietzsche in Oswald Spengler, pripadnika naroda, ki je to uničenje v preteklem stoletju poskušal uresničiti vsaj dvakrat. Mislimo torej na civilizacijo, ki je, če smo cinični na Sloterdijkov način, zastrupila, pomazala in marsikdaj skoraj uničila ves preostali svet, v prah in pepel poteptala na desetine kultur, zarezala v vse druge civilizacije, se posmehovala njihovim vrednotam, običajem in izročilu. V imenu norčevskih “vrednot”, ki se jim posmehuje že Erazem, se dogaja marsikaj, kar bi komajda lahko razumeli kot prakso našega prosvetljenega časa. Ampak že

Einstein je skromno pripomnil, da je neumnost neskončna in da je tudi razporejena enakomerno po vsem vesolju. Kar pomeni, da je pravzaprav vseeno, kateri rasi, narodu ali skupini pripadaš, prav tako je vseeno, kje na zemeljski obli si se rodil. V tej enakomerni distribuciji norosti naj bi bila skrita nevidna pravičnost, skoraj demokratičnost. In, ne nazadnje, proti norosti se človek lahko bojuje, upre se ji lahko, čeprav to ni vedno najbolj uspešno početje. Pa je res tako?

Zdi se, da z norostjo vseeno ni vse tako preprosto in nezapleteno, čeprav je ena od rdečih niti Erazmovega nesmrtnega traktata misel: norost je preproščina duha, je iskanje preprostih, a prav zato udobnih odgovorov na zapletena in usodna vprašanja. Iz njegovih slikovitih opisov je mogoče zaključiti, da se neumnost včasih zgosti do te mere, da povsem prekrije vsakršno razumsko nasprotovanje, vsak pristop, ki hoče svet videti brez olepšav, saj Erazem kar naprej ponavlja, da neumnost človeka ne bega in mu ne povzroča skrbi, ampak mu, nasprotno, kaže svet skozi rožnata očala. Neumni ljudje so srečni, zagotovo srečnejši od tistih, ki jim je dano videti svet takšen, kakršen je, v vsej njegovi zapleteni, protislovni, predvsem pa nič kaj prijazni podobi, ki se od Erazmovih časov ni veliko spremenila, še posebej, če pozorno preberemo Sloterdijkovo razpravo o ciničnem umu, ki se je naselil v modernega človeka, pa naj ta "modernost" pomeni kar koli si že mislimo. To je razlog, da ljudje bežijo od resnice, ki jim pred oči postavlja nepoplačeno podobo njihove sodobnosti, in se zatekajo v najrazličnejše položaje in najrazličnejša stanja, ki jim pomagajo preživeti kruto resničnost. Norosti se rojevajo iz obupa in neumnosti, so brezplačni, vedno dostopni pripomočki za pozabo, uteho in notranji mir. Na tem temelji vsa svetovna, multinacionalna "fun" industrija, vsi marketinški prijemi t. i. globalizacije, vsa tako opevana internacionalnost. Slepota in gluhost sta zavestni, pa čeprav je jasno, da resničnosti, vsaj za dlje časa, ni mogoče ubežati, nobene idealne dežele ni in nobenega kraja brez bolečin, strahu in skrbi. In, ne nazadnje, vedno ostanemo sami s seboj. O tem je literatura od antičnih časov pa do danes nagrmadila nepregledne skladovnice del. Čeprav je Erazem gorak, in to upravičeno, z globokim poznavanjem človeške narave, literatov vseh barv in okusov, pa moramo vseeno priznati, da se je marsikatero pero v zgodovini evropske civilizacije pogumno postavilo po robu človeški neumnosti. Med njimi tudi esejisti. Če smo poštene, drugega esejistu tako ali tako ne preostane, to je njegovo edino orožje; dodati še moramo, da so mnogi pisatelji in pisateljice doživeli bridke usode prav zato, ker so tako dosledno preganjali, smešili in razkrinkavali neumnosti svojega časa in preteklih dob. Težko bi sodili, kako uspešni so

bili, vemo le, kakšna je bila cena za to; mnogi so izgubili življenje. Vemo pa, da so mislili pošteno, in zato jih moramo ne samo spoštovati in se od njih učiti, ampak jih tudi nositi v srcu, saj so s svojim pisanjem razsvetlili goščavje norosti, če ga že niso mogli odstraniti. S tem ko so razkrinkovali neumnosti, so ustvarjali prostor svobode, saj ni naključje, da je oče evropskega eseja Michel de Montaigne, za nekatere le bastardne forme, ki komajda sodi v posvečeni tempelj beletristike, zapisal pomenljive besede: esejisti so med najsvobodnejšimi ljudmi na svetu. Misel lahko zveni zelo samovšečno, zelo, kot bi rekli v današnjem žargonu, samopromocijsko. A če pomislimo, kolikokrat je bila Montaignova misel, tudi v mračnih časih, ko je neumnost vladala tako rekoč "s polnim mandatom", pamet pa se je morala krčevito boriti za preživetje (samo Dostojevskega je treba pozorno prebrati, pa bo jasno, kam merijo moje besede!), parafrazirana, je verjetno v njej vsaj zrno resnice.

Mišljenje kot ena temeljnih eksistencialnih kategorij, ki se izreka skozi literaturo vsaj tako presunljivo kot skozi filozofski diskurz, je v tesni povezavi z neumnostjo, s tisto kolektivno človekovo norostjo, ki je, to misel velja kar naprej ponavljati, tolikokrat usodno spremenila tok človeške zgodovine. Če bi vsa človeška kolektivna dejanja temeljila zgolj in samo na razumu, seveda ne bi bila mogoča ena najslikovitejših pripovedi v vsej zgodovini, starozavezna zgodba (ki jo v različnih oblikah, bolj ali manj dramatično zaokroženo) poznajo tudi druga izročila in druge kulture, zgodba o ponesrečeni gradnji babilonskega stolpa. Zgodba o neuspešni gradnji babilonskega stolpa, predmet mnogih literarnih in še več likovnih upodobitev, sodi med arhetipske zgodbe, ki povezujejo človeka z obema njegovima presežnima poloma: s tistim, ki ustvarja neumnost, norost, torej kaos v izvirnem grškem pomenu besede, in z drugim, razumnim, ki ga vsaj od kartezijskega obrata naprej postavljamo v središče človekovega kozmičnega videnja sebe in sveta, ki ga ta "jaz" naseljuje in ki ga tudi hoče kar naprej obvladovati. Zgodba o babilonskem stolpu je zgodba o norem, nerazumnem, grabežljivem polaščanju nečesa, kar mi (nam) ne pripada.

Nič presunljivo novega ne bomo povedali, če dodamo, da se oba pola v človeku nenehno spopadata, saj je to, ne nazadnje, temeljno sporočilo Erazmove *Hvalnice norosti*. In spopad neumnosti z razumom je predmet vrste literarnih del, ki se niso navdihovala samo v *Hvalnici norosti*, ampak so navdih črpala neposredno iz norosti in neumnosti same, kakor se je prikazovala avtorjem del, ki so izpostavljali neumnost. A zdi se, da je v modernem času zgodbo o ponesrečeni gradnji babilonskega stolpa kot prispodobo kolektivne človekove norosti najboljše razumel človek, ki je

svoje literarno delo sklenil po svoji smrti prepustiti uničenju, in samo globok razmislek prijatelja, ki mu je avtor zaupal uničenje svoje literarne zapuščine, a ta pokojnikove želje ni upošteval, nam je ohranil njegovo delo. Mislim na nemškega Juda, zavarovalniškega uradnika Franza Kafka, ki je v začetku prejšnjega stoletja ustvarjal v multikulturnem in multi-religijskem svetu, kakršnega mu je ponujalo eno najbolj svetovljanskih srednjeevropskih mest, češka Praga. Češka Praga z vsaj enim nemškim pljučnim krilom. Z vsaj eno judovsko aorto. Mesto dobrega vojaka Švejk-a, ki se je prostovoljno razglasil za bebca, da bi pokazal, kaj je resnični obraz neumnosti, kolektivne neumnosti, iz katere se je rodil prvi krvavi svetovni spopad. Mesto pod obnebjem stičišč slovanskih kultur je bilo, kot se je pozneje še nekajkrat pokazalo, edini prostor pod soncem, kjer se je lahko izoblikovala zavest, kakršno je ubesedil Kafka. Stokrat opisana in komentirana zgodba njegovega zapletenega, ambivalentnega življenja in dela, realnih in mentalnih labirintov, skozi katere je potovala njegova občutljiva zavest, preplet občutkov krivde in strahu, ki so ga preplavljali, ko je na vsakem koraku gledal razpadanje razumnega sveta, kakršen bi moral trajati tisoč let. Vsi izsledki literarnih strokovnjakov, ki so to zgodbo dopolnili in jo še kar naprej dopolnjujejo, ne morejo pojasniti vse globine Kafkovega boja z neumnostjo. Morda je naključje, morda pa tudi ne, da je Kafka živel v času, ko je svet znova drvel v eno svojih planetarnih norosti. Morda je naključje, morda pa tudi ne, da je ustvarjal prav v času, ko se je oblikovala moderna civilizacija, ki je utemeljena tudi na moderni norosti. V vsem njegovem opusu, ki nam ga je ohranila razsodnost Maxa Broda, ne boste niti enkrat zasledili zapisane besede neumnost. In vendar je ves ta opus – nekatera dela, ki ga tvorijo, veljajo za nedokončana – posvečen prav vprašanju neumnosti, človeške norosti, ki ne zaznamuje samo junakov, če sploh še smemo govoriti o junakih, ampak v mnogo večjem obsegu samega duha časa in prostora, v katerem se gibljejo literarne osebe. Če je Erazem odkril govorico, s katero je uspel pokazati na globoko protislovnost svojega časa, potem je to govorico še natančneje oblikoval Franz Kafka za svoj – in še vedno tudi naš – čas.

Ko primerjamo Erazma Rotterdamskega in Franza Kafka, se moramo zavedati, da ta primerjava nujno trči ob veliko oviro, o kateri kaže spregovoriti nekaj besed. Erazem je živel v času, ki ga je s svojim umom lahko povsem obvladal; z nekaj napora je lahko osvojil vse zanje svojega časa. Še dve stoletji pozneje so polihistorji 17. stoletja, recimo naš Janez Vajkard Valvazor, lahko poznali vse, kar je o človeku svetu in vesolju vedela tedanja znanost. Franz Kafka pa se je rodil v svet, ki se je vedno bolj členil, širil

in specializiral. Vsega znanja ni bilo več mogoče strniti na enem mestu in shraniti v enem človeškem umu. Namesto babilonskega stolpa se je pred ljudmi počasi, a zanesljivo oblikovala babilonska črna luknja. In Kafkova prestrašenost ob zavedanju, da se ta črna luknja vedno bolj širi in sesa vase vse človeško, presunljivo zaznamuje njegove romane in novele. Če je Erazem lahko, vedoč, kaj je razumno, določal, kaj je neumno in noro, potem Kafka ni imel več orodja, da bi ločeval zrnje od plev. Zato se mu je vse razkrivalo kot strašljiv labirint, v katerem sta se razum in norost prepletla do nerazpoznavnosti, in mukotrpno dešifriranje te mentalne vijačnice je Kafkovim sodobnikom, a tudi tistim, ki so bili mlajši od njega, zaklenilo razumevanje njegovih sporočil. Milan Kundera v svojem *Eseju v sedmih delih* slikovito opisuje, koliko časa je francoski, vsekakor globoko kulturni *la grande nation* potreboval, da je sprejel in razumel sporočila iz Kafkove srednje Evrope in babilonske črne luknje, ene od mnogih, ki so se oblikovale v modernem času. Kafka, pa tudi mnogi pisatelji za njim, Kundera vsekakor ni izjema, kot nista izjema Handke in Jančar, preprosto niso več imeli instrumenta, ki bi natančno določil norost in jo ločeval od razuma. Zato je, za še vedno racionalistično vzgojenega (taki so pač še vedno šolski sistemi) bralca, ta in taka literatura temačna, nerazumljiva, nič ne pomaga, da jo poskušajo literarni strokovnjaki, ob njih pa še drugi humanistični raziskovalci, interpretirati na sto in en način. Ti strokovnjaki so namreč padli v past, ko so sveto prepričani, da lahko, po principu "navodil za uporabo", ta svet babilonskih črnih lukenj, to neizmerno zapleteno rajanje uma in norosti, to iskanje izgubljenega smisla naredijo bolj razumljivo za fiktivnega povprečnega bralca, ki pa danes v literaturi išče vse kaj drugega kot to, da bi se moral mentalno vplesti v zapletene "metafizične" miselne operacije.

V tako oblikovanem svetu je seveda neizmerno veliko prostora za pojavljanje neumnosti, posebej tiste njene različice – poznal jo je že Erazem, a v njegovem času ni bila tako izpostavljena –, ki se dela, da je razum, ki se pretvarja, da je neumnost. Koliko praznih, napihnenih, meglenih, z bleščečimi besedami zapisanih sporočil kroži po svetovnem spletu, neumnost ni tako neumna, da ne bi prepoznala priložnosti, ki jo ponujajo "nove tehnologije" postinformacijskega sveta, v katerem sta, roko na srce, tako Erazem kot Franz le dva od slepih potnikov na Meduzinem splavu. Še vedno jih poji zavest, da so gospodarji svojih del, a so zarežali v povrhnjico usode in jo prebrodili do zgodovinskega podkožja, a tudi to je zgolj utvara, saj so že zdavnaj postali plen mehanizmov, ki pravzaprav obvladujejo naše življenje, ne da bi sami zase prav vedeli, kako delujejo in kako se bodo obnašali v prihodnje.

Tesnoba, ki jo je začutil Kafka, ko je pisal svoja literarna dela, za sodobnike tako čudna sporočila, je v tem, da neumnosti in norosti danes ni več mogoče osmešiti na način, ki ga je uporabil Erazem Rotterdamski. Te tesnobe Kafka ne izraža samo v svojih romanih in novelah, odkrijemo jo lahko tudi v njegovih pismih in dnevnikih, ta tesnoba preveva vse njegovo življenje, kar je tako odlično predstavljeno v njegovem praškem muzeju. To je kraj, kjer nas postane resnično strah, kjer občutimo neopisljivo grozo, v kateri je živel človek, ki je zase skromno trdil, da komajda zna izraziti svoja najgloblja občutja, ki so njegovi zvesti sopotniki. Neumnost se je, naj zveni še tako paradoksalno, tako sofisticirala, nadela si je toliko prepričljivih videzov resničnosti, ki jo postavljajo na odlično mesto, da se vsak glas zoper njo, glas tistih, ki jo še uspejo razkrinkati, izgubi v frenetičnem navdušenju njenih pristašev. Prikrita neumnost, ki si nadeva videz razumnosti, a tako, da se hkrati obnaša kot nedolžna neumnost, zabavna neumnost, je ena od temeljnih resnic našega časa.

Sklep, poanta, morala zgodbe? Kakor za koga, saj bo tisti, ki se je zapisal norosti in ki jadra svojega življenja obrača po vetru neumnosti, odmahnil z roko in rekel, da je vse skupaj – neumnost! Ali pa, da je tako govorjenje neumnost, ker neumnosti sploh ni in se torej s takimi neumnimi vprašanji ni smiselno ukvarjati. Gluh bo za vsako dokazovanje, ki bi zmotilo njegov notranji mir in njegovo javno držo. Argumentom se bo samo posmehoval, še bolj tistim, ki želijo za vsako ceno uveljaviti kot edino pravilno življenje v resnici. In če smo začeli z Erazmom, z njim tudi končajmo. Ob vsej jedki in iskrivi, lucidni in nazorni podobi človeške norosti je Erazem vseeno pesimističen. Zaveda se, da norosti ni mogoče izkoreniniti, da je neumnost nesmrtna, pri tem pa tudi svari pred pretirano gorečnostjo, s katero bi razum preganjal neumne. Tako pretirano početje bi se kaj kmalu obrnilo proti tistemu, ki bi ga uveljavljal z vsemi sredstvi, z nadčloveškimi napor, in podoba razumnega človeka bi utonila v besedah in dejanjih, ki bi vedno bolj spominjala na norost in bi se, če se razumni gorečnež ne bi pravočasno streznil, res spremenila v norost.

A zdi se, da lahko za popolno norost razglasimo neko drugo ravnanje, ki ga opazujemo vsak dan in se dogaja okoli nas. To je norost, s katero sami sebe, kot narod, kot zgodovinska skupnost, ki se mora za svoj obstoj zahvaliti pogumnim prednikom, dajemo “v nič”, mislimo, govorimo in pišemo o svoji preteklosti in sedanjosti (za prihodnost nam ni več mar) kot o nečem, kar ni ma nobenega pomena in nobene vrednosti. Največja norost, o kateri so umi, ki jih je izpostavilo naše pisanje, povedali bolj malo, saj niso bili nikdar v takšnem zagatnem položaju, je norost samouničevalnega kolektivnega nagona.

Boštjan Dvořák

Človek in reklama

Kadar govorimo o reklamah, smo pogosto zelo kritični; zdi se, kot da se jim v današnjem času ni mogoče izogniti, umakniti in upreti ter da nas ovirajo, ogrožajo ali vsaj motijo in nadlegujejo. Očitamo jim marsikaj nevarnega, vprašljivega ali vsaj neprimernega, na primer da na nas močno ali preveč vplivajo, da nam določene stvari vsiljujejo in nas vnaprej osredotočajo in zapeljujejo k rečem, ki nam škodujejo, oziroma da nas pripravljajo do odločitev, ki nas spravljajo na slabo pot ali so nam vsaj čisto nepotrebne. Kljub protestom, kritikam, uporom in pomislekom, ki smo jim priča dan za dnem, pa se pohod reklam na vseh področjih in ravneh človeškega obstoja le še veča in razrašča, doživlja nezadržen, vsesplošen, magičen razcvet. Reklame so postale neizbežen del sodobnega človeškega življenja in podvrženi smo jim prav vsi. V kritičnih obtožbah in napadih se obračamo celo na razne ustanove za zaščito, varstvo in ohranjanje demokracije in človekovih pravic in proti tistim, ki reklame razvijajo, spodbujajo in širijo, torej proti osebam ali institucijam, ki z njimi služijo. Ker se zavedamo, da so reklame postale sestavni del današnje družbe in se jih ne da več kar tako odmisлити, saj so od njih odvisne mnoge službe in posamezniki ter na drugi strani cele panoge in veje zaposlitev, nanje vsaj delno gledamo kot na potreben element, ki ga zaradi ekonomskih dejavnikov sprejemamo, a se ga trudimo hkrati omejiti na potrebne, sprejemljive, nenevarne in koristne deleže ter ga očistiti primesi, ki jih imamo za nevarne, tvegane,

nadležne ali neprimerne. Z drugimi besedami: reklama ja, ampak samo še takšna, ki je sprejemljiva, ki ustreza našim normam in predstavam; ne pa tista vprašljiva, seksualizirana, nevarna, zapeljiva in zavajajoča, oporečna. Vendar se zdi to zelo težko doseči. Vedno znova se prikradejo omenjeni dejavniki, ki se jih hočemo znebiti, jih zatreti ali jih vsaj omejiti na manj dostopna področja, da nam ne bi škodovali. Trdoživost teh nezaželenih elementov in neuspešnost prizadevanj, da bi jih dejansko izločili, nam po mojem mnenju kažeta, da so v resnici pomembnejši, kot si mislimo, in da predstavljajo sestavni del pojava, ki mu pravimo reklama.

Mislim, da gre pri našem splošnem razumevanju ali dojemanju reklam za velik nesporazum; večinoma izhajamo iz na videz samoumevnega in domala neizpodbitnega dejstva, da so reklame ekonomsko pogojene in v službi tistih, ki z njimi opozarjajo ali spominjajo na določene izdelke ali usluge, ki jih želijo prodati, popularizirati in spraviti v promet, in da prodajalci v svojem interesu in v ta namen uporabljajo vse možne trike in zvijače, ne glede na njihovo moralno sprejemljivost in primernost, ker jim ni mar za posledice, ampak jih zanimata zgolj učinek in dobiček. Rad bi pokazal, da ni tako in da reklame z ekonomskega vidika vsaj na splošno niso smotrne, ampak v večji meri popolnoma neučinkovite in povsem nenevarne, ter da so omenjeni sporni dejavniki, ki se nam zdijo nevarni in so pogosto predmet kritike, predvsem primesi zapeljevanja, spolnosti, opolzкости in spogledljivosti, primarno in osrednje sporočilo teh opozoril, ki igra v družbi kolektivno nezavedno in občestveno pomembno vlogo ter je po vsej verjetnosti eden temeljnih skupnih dejavnikov z ozirom na razvoj človeške vrste. Že vnaprej pa bi rad poudaril, da gre po mojem mnenju za splošen nesporazum, se pravi, da so v zmoti tako tisti, ki jim je reklama namenjena in jo konzumirajo ter se imajo deloma za žrtve, kot tudi tisti, ki jo proizvajajo z namenom, da bi z njo dosegli zastavljeni cilj, prodajo izdelkov in uslug. Zato torej v glavnem ne zanikam in ne izključujem možnosti, da tisti, ki reklamo proizvajajo, izvajajo in bi jo radi uporabili, to resnično počno v prepričanju, da jim bo v ta namišljeni namen služila, kakor po drugi strani tudi ne, da na tiste, ki jim je namenjena, dejansko vpliva; vendar je vprašanje, kakšni so ti vplivi in v kolikšni meri naše predstave o reklamah ustrezajo dejstvom.

Vzemimo torej za izhodišče najprej splošno veljavno predpostavko o vlogi reklame in jo preverimo; ko jo bomo ovrgli, bomo na tej podlagi prišli do elementov, ki jih hočemo od nje ločiti, da bi jo izboljšali in naredili neoporečno. Pokazalo se bo, da so ti elementi bistvo reklame. In to bistvo bomo potem poskušali postopoma analizirati.

V raznih diskusijah in pogovorih navadno slišimo, kako zelo smo odvisni od reklam, ki da z vseh strani vplivajo na nas in nas silijo k nakupu stvari, ki jih navadno ne potrebujemo, ali pa morda celo jih. Sogovorniki, ki so se nad tem pritoževali, so od mene pogosto pričakovali, da jim bom pritrdil, češ, ane, kako nas nadzorujejo in silijo k stvarjem, ki nam niso po volji, daj, no, povej še ti, kaj si nazadnje kupil, pa sploh nisi potreboval. Sprva sem jim rad pritrdil. Še iz šolskih časov, ko smo o tem radi debatirali z učiteljicami in sem bil prepričan, da imajo prav, se spomnim, da sem se nad tem zamislil, da pa, če sem bil iskren, nisem mogel navesti nobenega konkretnega primera kot dokaz za to, da naše trditve držijo. Pozneje sem o tem večkrat premišljeval in iskal dokaze, vendar brez uspeha. Ker smo omenjeno dovzetnost za vplive reklam obravnavali kot človeško pomanjkljivost in napako, sem bil po svoje kar zadovoljen, da pri sebi nisem zasledil kakšnih očitnih dokazov zanj. Lahko sem bil torej vesel, da name tovrstne finte, namenjene morda neinteligentnim ali nekritičnim osebkom družbe, niso vplivale. Ko pa sem se temu zaradi pogoste tematizacije še podrobneje posvetil – menda smo bili vsi povsod pod nenehnim pritiskom vplivov reklam, in res je moralo biti nekaj na tem, ker so se imeli za odvisne tudi starejši učitelji, ki so bili daleč onstran najstniškega obdobja –, sem celo nekoliko podvomil o svoji inteligenci in si začel predstavljati, da določenih stvari, ki so vsem drugim samoumevne, morda sploh ne dojemam, nad čemer sem se malo zamislil. O tem seveda nisem z nikomer govoril, še sam si ne bi priznal. Možno se mi je torej zazdelo, da se razlikujem od večine tistih, ki so trdili, da so podvrženi tovrstnim vplivom, kar pa bi lahko pomenilo nekaj dobrega ali pa slabega, glede na to, od česa je dovzetnost odvisna; podobno, kot bi bil nekdo, ki nanj ne vpliva zlobni glas, ki zapeljuje in pogublja vse ostale, res lahko na boljšem – ali pa sploh ne, če bi bil namreč gluhi.

Po drugi strani pa sem vedel, da so reklame res vplivale name – vendar drugače, kot so trdili drugi, da naj bi vplivale nanje; trdili so namreč, da so jih reklame, ki so jih zasledili, s sredstvi, ki se jim niso mogli upreti, prepričale v nakup izdelkov, ki naj bi nanje opozarjale. Pogosto smo mislili in govorili o enih in istih reklamah, in sicer tako o tistih s televizijskih oglasov kot o takih s plakatov – spomnim se recimo motiva lepega dekleta s temno poltjo in erotičnim nasmehom na lepo oblikovanih ustnicah v zapeljivi pozi, ki si je v usta potiskalo s čokoladnim prelivom obdan sladoled na palčki; njen pogled me je prav magično privlačil – nasmeh in gib, s katerim se je lotila sladoleda, sta bila božanska, in njene oči pri tem tako zapeljivo zazrte, da bi stalno gledal vanje; plakat sem nekoč na skrivaj celo slikal, da

sem si ohranil njen obraz. Znamko in vrsto sladoleda sem bil že poznal in bil mi je srednje všeč – razni drugi proizvajalci so imeli za moj okus boljši sladoled, čeprav niso imeli tako lepe reklame, ali pa celo prav nobene; njihov sladoled sem pač kdaj kupil kar tako, iz radovednosti, oziroma so mi ga kupili starši, in ker se mi ga je zahotelo, sem ga drugič hotel še... Zaradi reklame, ki me je privlačila, ne bi bil pripravljen spremeniti svojega okusa, čeprav mi je bilo deklet s plakata res strašno všeč – tako všeč, da sem njene lastnosti pozneje iskal tudi pri dekletih, ki sem jih poznal. In rad bi bil spoznal dekleta s tistim erotičnim nasmeškom... Seveda pa bi lahko proizvajalec pri tem ponujal tudi še boljši sladoled, in potem bi se verjetno odločil zanj. Toda če bi mi okus tega res bolj prijal, zanj reklama najbrž niti ne bi bila potrebna.

Zelo podobno je bilo s sezonskimi tekstilnimi katalogi, ki jih na pol leta razpošiljajo nekatera podjetja, na primer Otto, Quelle ali Klingner. Te debele knjige sem si pozneje pogosto prisvajal in jih na skrivaj skladiščil pod posteljo v svoji sobi, a ne zato, ker bi mi bila všeč ponujena oblačila, ki si jih, mimogrede, najbrž nikoli ne bi naročil, ampak bi si jih, če že, vedno nabavil v prvi trgovini v neposredni bližini našega doma, ampak ker sem si rad ogledoval slike z dekleti, ki so jih nosila. Nekatere fotografije so bile zares čudovite in spominjam se, kako sem kot majhen deček zapadel v nekakšno odvisnost in sem bil prav razočaran, ko je mati nekega dne pospravljala sobo in večino teh zajetnih katalogov pometala stran. Svojih čudnih nagnjenj takrat seveda ne bi bil pripravljen priznati; nemalokrat sem bil zgrožen nad njimi in tudi nad tem, kako so te lepe podobe name vplivale. Po drugi strani pa se pozneje nisem mogel domisliti niti enega primera, da bi me kakšen od teh privlačnih oglasov pripravil do tega, da bi se začel zanimati za kakšnega od v njem omenjenih in propagiranih izdelkov... Prav, takrat sem bil še šolar, torej finančno odvisen od staršev, kar je seveda statistično relevantno. In morda sem bil preveč samovšečno razpoložen, da bi kaj takega priznal. Zares v nobenem primeru ni dobro, če človek izhaja samo iz osebnih izkušenj. Vendar pa sem se od nekdaj tudi vsaj do neke mere opazoval in reči moram, da sem tudi pozneje ugotavljal, da zame nobena od reklam, naj so mi bile še tako všeč, ni bila relevantna v zvezi z nakupom nekega izdelka. Za to mi je bilo, priznam, čeprav se najbrž čudno sliši, kar malo nerodno – imel sem slab občutek, ker se mi je zdelo, da se ljudje trudijo, da bi mi stvari približali, jaz pa sem se zdel samemu sebi tako nezrel, da tisto, za kar je pri tej stvari šlo, sploh ni prišlo do mene. Kadar sem kaj novega potreboval, sem se bodisi posvetoval z izkušenimi ljudmi ali pa se ravnal po tistem, na kar sem naključno

naletel v prvi prodajalni, ki sem jo v svoji lenobi zalotil, da je ponujala tudi potrebni izdelek, in seveda po ceni. Na mojo odločitev so vplivali čisto konkretni, situacijsko pogojeni dejavniki – recimo to, da je bila določena trgovina bliže, da sem tam na polici takoj opazil prvi tovrstni izdelek itn. – so vedno igrali pomembnejšo vlogo kot pa hvalospevi nekemu izdelku v oglasu, in to kljub zares zelo učinkovitim sredstvom takega zapeljevanja, ki so imela name čisto drugačen vpliv.

A kot rečeno, morda sem bil za vse praktično nedovzet in sem se razlikoval od drugih, tako da nisem bil merodajen; ker pa me je to zanimalo, sem poskusil tudi pri drugih poizvedeti, kako se odločijo za konkretni izdelek, ki si ga kupijo. Pričakoval sem večjo razgledanost ali vsaj praktičnost – tudi z ozirom na reklame, ki naj bi nanje konkretno vplivale. Konec koncev, saj določen učinek pa morajo imeti, vsaj na nekatere ljudi, in to gotovo na večino, sicer jih ne bi kar naprej predvajali – sem si mislil. A začuda sem pri drugih naletel na enak pristop kot pri sebi; kljub dobremu poznavanju vseh mogočih reklam ni bilo nikakršnega dokaza, da bi se bili za kar koli, kar so si kupili, odločili pod njihovim vplivom. Se pravi, da sem po vsej verjetnosti spet naletel na napačne ljudi, ki na reklame vsebinsko nič ne dajo – morda je tako z vsemi, ki jih poznam, ker imajo vsi ljudje iz mojega kroga znancev po možnosti podobne hibe in zato niso tisti pravi predstavniki od reklam odvisne družbe, ki nanje ciljajo njihovi avtorji. Prav, iskal sem naprej; pozanimal sem se pri osebah, ki so se mi zdele še posebej dovzetne, moderne, kul in kar je še takih in drugačnih označb, ki govorijo o odvisnosti od sodobnih trendov. Na primer v krogih najstnic, ki so, kakor vemo, res močno podvržene posnemanju vsega modnega, vsaj po splošnih predstavah... A kaj sem odkril? Natanko isto! Kar jim je bilo pri srcu, jim je bilo že prej, drugače pa so se zgledovale po sošolkah in prijateljicah in ne po reklamah. Pravzaprav bi bil lahko dokazal prej nasprotno – da so se reklame zgledovale po tem, kar je bilo dekletom všeč; kakor da bi bil nekdo preučil, kaj je določenim starostnim skupinam všeč in to potem prikazoval tudi v reklamah, da bi se jim s tem prikupil. In učinek? Morda je bil zares navzoč – a bil je nezaznaven. So pa te premetene deklice seveda poznale tudi vse naštete reklame. A da bi se katera od njih po tem zgledovala? Za to so bile najbrž tudi one napačna skupina. In zakaj naj bi se potem reklame zgledovale po njih? Prav, kompliment – tudi sam jih rad dajem, čeprav vem, da se z njimi navadno nič ne pridobi. Vsaj nič pomembnega.

Iskal sem še naprej, seveda diskretno. Zelo dolgo. Nazadnje sem odnehal. Reklame so nekaj zanimivega, sem si mislil. Razvedrilo, kompliment, zaposlitev, zapeljevanje. Samo tistemu namenu, ki ga vsi pričakujemo, ki

ga imamo za samoumevnega, bistvenega, očitno ne služijo. Reklame so sicer vplivne – konec koncev nas že s svojo obilico nenehno zaposlujejo; vendar pa z ekonomskega vidika, ki mu pripisujemo njihov izvor, ne igrajo nobene vloge. V kolikor pa jo, je ta delež tako majhen in neznaven, da nikoli ne bo dokazljiv. In nikoli tudi ne bo pojasnjeno, če ni morda ravno nasprotno ... Seveda sem do tega spoznanja prihajal bolj počasi in previdno, korak za korakom, s tem da sem, tako rekoč s postopno sokratovsko metodo, vedno znova prihajal do istih zaključkov.

Vsi, ki sem jih spraševal, so bili sicer prepričani, da reklame nanje vplivajo pri vseh nakupih in pri vsakdanjih odločitvah. In zdi se, da so o tem prepričani tudi tisti, ki jih proizvajajo. In za tak učinek se seveda plača potruditi; reklame so, kakor vidimo, večinoma zares genialno zamišljene in dovršeno izpeljane mojstrovine. In seveda temu primerno drage. Samo učinka nimajo nobenega – z ozirom na domnevno zastavljeni cilj namreč. Tega sicer ne bomo govorili preveč na glas, saj si ne želimo, da bi bil kdor koli odpuščen ali da bi naenkrat odmrle veje gospodarsko izredno pomembnih in donosnih panog. Pa saj tudi ni nevarnosti, ker nam tako ali tako nihče ne bi verjel. Prepričanje o gospodarskem učinku reklam je v človeški zavesti zakoreninjeno tako globoko, da lahko v zvezi s tem trdimo prav vse, kar hočemo, pa ni nikakršne nevarnosti, da bi se kaj zamajalo. Podobno kot se na primer – naj mi bo dovoljena banalna primerjava – ljudem ne plača oporekati v prepričanju, da je po mrzlih zimah manj žuželk, ker da pri nizkih temperaturah poginejo. Komu se bo ljubilo razlagati, da je, kakor sicer potem vidimo vsako poletje, ravno nasprotno: pri nižjih temperaturah jih preživi več, saj so nanje v naših krajih dobro prilagojene in jih pri tem hkrati ne ogrožajo razne glivice, paraziti in bakterije? Če so stvari splošno jasne, resnica ni pomembna in je tudi vsak argument odveč.

Pri reklamah pa mora iti, kakor smo že uvodoma nakazali, poleg namišljenih dejavnikov še za nekaj povsem drugega, kar bi radi izsledili in čemur bi se radi analitično posvetili. Iz primerov je razvidno, da sem bil že kot otrok dovzeten predvsem za spolne komponente teh oglasov in opozoril; topogledno bi se dalo sklepati, da sem postal na te signale tako pozoren iz svojih osebnih, morda defektnih vzgibov, ki pa bi se zanje lahko upravičeno predpostavljalo, da ne predstavljajo nekih splošnih družbenih norm ali nagnjenj normalnih delov prebivalstva, ki naj bi jim bile reklame namenjene. Vendar pa se ob razburjenju in stalnem tematiziranju, ki ga širom po svetu izzovejo prav primeri reklam z očitno primesjo spolno vzburljivih elementov, lahko vprašamo, če ni to, že zaradi splošne pogostosti, ena bistvenih komponent – in čemu služi. Na drugi strani poznamo seveda

tudi obširne reklamne panoge in področja, na katerih ne bomo zasledili spolnih ali kako drugače telesno zapeljivih elementov; soočeni smo tudi s čisto informativnimi, treznimi, realističnimi reklamami, ki so lahko prav tako nadležne, vendar z moralnega vidika povsem sprejemljive. Tudi zanje pa velja, da z ekonomskega vidika ne igrajo nobene zares pomembne vloge; ljudje, ki prisegajo nanje in jih navajajo kot zgled za racionalno, realistično, korektno in primerno reklamo, so na izdelke ali usluge, za katere v teh reklamah gre, navadno osredotočeni že od prej in jih torej ne potrebujejo. Zdi se, da so ti korektni, moralno sprejemljivi tipi reklam brez spornih primesi še toliko bolj sami sebi namen – da pa so v nasprotju s tistimi, ki smo se najprej zapičili vanje in nas tudi zdajle najbolj zanimajo, zanimivi za veliko manjše dele prebivalstva. V naslednji točki pa bi se z ozirom na analizo, ki sledi, rad posvetil nadaljnjim primerom že obravnavanega tipa reklam, za katerega sumim, da vsebuje neko pomembno sporočilo...

Vsi se še spomnimo velikih kričočih plakatov z napisom "Vsaka ima svoj faktor". Na njih so bile ženske zadnjice in šlo je za dobro zamišljeno besedno igro z zaščitnim faktorjem proti sončnemu žarčenju. Razburjanja je bilo veliko, saj naj bi ta motiv vplival na ljudi in jih dražil, se pravi vzbujal spolne misli in hotenja. Kljub smešnim zapletom v zvezi s plakati in argumentacijo proti njim je za takimi pomisleki gotovo tudi nekaj resnice; na kakšnega fantiča bi motiv utegnil tudi dejansko (ne)vzgojno vplivati in ga dražiti in o pomenu in učinku tovrstnih dražljajev se da seveda upravičeno prepirati. Po drugi strani pa so taki oglasi lahko celo nekakšna kulturna dobrina; s tem ko jih tematiziramo in se nanje nanašamo v namigih in pogovorih, se nam odpirajo dodatne možnosti komunikacije. Spomnim se, da se je motiv pozneje še kar lep čas odražal v naših mislih in asociacijah, ko smo recimo komentirali: "Poglej, kakšen tolst faktor ima!" Ali pa: "Kar tiho bodi! Če ne boš priden, te bo mama po faktorju!" Da pri tovrstnih reklamah ne gre za brezobzirno trženje kakšnega izdelka, ampak prej za spolno vzgojo, zabavo ali kulturno in jezikovno dobrino, pove na primer dejstvo, da se danes, čeprav se bom vedno spomnil motiva, nikakor ne morem spomniti, za katero kremo ali mleko za sončenje ali kakor se izdelek pač imenuje je takrat sploh šlo...

Še boljši primer za slovenski kulturni prostor je seveda genialna besedna igra z domačo blagovno znamko, ki pa se hkrati sklada tudi z dvojskim zaimkom, tako da ima stavek "Nama še stoji." dvojni pomen. Ta prav tako očitno spolni reklamni namig, podčrtan z upodobitvijo dveh elegantno oblečenih moških na plakatu, pa je kot eden bolj redkih primerov hkrati še perfektno usklajen tako z imenom proizvajalca oziroma trgovca kot tudi

z domačo kulturno in jezikovno tradicijo, v konkretnem primeru z našo dvojino – in je pri vsem skupaj bolj kulturnopolitično kot pa prodajno pomemben dejavnik.

Enako velja za vrsto izredno domiselnih reklam na podlagi raznih besednih iger, rim in aliteracij, da omenim recimo “Še pa še pa še pa še paše,” ali “Primož pa Petra potujeta po prašni poti proti Portorožu – potem pa pok” in tako naprej. Vsi tovrstni dosežki so velike mojstrovine, ki jih prav z veseljem občudujemo in si zaslužijo priznanje, tudi če nimajo nikakršnega učinka na trgovanje z izdelkom, čemur naj bi bili prvotno namenjeni. Njihov pomen in namen se odražata na povsem drugih področjih. V mnogih primerih gre za sredstvo jezikovne in nacionalne politike ter za medsebojno kulturno komunikacijo določenega občestva – ali za kombinacijo iz več takih občestev. Vsega tega se navadno ne zavedamo; reklame so dober formalni povod za notranje potrebe iz naše skupne podzavesti.

A nazaj k vsebnosti spolno privlačnih elementov v reklamah, ki jih najbolj kritiziramo in so tako pogosti. Mislim, da lahko v njih uzremo enotistih osnovnih prvin reklame, morda celo glavno komponento, zaradi katere do nje sploh prihaja. Spolnost v reklamah po vsej verjetnosti ni sredstvo, ampak cilj oziroma namen. Po čem to sklepam? Reklame so kot oblika javnih nastopov izredno primerno področje izražanja kolektivnih oziroma občestvenih, se pravi skupnih potreb človeštva kot celote. V podzavestnem interesu vseh osebkov je tudi skrb za zdravo potomstvo, ki pa je v naravi vedno zagotovljeno le z raznimi oblikami bolj ali manj izrazite selekcije, se pravi izbora med posameznimi osebki. Selekcija pa je edini in hkrati z razvojnega vidika najpomembnejši dejavnik, ki ga človek ne pozna in ne premore več; v tem je njegova osnovna razlika v primerjavi z vsemi drugimi živimi bitji in upravičeno lahko trdimo, da je glede tega resnično nenaravno bitje. V nasprotju z vsemi drugimi vrstami pri nas – kot posledica kulture, civilizacije, morale in vrednot – že zelo dolgo ne preživijo več samo močnejši in bolj zdravi, ampak večinoma celo ravno nasprotno. Zato se mora skrb za zdravo potomstvo osredotočiti na druge vplivne možnosti – in ena takih je posredovanje spolno atraktivnih vzorcev široki javnosti prek reklamnih objav. Skriti prvotni glavni namen reklam je po vsej verjetnosti posredovanje telesnih značilnosti zdravih osebkov celotni družbi, ki naj si na tej osnovi izbira zdrave partnerje za spočetje svojih potomcev. Popolnoma naravno je, da nas ti zgledi po eni strani navdušujejo in vzburjajo, po drugi pa jezijo in ogrožajo; pojav mišičastih lepotcev v javnih oglasih me bo seveda že podzavestno odvrčal od sprejemanja takih reklam, saj so mi ti vzori danes prav zaradi njih konkurenca celo pri

nerazgledanih dekletih najbolj nedostopnih predelov sveta. Po drugi strani pa se ljudje tako šele prav informiramo in vzajemno obveščamo o tistem prvinskem imperativu, ki je za vsa naravna bitja samoumeven. Seveda se pri tem ne smemo zavajati z domnevo, da bi bil lahko ta delni nadomestek za naravni razvoj, ki ga kot ljudje ne poznamo, že kar idealna rešitev na poti v prihodnost; kot ljudje smo od tega zelo oddaljeni in tako bo tudi ostalo. Vendar pa so se druge oblike naravi podobnih oblik selekcije v zgodovini izkazale za veliko slabše, neprimernejše ali nevarnejše; v nasprotju z naravnimi vrstami so recimo med vojnami podlegli večinoma vsi zdravi moški, najlepše ženske pa so navadno končale na grmadah. V primerjavi z vsemi temi tragedijami in zablodami so reklame pri vsem skupaj še najmanjše zlo.

Seveda pa tovrstna vsebina, ki je osrednje sporočilo reklam, lahko nastopa le prikrito, saj gre za tabu, ki potrebuje javni izgovor, domnevni razlog in povod, o katerem so vsaj na videz prepričani vsi člani družbe. Reklama je v svojem bistvu očitno tisto okence, skozi katero nas s pomočjo naravnih čutov in nagonov rešuje narava – oziroma božja previdnost, potem ko smo ji kot ljudje z razumom zaprli vsa vrata.

Tina Kozin z
Urbanom Vovkom

Kozin: Glede na to, da smo te najprej spoznali kot literarnega kritika, bi najin pogovor začela kar pri tem, torej pri tebi in pri literarni kritiki. Če se ne motim, so tvoji kritiški začetki povezani z revijo Literatura – lahko poveš kaj več o tem?

Vovk: Res so. Zgodilo pa se je čisto po naključju. Primož Čučnik, s katerim sva v času študija filozofije intenzivno prijateljevala, se ob njem vse manj pogovarjala o filozofiji in vse več o literaturi, je (tudi) na Literaturo večkrat poslal svoje pesmi. Kmalu po tem, ko so vendarle bile sprejete v objavo, je začel zahajati tudi na uredništvo revije, ki je bilo takrat na Gosposki. Z njegovim prijaznim posredovanjem me je doseglo povpraševanje po novih recenzentih pesniških zbirk, saj sta za revijo takrat o njih pisala le Darja Pavlič in Josip Osti. V roke mi je tako že kmalu prišla prva knjiga, o kateri naj bi kritiško poročal. Vanesa Matajč, ki je bila takrat urednica rubrike, je bila z mojim delom očitno zadovoljna, saj me je prijazno spodbujala k nadaljnjemu pisanju in tako je steklo. Ker nisem študiral primerjalne književnosti – tudi če bi jo, na njej sredi devetdesetih še ni bilo seminarja iz kritike – in ker takrat še nihče ni organiziral kritiških delavnic – tudi če bi jih, se jih zanesljivo ne bi udeležil –, se drugače kot po naključju pravzaprav ni moglo zgoditi, saj me moje redne poti nikoli ne bi pripeljale na Gosposko.

Kozin: Protagonist tvojega teksta *Vojna vihra je skočila čez potok* (izšel je v knjigi *Garaže*) je zelo navdušen nad stripi, njegova mama pa bi raje videla, da bi bral knjige. Je bilo s tabo podobno? Kdaj so knjige postale tvoja strast, če lahko tako rečem?

Vovk: V tem pogledu mu skoraj ne bi mogel biti bolj podoben. Res sem "prešprical" skoraj vsa obvezna in prostočasna poglavja iz mladinske književnosti, saj sem v drugi polovici osnovne šole za knjigo prijel le, kadar je šlo za domače branje in bralno značko, pa še to bolj zato, da je bil doma mir, sicer pa sem kot aktivni član krajevnega stripovskega krožka vso žepnino porabil za stripe. Vsak teden sem nestrpno pričakoval novo pošiljko, in ko so se sveže naslovnice končno pojavile v lokalni trafiki, sem razmišljal samo še o tem, kako priti do njih. Seveda nisem

mogel imeti prav vseh, zato sem jih tudi menjaval. Ko sem si ravno ustvaril ugled dobrega poznavalca in imetnika zavidljive zbirke, me je vse skupaj čez noč minilo in odtlej sem z njimi samo še trgoval. Ko sem prišel na srednjo šolo, sem imel zaradi vsega zamujenega v višjih razredih osnovne precejšen kompleks, ki sem se ga spraval premagovati tako, da sem poleg obveznih branj za nižje letnike vse bolj intenzivno segal po zahtevnejših branjih, ki so šele prihajala na vrsto, in takrat se je vse skupaj resnično začelo.

Kozin: Ko mora omenjeni protagonist mami poročati o svojih bralskih doživetjih ob stripih, razmišlja: "Takrat sem se prvič zavedel, kako banalno je lahko prenašanje vtisov na nekoga drugega in kako težko je najbrž biti – literarni kritik. Zgodbe, ki bi jo lahko obnovil, je bilo namreč komaj za vzorec, drugih stvari, ki so me pri tem tako navduševale, naj gre za besedne igre, duhovite dovtipe ali druge interne štose, pa mi ji nikakor ni uspelo približati." Si se kot kritik, torej ob opisovanju svojih bralskih doživetij neke knjige, kdaj srečal s takim občutjem banalnosti?

Vovk: Pravzaprav niti ne. Bil sem že toliko zrelejši in s tem iznajdljivejši, da sem znal negotovosti bolje prikriti in predvsem bolje zajeti in artikulirati "druge stvari", povezane z doživljanjem knjige. Seveda obstajajo knjige, pri katerih je navdušenje težje opredeliti in te pritegnejo z nekakšno skrito čarovnijo. Najboljši primer, ki mi zdajle pride na misel, je roman *Como* srbskega pisatelja Srđana Valjarevića, ki sem ga prevajal, se nad njim navdušil in s svojim navdušenjem okužil še kar nekaj poklicnih in ljubiteljskih bralcev, čeprav bi se zgolj na podlagi zgodbenega povzetka branju romana bržkone na daleč izognili. Zgodba, ki je je komaj za vzorec, preprost jezik, na videz nezanimiv pripovedovalec, monotono dogajanje, a knjiga te vseeno povsem posrka, in to ji uspeva v zelo različnih kulturnih okoljih. Edini ustrezen odgovor, ki ga lahko dam, je za nameček še skrajno patetičen: čustvo je očitno naše najmočnejše in najuniverzalnejše vezivo, ljudje, med katere seveda sodijo tudi bralci, danes najbolj pogrešajo čisto preproste stvari, kot sta pripovedna toplota in razmeroma nepredelana izkušnja, pisavo, ki se ne trudi biti za vsako ceno pametnejša od avtorja.

Kozin: Si eden redkih, ki kritiško motrijo tako prozne kot pesniške knjige. Nekateri so mnenja, da je pisati o poeziji težje in izmuzljivejše kot o prozi. Kakšni so tvoji občutki glede tega?

Vovk: Ker sem sam začel s poezijo, to težko potrdim, lahko pa si predstavljam, da je za večino lažje začeti s prozo, zlasti z romanom, kjer je vsaj na videz lažje spoznati, kaj je pisec želel povedati. Seveda to prepričanje skriva številne pasti, saj se mnogi kritiški začetniki preveč držijo okvirne pripovedi in tako zadušijo ustvarjalni proces, ki se zgodi (tudi) v fazi interpretacije. V tem pogledu je morda celo lažje začeti pri poeziji, ki ta proces celo spodbuja, saj je knjigo nemogoče obnoviti od verza do verza, zato ne gre drugače, kot da v knjigi poizkušaš najti svoj ključ razumevanja. Čisto mogoče je, da bo tudi še tako izkušen kritik zgrešil avtorjevo intenco, vendar se samozavest z velikimi izzivi krepí in pri kritiki v resnici nikogar ne zanimajo varne poti, razna *ready made* opažanja. Morda kvečjemu slabe avtorje, ki so zadovoljni že s tem, da se o njih piše.

Kozin: Na Literaturi si dolga leta vodil kritiške delavnice. Bi lahko v nekaj stavkih strnil, kaj je tisto osnovno, kar želiš posredovati mladim kritikom, kaj je tisto temeljno, kar naj bi osvestili bralci, ki šele vstopajo na kritiško polje?

Vovk: Deloma sem na to vprašanje že odgovoril, zato res na kratko: najprej zaupati lastnim bralskim občutkom, jaz pravim instinktu, poskusiti te občutke čim boljje artikulirati, jih približati bralcem, podkrepiti svoja opažanja s primeri, se do predmeta obravnave vrednostno opredeliti in pri tem slediti lastnim opažanjem, ne pa popuščati nezavednim pritiskom in se od njih previdno distancirati. Znano dejstvo je, da veliko bralcev kritiko prej oplazi kot prebere, kar pomeni, da sta najpomembnejša začetek in konec besedila, začetnikom pa se pogosto zgodi, da se skušajo s sklepom nekako odkupiti za izrečene pripombe. Nedosleden sklep in premalo udaren začetek sta gotovo najpogostejši "strukturni" napaki, zato na delavnicah pogosto opozarjam na ta vidik. Treba se je zavedati, da se danes res veliko piše in zlasti po "zaslugi" spletnih medijev tudi objavlja, zato je treba (iz)najti svoj prepoznaven slog. Seveda s tem ne gre prehitevati, saj pri kritiki največ šteje prav doslednost. Muhavost je morda lahko kdaj ljubka, a nič več kot to. Delavniški pristop se mi zdi uspešen tudi zato, ker se mladi kritiki pri skupinskem delu navadijo odprto izražati svoje pomisleke. Ko se enkrat rešiš zadrege, kako nekomu nekaj naravnost povedati, boš imel v prihodnje precej manj težav s tem, kako nekaj naravnost zapisati. V tem je vsa skrivnost. Najbrž oba pozna kar nekaj jasnih in odločnih "kavnih" kritikov, ki se na papirju izkažejo za popolne ziheraše.

Kozin: Nedavno si objavil svoj leposlovni prvenec – knjigo kratke proze *Garaže*. K njej se bova vrnila še malo pozneje, zdaj bi te najprej vprašala: nekateri menijo, da pisatelji ne bi smeli biti kritiki, ker so preveč obremenjeni s svojo poetiko. Bi se s tem strinjal oziroma: kako tvoje literarno ustvarjanje koeksistira z metaliterarnim, če se lahko tako izrazim?

Vovk: Pravzaprav ne koeksistira. Zadnjo kritiko sem objavil aprila lani, ko je postalo že dokončno jasno, da mi jeseni izide prozna knjiga. Kritiki, ki so tudi sami avtorji – čeprav te delitve ne maram, ker je po mojem prepričanju avtor tudi kritik –, so običajno dobri opazovalci, kar je dobro za interpretacijo, a imajo nepremostljiv praktični problem, saj se ti pri pisanju kritike vsiljujejo misli, kako bi sam kaj naredil boljše, kritik pa mora predvsem slediti avtorjevi intenci, ne pa ga popravljati. Po drugi strani pa si v tem primeru kot kritik obremenjen tudi z mislijo, da se boš kot avtor kaj kmalu znašel na drugi strani, zato v kritiški diskurz vstopaš z določeno rezervo. Najbolj pa avtorjem kritikom zamerim včasih bolj, včasih manj očitno zagovarjanje lastne poetike.

Ker sem pred objavo *Garaž* kar osemnajst let objavljал kritike, mi je bilo najbolj žal, da sem se s tem prikrajšal za okoliščine, v katerih se običajno rodi literarni prvenec, za neko nedolžnost, s katero avtor vstopi v literarni prostor. Kot bivši kritik na to ne moreš računati, prevečkrat si se že izrekel, morda tudi zarekel.

Kozin: Kako se ti zdi, da se je v teh slabih dveh desetletjih, kar v njem deluješ, spreminjal in spremenil naš kritiški prostor?

Vovk: Prostor je bil pred nastopom spletnih medijev precej bolj reguliran in hierarhiziran. Ko sem leta 1997 objavil svojo prvo kritiko, so bile stvari bolj ali manj jasne: najbolj odprte so bile revije, kjer si se dokazoval, dokler nisi prejel povabila katerega izmed dnevnih časopisov, najvišje so takrat kotirali Delovi Književni listi z rubriko Recenzijski izvod, za katero so takrat pisali Bogataj, Bratož, Kos in Matajč, ki so imeli na skupnem računu gotovo že prek 1000 objavljenih kritik. Kriza dnevnega časopisja in razmah spletnih medijev sta to hierarhijo podrla. Zdaj lahko redni kritiški sodelavec postaneš že z dvema posrečenima tekstoma, z dobrim priporočilom ali z bolj agresivno samopromocijo, saj je urednikom očitno zelo veliko do tega, da se teksti udomačijo na družabnih omrežjih. Največja ironija je, da so se kulturniki v vsakem trenutku pripravljeni zgroziti nad tem, kako kulturne oddaje s televizijskih

in radijskih programov izpodrivajo bolj popularne, gledane, poslušane oddaje zabavnega tipa, veliko manj pa jih skrbi, ko se po istih kriterijih med seboj merijo različni kulturni produkti. No, mislim pa, da ni dobrih kritičnih tekstov zaradi vsega naštetega nič manj, jih je treba pa znati poiskati, saj mesto objave ni več nobeno zagotovilo kakovosti.

Kozin: Kako pa se je spremenil konkretno položaj literarne kritike v našem prostoru? In še: kako je na žanr literarne kritike (v vsej njegovi širini, v mislih imam torej tako daljše, že v interpretacijo nagnjene tekste kot tudi krajše kritične zapise) po tvojem mnenju vplivala sprememba naše medijske krajine?

Vovk: Mislim, da smo se zelo zmotili vsi, ki smo v razmahnjem spletnem medijskem prostoru videli predvsem dobro priložnost za uveljavljanje mladih in obetavnih piscev. Teksti, objavljeni na spletni platformi, so namreč po odmevnosti že kmalu zelo presegli klasične objave, ki so bile odobrene po strožjih merilih.

Kozin: Bil si med ustanovnimi člani Društva slovenskih literarnih kritikov (DSLK), med letoma 2008 in 2014 tudi prvi predsednik društva; zakaj se je pokazala potreba po takem društvu?

Vovk: Težko bi rekel, da se je pokazala potreba, vsekakor pa se je pokazala želja, da bi lahko tudi kritiki enkrat na leto izbrali nagrajenca po naših (strožjih) kritičnih merilih. Ustanovitvi stanovskega društva je botrovala tudi želja, da bi z njim lažje uveljavljali svoje "sindikalne" interese, po zgledu pisateljskega in prevajalskega društva sami razdeljevali štipendije iz knjižničnega nadomestila, si morda, spet po pisateljskem in prevajalskem zgledu, izposlovali minimalno tarifo za kritično objavo in podobno.

Kozin: Ob Stritarjevi nagradi se je že omenjalo, da bi jo bilo dobro razširiti, v tem smislu namreč, da to ne bi bila le nagrada za literarno kritiko, temveč za kritiko sploh, torej tudi za gledališko, likovno, plesno ... kritiko, kar naj bi pripomoglo tudi k večji profesionalizaciji kritične refleksije različnih umetniških praks. Ste pri ustanavljanju DSLK kdaj razmišljali, da bi ga zastavili širše, kot društvo kritikov torej?

Vovk: Ne. Priznati moram, da na področju povezovanja literarnih kritikov s kolegi, ki pokrivajo druga kulturno-umetniška področja, v času svojega

mandata nisem naredil nič. Upam, da bodo drugi pri tem uspešnejši. Sicer pa se mi zdi škoda, da se sredi prejšnjega desetletja, ko je Stritarjeva nagrada dve leti zapored šla v roke neliterarnima kritikoma Petri Pogorevc in Gorazdu Trušnovcu, ni ostalo pri tem, da bi jo lahko prejeli vsi umetnostni kritiki. Nagrada bi s tem nedvomno pridobila veljavo, res pa je, da bi jo moralo v tem primeru najbrž podeljevati kulturno ministrstvo, ne pa pisateljsko društvo.

Kozin: Kako se ti zdi, da se je uspelo DSLK umestiti v naš literarni, kulturni prostor? Kako je v njem zaživela nagrada kritiško sito – o njej, natančneje o načinu njenega podeljevanja lahko slišimo marsikaj, od izrazito pohvalnih do precej nenaklonjenih besed ...

Vovk: Sem kar zadovoljen. Društvo je bilo ustanovljeno tik pred prihodom suhih krav, ko je bilo zagnati nove iniciative veliko težje kot nekaj let prej. Trenutna bilanca zato sploh ni slaba, saj je bila letos v organizaciji društva že petič podeljena nagrada kritiško sito, drugič se bo izvajal projekt Drugo mnenje in društvo je uspešno izpeljalo že dva mednarodna kritiška simpozija. Ko se je ob aferi Flisar veliko govorilo tudi o “starih prdcih”, ki naj že enkrat odidejo s svojih pozicij moči, sem se seveda pogosto spomnil tudi tega, kako smo med člani vsaj pol leta neuspešno iskali novega kandidata za predsednika DSLK, čeprav je večina članov mlajša od petintrideset let in bi v tem morala prepoznati velik izziv.

Res je, o nagradi je slišati marsikaj, kar ni nič nenavadnega. Model izbire ima seveda tudi pomanjkljivosti, ki pa očitno niso tako velike, da ne bi identičnega dvokrožnega modela prevzela tudi medijska hiša Delo pri letošnji izbiri tako imenovanega srebrnega kresnika. Bolj nenavadno je morda to, da so pri izbiranju srebrnega kresnika sodelovali tudi nekatere člani DSLK, ki pri kritičkem situ ravno zaradi tovrstnih pomislekov doslej niso sodelovali. In obratno, kar seveda zgovorno kaže, da model očitno res ni idealen, a še nihče ni našel boljšega.

Kozin: Če pogledava še širše: kako kot intelektualec ocenjuješ (z)možnosti in raven dialoga v našem javnem prostoru?

Vovk: V zadnjem času sem postal zaradi tega precej nesrečen. Vse prehitro se namreč poudarek z umetniškega dela prenese na samega avtorja in pri tem hitro pade tudi kak udarec pod pas v obliki poseganja v zasebnost in v nadaljevanju še neženiranega blatenja vseh nesomišljenikov. Moram reči,

da so se me poletni dogodki, ki so vrh dosegli s podpisovanjem peticije za odstop Evalda Flisarja s položaja predsednika PEN, ki so jo pozneje nekateri skesani podpisniki zvito preimenovali v peticijo proti seksizmu, močno dotaknila. Imam se za človeka, ki se je z lastnim zgledom vedno zavzemal za vrednote, ki naj bi jih ta peticija hotela uveljaviti, a zaradi neprimerne izbire sredstev svojega podpisa vseeno nisem mogel prispevati. Navsezadnje smo literati in ta izkušnja nas uči, da ni pomemben samo dober motiv, ampak tudi izrazna sredstva, ki jih pri tem izberemo. Mislim, da ga preprosto ni tako plemenitega cilja, da bi se lahko v njegovem imenu opravičilo prav vsa izbrana sredstva za njegovo dosego. Ko sem že ravno parafraziral znamenito Machiavellijevo krilatico, naj temu dodam še njegovo manj znano izjavo, da se nikomur ni treba bati glasu manjšine, kadar se ima večina na kaj opreti. In mislim, da smo manjšino (govorim seveda zgolj o kulturniški sferi) tokrat sestavljali tisti, ki smo sredi te bitke hoteli obdržati trezno glavo. Enotnost v destrukciji je vedno veliko močnejša kot enotnost v konstrukciji. (Pre)dolgo sem se spravljal k pisanju, saj je skoraj vsak dan v javnost pricurljal kak nov podatek, ki ni bil brez vpliva na posameznikovo načelno stališče. No, na koncu "nam" je dal glas kolega filozof dr. Rok Svetlič, ki je to dilemo v luči varovanja človekovih pravic zmogel premisliti veliko boljše, kot bi jo znal sam in še kdo drug, zato sem mu nadvse hvaležen, saj je bila to za moj okus daleč najbolj prepričljiva obravnava tega razvpitega primera, ki bi nam morala dati veliko misliti.

Kozin: Malo bi se spet vrnila k tvojim začetkom pri reviji Literatura – precej hitro, če se ne motim že po dobrem letu in pol, si postal odgovorni urednik revije in predsednik LUD Literatura. Kako si se znašel v tako hitrem poteku dogodkov, kakšna temeljna uredniška načela si si zastavil in koliko ti jih je, če danes pogledaš nazaj, uspelo uresničiti?

Vovk: Odgovorni urednik sem res postal leto in pol po vstopu v uredništvo revije, takrat predvsem zaradi odhoda mojega predhodnika Sama Kutoša na študij v tujino, malo pa najbrž tudi zato, ker sem imel v primerjavi z mojimi uredniškimi vrstniki že kar nekaj delovnih izkušenj, saj sem bil sredi leta 2000 že dvanajst let v delovnem pogonu, sicer neformalnem in nerednem, a po obsegu dela ves čas v vsaj sedemdesetodstotnem. Predsednik sem postal približno leto pozneje, kar pa ne pove veliko, saj sem ravno v svojem prejšnjem odgovoru podal zgovoren primer, da to po navadi niso funkcije, ki se jih naskakuje, ampak le po potrebi medijsko odmevno ruši.

Kozin: Pri reviji in društvu (LUD Literatura) so se vedno srečevale različne generacije. Kako so sodelovale, sobivale, če lahko uporabim ta, nekoliko premočen, izraz? Pri tem vprašanju imam v mislih tudi medgeneracijski konflikt, ki ga nekateri omenjajo danes – kako sam gledaš na to?

Vovk: Neizmerno srečen sem, da sem ob svojem prihodu na literarno prizorišče uspel še za rep ujeti romantične čase, o katerih bi sicer danes lahko poslušal le zgodbice z dolgo brado. Nikoli ne bom pozbil obveznih torkovih večernih druženj in drugih manj organiziranih pogovorov z uredniškimi kolegi, ki so človeka vsaj spodbujali, če že ne silili k temeljitemu spremljanju sprotne produkcije, saj si bil drugače hitro izključen iz pogovora. Danes zveni skoraj nepredstavljivo, da se prav nobeno izvajanje ni začelo z *jaz sem naredil to in to* ali *o omeni je bilo napisano to in to*. Dobro, morda se je k temu občasno zatekel kak starejši avtorski kolega, ki se mu je za trenutek stožilo po stari slavi in je začel razpredati o tem, koga je kje spoznal in kolikokrat z njim večerjal, sicer pa je to veljalo za nespodobno. Veliko več kot o sebi smo govorili o drugih – predvsem o delih in manj o ljudeh, ki za njimi stojijo. Danes je seveda drugače, saj je dela, za katerimi ne stoji dobro usmerjena založniška akcija ali močan osebni avtorski angažma, težko opaziti. Tudi na založniški sceni očitno prihajamo v obdobje samouresničujočih se prerokb, ko bo izid novega dela že pred njegovim izidom in javno dostopnostjo napovedal kritiški hvalospev in številne druge založniške aktivnosti, zaradi katerih bo knjiga dobila status *must read* publikacije, v družbi katere se bodo hoteli slikali vsi, ki so željni, da bi se jih dotaknila vsaj senca avtorske slave. Koliko je v takšnih primerih vredno mnenje manjšine, sem nakazal že v prejšnjem odgovoru. Gre za spretne poteze, ki jih lahko kot poznavalec založništva samo občudujem, kot kritik pa seveda moram staviti predvsem na dialog z bralci, ki je v primeru kritiškega ekskluzivizma onemogočen, tovrstna besedila pa, če se pojavijo prekmalu, preveč vsiljivo oblikujejo horizont bralčevih pričakovanj, kar bi moralo biti delo piarovca, ne pa literarnega kritika.

Osebnostno ne vidim velikega medgeneracijskega konflikta ali pa ga morda kot vsakoletni mentor generacijsko zelo nekonfliktnih delavnic ne zaznam, saj z mladimi kot stari prdec pripravniki zelo dobro sodelujem. Mislim, da gre le za ogromen nesporazum, ki se kaže že na ravni poimenovanja pojavov. Ena od prednosti staranja je nedvomno ta, da stvari postanejo bolj očitne, ker jih je lažje primerjati z drugimi. Če recimo hočem razumeti generacijo, ki je danes stara okoli trideset, je dovolj že, da se v času pre-

maknem petnajst let nazaj in pogledam, kje sem bil v tem času jaz in kje moji generacijski kolegi, in na podlagi tega presodim, ali je jeza današnje mlade generacije upravičena. Po mojem mnenju niti ne, saj v Sloveniji okoli leta 2000 na literarnem polju ni bilo niti enega tridesetletnika, ki bi recimo deloval v kabinetu ministra ali pisal kolumne za kak dnevni časopis ali bil zaposlen kot urednik pri kateri od večjih založb, ki jih še edine redno zaposlujejo, da ne naštevam naprej. Mislim, da se je največji mentalni preobrat zgodil zaradi banalnega dejstva, da se danes istim stvarjem pač drugače reče – leta 2000 so po literarni sceni hodili svobodnjaki, ki so si tak status izbrali, danes pa ubogi prekarci, ki jim je bilo to vsiljeno oziroma usojeno. Če česa ne razumem, je to konservativnost mlade generacije, ki idealizira redne službe za nedoločen čas in pri tem ignorira dejstvo, da odločilnih premikov ni moč izvesti z vztrajanjem pri preživetih oblikah dela. Bistveno bolj umestno bi se mi recimo zdelo zavzemati za večjo fleksibilnost na trgu dela, kjer bi največ štele tvoje kompetence in trenutna kondicija. Stališče, da je to najboljši model, pri katerem je treba vztrajati in se čim prej dokopati do tovrstnih delovnih mest in pozicij, samo daje prav tistim, ki se jih oklepajo.

Kozin: Od leta 2001 si tudi predsednik LUD Literatura. Društvo je v tem času izredno razširilo svoje dejavnosti; koliko se je to razvijalo spontano, koliko si imel tako ali podobno širitev dejavnosti v mislih že ob samem začetku predsedovanja?

Vovk: Ko sem nastopil, se je še vse dogajanje vrtelo okoli revije, društvo je sicer imelo že tudi svoj knjižni program, vendar so bili knjižni izidi bolj sporadični, v povprečju kake tri knjige na leto. Leto po začetku mojega predsednikovanja smo knjižnemu programu ponovno priključili zbirko Prišleki, ki sem jo šest let sam urejal, leta 2007 še zbirko Stopinje, vmes smo uspeli uveljaviti tudi svoj prireditveni program, leta 2004 smo začeli izvajati delavnice, še malo pozneje mednarodni program, slaba štiri leta nazaj smo zagnali še spletni medij, najmlajša dejavnost pa je bralna kultura, v okviru katere trenutno potekata dva projekta. Pri večini omenjenih sklopov se je bilo treba najprej dokazati in nekaj let dejavnosti izvajati prostovoljno, da smo se lahko začeli prijavljati na razpise, kjer so reference nepogrešljive. Težko bi rekel, da so bile vse te širitve načrtovane, ker smo se vmes tudi kadrovsko krepili, bi prej rekel, da nas je posrkal vrtinec. Ker si neprofitni založniški sektor v vseh teh letih ni uspel izbojevati modela systemskega financiranja splošnih

stroškov delovanja, kot ga poznamo pri javnih zavodih, ker je bilo treba v kriznih časih za isti denar delati vse več in na vse več področjih, ker je prodaja v drugi polovici tega obdobja občutno padla, to pravzaprav sploh ni bil model razširitve, ampak preprosto model preživetja. Zadnji programski razpis JAK to potrjuje, saj je pokazal, da so na situ ostale le založbe, ki so v preteklih letih aktivno razvijale še druge dejavnosti in se niso ustavile le pri izdajanju knjig. Če pogledam nazaj, je bilo to obdobje zelo razgibano in pestro, veliko sem se naučil, veliko mi je dalo, vstopilo je nekaj novih članov, društvo se je sproti pomlajevalo in videli bomo, čigava vizija bo na naslednjih društvenih volitvah prevladala.

Kozin: Leta 2011 je izšla tvoja knjiga esejev *Res neznosna resnbnost?!*, sicer tvoja tretja samostojna knjiga, v kateri si med drugim napovedal, da bo četrta prozna ali pa je ne bo. Koliko je ravno ta 'obljuba' določila nastanek knjige kratke proze *Garaže*?

Vovk: Čeprav lahko samo ugibam, kako bi bilo, če bi obljube ne dal, mislim, da kar precej. Prvi teksti, ki sem jih na koncu spravil v *Garaže*, so bili v času oddaje *RNR?!* stari že pet let, po drugi strani pa sta približno v tem času nastala nova teksta, ki sta spet utrdila moj namen, da bi na koncu iz vsega mojega precej nepovezanega proznega pisanja nastala knjiga s prepoznavnim lokom in tonom. Obljuba je bila dana, vedel sem, kaj mi do knjige še manjka, treba je bilo le še za mesec ali dva zaježiti številne druge obveznosti, se prepustiti in v kritičnih trenutkih, če že ne gre drugače, s projektom nadaljevati tudi "za inat".

Kozin: Koliko pa je na nastanek *Garaž* vplivalo nekaj drugega, prav tako povezanega s knjigo *Res neznosna resnbnost?!*, namreč poglobljeno spoznavanje Coetzeeja in njegovega ustvarjanja? V mislih imam žanrsko specifičnost knjige, prelivanje stvarnega, fikcijskega, (avto)biografskega, spominskega ... skratka zelo različnih izjavljalnih slogov in ravni, ki se stapljajo v novo celoto?

Vovk: Poglobljeno ukvarjanje z občudovanim pisateljem ti lahko da ogromno in ti prav toliko vzame – tvoj lastni glas. Čeprav so name kot bralca največji vtis naredili romani *Sramota*, *V pričakovanju barbarov* in *Mojster iz Peterburga*, ki v slovenščino žal še ni preveden, sem si kot avtor lahko največ "pomagal" z njegovo v tretji osebi napisano avtobiografsko trilogijo *Deška leta–Mladost–Poletje*, saj me je že dolgo nezadržno privlačil

“projekt” radikalne avtobiografije. Coetzee gre v tem celo tako daleč, da se v tretjem delu pokoplje in postane predčasen predmet literarne zgodovine, kar je v popolnem skladu z njegovimi esejističnimi razmišljanji o tovrstnem pisanju, ki sem se jih močno navzel tudi sam, rezultat pa je besedilo *Klovn v testu*, ki je najdaljši in zame najpomembnejši tekst moje knjige. Tudi zato, ker sem se vanj namenil ujeti resničnost, kakršno smo v medsebojni komunikaciji poznali, preden je nastopilo obdobje njenega fotošopiranja, z vsemi frustracijami, kompleksi in negotovostmi, ki se zalezejo v človeka in postanejo pomemben del njegove osebnosti.

Žanrska specifičnost se je pri meni napajala iz drugega vira. Moje življenje je bilo v letih ustvarjanja knjige izrazito večsmerno, zato se nisem mogel prepustiti le enemu, dominantnemu glasu, ampak so se glasovi ves čas prepletali, obračunavali med seboj, se borili za prevlado in seveda tudi podlegali določenim vplivom.

Kozin: Že tvoje esejistično in kritiško pisanje zaznamuje osebni, prepoznaven slog. Zanimivo, v *Garažah* se mi je zdelo, da so prav tista besedila, ki bi jih lahko razumeli kot najbolj osebna, pisana v tretji osebi. Zanima me, kako doživljaš razliko med razgaljanjem sebe, kot se to dogaja v kritičnem, esejističnem pisanju, in tistim razgaljanjem sebe, ki zahteva še globlje sestopanje vase in ki pozneje (primerno modificirano ali pa tudi ne) postane del nekega leposlovnega teksta? Koliko si pri tem obremenjen s potencialnimi bralci?

Vovk: Res je, da sem se tudi v kritičnem in esejističnem pisanju zavzemal za tovrstni pristop, ki bi mu lahko po analogiji z omenjenimi avtobiografskimi podvigi rekel radikalna kritika. Pri tem seveda ne gre za radikalnost v pogledu srditega obračunavanja z literarnim delom kot predmetom kritike, temveč za radikalnost v samoobračunavanju – bralcu kritike naj bi postalo dostopnih čim več informacij o tem, kaj je ali bi lahko vplivalo na kritikovo vrednostno oceno.

Pri poskusih proznega pisanja sem se hitro soočil z določeno zadrego, ki mi jo je pomagala odpraviti prav tretja oseba. Marsikomu se bo takšen pristop morda zdel spakljiv, sam pa ga imam za najbolj naravnega, saj v pogovoru s samim sabo vedno nastopata dve osebi, vsaj jaz to tako doživljam, pa za zdaj še nimam diagnoze. Gre preprosto za to, da se tvoje jedro vedno brani pred obrobjem, zato moraš, če želiš prodreti globlje, svoje jedro nekako potujiti, pozunanjiti, premakniti iz udobnega središča, saj je šele potem moč dokaj zvesto opisati določene občutke. Seveda

pa zato rabiš tudi čas v karanteni, kjer si lahko privoščiš, da te občutke vsaj za nekaj dni izoliraš in si jih natančno ogledaš z vseh razpoložljivih zornih kotov. Drugače je pri "zgodbah", ki so se zgodile drugim, tam ta zadrega ne obstaja. Čeprav bralcu razlika med obojim pogosto ne more biti prezentna, je za avtorja, ki želi v svojo besedno mrežo ujeti resničnega človeka in ne njegovega junaškega nadomestka, ta razlika še kako pomembna.

Že prej sem omenil eno od prednosti staranja, zato naj kar nadaljujem, kjer sem končal: druga prednost je namreč nedvomno ta, da ti je z leti precej bolj vseeno, kaj si bodo ljudje o tebi mislili. Kdor je v tvojem življenju resnično pomemben, ti bo to tako ali tako povedal sam in naravnost, za ostale ti mora čim prej postati vseeno. Sicer pa je bila moj ideal vedno nevidna eksistenca, ki jo v literarnem svetu tako prepričljivo "uprizarja" Coetzeejev Michael K. Če te v to prisilijo zunanje okoliščine, je to samo druga pot do istega cilja.

Kozin: Je tvoja dolgoletna uredniška praksa kaj pomagala pri končni podobi *Garaž* ali je urejanje svoje knjige težavnejša naloga kot urejanje knjige drugega?

Vovk: Mislim, da je pomagala. Besedila sem razporedil sam, nekaj mesecev pred oddajo sem jasno vedel, kaj knjigi še manjka, ji dodal prolog, ki da bralcu na neki humoren in nevsiljiv način vedeti, da je pripovedovalec predvsem natančen opazovalec življenja, ne pa aktivni subjekt, kar je v zaključku bolj jasno povedano v drugem jeziku. Urednik Blatnik je pri organizaciji knjige samo pritrdil moji avtorski intuiciji, ki gotovo ni bila nepovezana z uredniškimi izkušnjami. Ni se mi zdela težavnejša, morda celo lažja, saj sem bil samemu sebi bolj poslušen kot avtorji, s katerimi sem v preteklosti uredniško sodeloval.

Kozin: Če takole pogledaš svoje štiri knjige drugo ob drugi, kako bi jih razporedil na svoji lestvici priljubljenosti? Ti je katera ljubša ali ima vsaka svoje mesto in je z drugimi tremi neprimerljiva? To je morda tudi vprašanje o tem, v kateri vlogi se počutiš najbolj domače: kot kritik, esejist, kot pisatelj – morda vse tri sploh niso tako ločene, kot se na prvi pogled zdi ...

Vovk: Zdajle so mi zagotovo najljubše *Garaže*, že zato, ker je to moja zadnja knjiga in za povrh še prozna, z njo pa imam še veliko neporavnanih

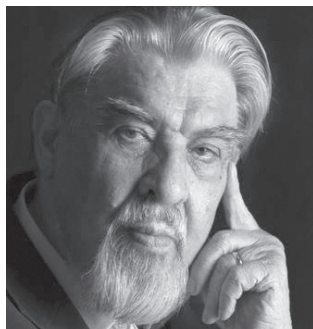
računov. Tretja, *RNR!?*, mi je ljuba že zato, ker sem se z njo najdlje ukvarjal in sem jo edino pisal kot knjigo, se pravi, da vanjo nisem zbral (zvečine) že prej napisanih in objavljenih besedil. Tudi prve nikoli ne pozabiš ... Trenutno v meni močno prevladujeta esejistov in pisateljski glas, s kritiko pa sem bolj ali manj zaključil. Ne le zato, ker ne bi verjel v uspešno življenje dvoživk, temveč bolj zato, ker se vse stvari, naj so še tako žive in zavezujoče, enkrat v življenju preprosto izpojejo.

Kozin: Bi si na tem mestu upal napovedati svojo peto knjigo?

Vovk: Peta knjiga bo. Kakšna bo oziroma katere zvrsti, si še ne upam reči, zato pa si upam prečrtati previdnostni zadržek *ali pa je ne bo*.

Ciril Zlobec

Poznojesenski triptih

Pesnikova lamentacija

prof. dr. Marjeti Terčelj

Devetdeseta leta so zahrbtna leta,
boleče ujeta med spomine in pozabo.
Do korenin poznate me, gospa Marjeta,
saj zdaj celo že hranim se le s samim sabo.

Počutim se kot neškodljiv plevel ob poti;
vzcvetè, ovane brez namena in pomena.
Ni mi lahko. Ko malodušje me zaloti,
pobegnem mu v tišino svojega imena.

V njej me že čaka ubijajoči, hladen strah –
da me srce izdaja (le kako si upa!),
a ne morda, kot bi kdo mislil, iz obupa,

povsem vsakdanji strah: utrujenost v nogàh,
nenadna vrtoglavica (od kod, za vraga,
se je med drugimi še ta koketka vzela!).

Tako je pač, tolažim se, nič ne pomaga:
devetdeseta niso nič kaj prav vesela.

Ljubljana, 12. 7. 2016

Večerni sonet

*Rad bi živel dolgo,
vendar ne umrl kot starec*

(C. Z., Za besedo časa, iz zbirke Nove pesmi, 1985)

Podoba otroštva v meni se izvija
iz kaosa sanjarjenj, blodenj, zmot,
nekoč še na brezpotjih varna pot
iz sebe vase – skoraj že vizija.

Težko je biti in ne biti hkrati,
porazov s samim sabo ni me sram.
Čeprav nikamor več namenjen, *Kam?*
Kam zdaj? ne bom se nehal spraševati.

Srce vse tiše bije, kdaj pa kdaj
vsegà posrka me v svoj temni ples
sem-tja in spet korak naprej, nazaj.

Sem še življenje? Tuj sam sebi, ujet
med sem in nisem? Sem pristal kje vmes?
V tem vse bolj žalostnem seštevku let?

25. 7. 2016

Cvetoči vrt

Spet je ta vetrč-Čas z močjo viharja
zavel skoz moj nekoč cvetoči vrt
globoko v meni, brez ograj, vrtnarja,
vsem in vsakómur zaupljivo odprt.

Ah, ta naš Čas, ki vse nam sproti ruši,
da bi zapustil nam vsaj kakšno sled,
kak vzdih srca, odsev svetlobe v duši,
morda kak verz, saj veš: ljubezen spet.

Ta najina ljubezen dvoedina,
mogočna vez celo kot bolečina,
po božje ves čas vanjo sem zazrt:

*v dežju in soncu njene milosti zrahljan
do korenin; če prideš, bom cvetoči vrt;
ko prideš, z bosimi nogami stopi vanj*

in jaz bom rosa na stopalih tvojih sanj.

5. 8. 2016

Ivan Dobnik

Bolska

(Odlomek iz prototipa pesnitve)

*Radost pisanja.
Možnost ohranjanja.
Maščevanje umrljive roke.
(W. Szymborska)*

*Buden v temi slišiš
ozvezdja topotati v svojih ogradah
visoko nad krošnjo.
(T. Tranströmer)*

9

trepeta in gori
vse bolj popolna domišljija
reka posluša tvojo nočno pesem
črno kri črne ustnice črne oči

daljave so na listju papirja
papir diši in je veter in so časi
je lebdenje, kanja na poletnem nebu
so pretočni zemljevidi, v spominu, torej lačna magija

neka druga resničnost, bolj popolna
tukaj, vseskozi, prepletena z besedami
v tvoji glavi, ker le kaj je tvoja glava
ki hrza in sanja, te išče

vse in nič
torej poletje in Bolska
visoka mesta in glasba z Oceana
vse in več, kar potuje z valovi

se ne vrača

skozi jeklene megle se vije
kar vidim je le iz njenih oči: so tihe? so mehke? so nežne?
plava in se toči na goli koži mimo mene mimo jezika
ni iz besed iz srca brezčasnosti je iz prividov otroštva
iz mrzle zemlje iz goreče srne ki prihaja pit svetlobo
navzdol trga formo človekove slin minljive ki teče teče
obraz preoblikuje v pekel divjine v lepoto brezna
lebdi krilata in preoblikovana fotografija poletja
belega konja zelenih sanj svetlobnih kresnic
na telesu ki se mi odmika neulovljivo ime
ime časa ključ k tebi ki valoviš onstran
te pisave nemočne bronaste
iz čajnega dima

11

ne vrne se
ne ponovi se
trepeta igrivo
smrtno resno
širi zenice
zdaj ledene zdaj sončne
pada v noč pada v jezik zvezdnega nebà

hitì
gorì
plapola

svet se širi
najprej le nekaj kapljic
na koncu ocean, Črno morje

potop
pokop živali
pokop ljudi
ni razlike
le škripanje
snega

tam čez
tam onstran
na drugem koncu vasi

12

kdo si?
izvir ki raste tok ki vztraja šum ki je onstran poezije
pračas vsečas minevanje ki to ni
kar potuje skozi moje žile
brnenje tigrovo sopenje mraka in bliska

lov skozi temé
na gmote bizone na besede
ni lov samo klicanje iskanje
nato vrhunska pozornost
potem popolna predanost
da bi prebudil pokrajine gozdove
tolmune grive konj
oči čred
žarke trenutkov
v njihovih trenutkih
samo njihovih

13

spodaj morje
zgoraj brezmejno zvezdno nebo
vse pôje
kaj je to "pôje"?

hodim po obnebju Bolske
decembrsko robidovje
visok srčni utrip vojna vojščaka za sen
ponavlja: samo v teh prividih sem živ

dihanje je toplo
topla je najina koža in koža živali
preden mine kar mora miniti

14

kot koze ali ovce
ni drugega življenja
kako razumeti vse to?
osebna imena so neosebna:
imena koz ki obirajo koprive
imena ljudi ki prečkajo ulice
koliko imen v Los Angelesu!
toliko imen v Amazoniji!
koliko imen v Mumbaju!
toliko imen v Tihem oceanu!
samo besede ki šumijo z reko
samo letni časi in vztrajni žerjavi
za nas s kriki zanje s klici imen

15

potuješ v Črno morje
dolgi spokojni zamahi in visoka krila jader
vračaš se k otroštvu
daleč je
na dosegu prstov
prepoznaš starega volčjega psa
in belo kobilu Salvo
o dan je čist od krhkega sonca!
tih od šumov srečnih živali!

gozd se mrači kot hrbet težke črede zobrov
ki leži na živi zemlji tako tiho
da bobnijo kopita storžev in želodov
tvoje besede nikoli zapisane samo sanjane

16

živali ki pri belem dnevu hodijo skozi stene mojega stanovanja
Djuna Barns jih pozdravlja na drugi strani sobe
topotajo konji rezgeče noč razkošne lune
ribe zaspijo v drevesnih krošnjah
in lajež psa z verige na koncu sveta
in kdo je ta konj ta pes luna
tiste ribe? mrtvi konji ki živijo v moji glavi
mrtve živali mrtvi ljudje mrtva drevesa
živijo vse smrti in se širijo
vstajajo nove plešejo se veselijo
v plamenih za Bolsko
prikazni
sneg
prah slonov
jate jerebic na papirju
bel tuš ki riše pesem
v Prestolnici v Evropi nad Atlantikom

v Berlinu in Parizu, v New Yorku in Tokiu
haiku njenih prstov na prsih ob slovesu

Aleš Jelenko

Pesmi

Modra pesem

1.

Everything is about wisdom!

Še Platon je govoril
o razredni družbi –
sestavljani iz
jabolk, hrušk ter
malin.

In gre za
konsenz celote;
sadno kupo
na povsem! ravnem
krožniku.

Kdo bi si upal reči, da
takšnega (krožnika namreč)
še ni bilo?

Da je polpretekla zgodovina
zgolj prerisana skica
modela XXL?
Da se Marx
zabija v Engelsa?
Da je obstajala
neobstoječa
forma?

Everything is about wisdom!

Ker je ni dovolj,
še nismo zakrpali luknje
ali postavili jeza.
Ker je ni dovolj,
nikoli nismo
s prstom pritisnili
na urni kazalec
in ga držali nekaj časa.
Ker je ni dovolj,
pač mešamo
jabolka in hruške
z malinami
ter krožnike
s posodami.

2.

Osedlaj osla.
Konja
pa pusti pri miru!
Upor! Upor!
Jasno –
kamen ni kovina
in kovina ni baker.
Upor! Upor!

Osedlaj osla.
Konja
pa pusti pri miru!
Upor! Upor!
Jasno –
roka ni baterija
in baterija ni robot.
Upor! Upor!

Osedlaj osla.
Konja
pa pusti pri miru!
Upor! Upor!
Jasno –
ti nisi jaz
in jaz nisem on.
Upor! Upor!

3.

Iz želodca
sem potegnil
jakno,
iz ust
pa izvlekel
marmor,
iz rok
sem izpulil
coca-colo,
iz zadnjice
pa izpustil
čevapčiče.

Povsem nepotrebna potreba
stvari,
ki so vse kaj drugega
kot to, kar so.

(Boš cigareto?)

4.

Ptič je filozof. Filozofsko sedi
na jajcu in čaka, da počí in
ven priskaklja neki čuden
(p)tič.

Na Šubičevi ulici 4
ni ptičev.

5.

(...)

Da, pesnik sem.

(...)

Da, vidim v prihodnost.

(...)

Da, lahko bi tako rekel.

Naj ti obrazložim:

Ko sem nase navlekel pesniška očala,
se je svet sploščatil. Ribe so dobile noge,
psi plavuti, kače pa so spregovorile.
In sem pogledal skozi okno; šele sedaj
vem, da barve nosijo obliko. Še
prihodnost se izrisuje pred mano v
obliki desetletij in stoletij. Kot da bi
oči uperil skozi širokokotni objektiv
zrcalno-refleksnega fotoaparata.
Vsa ta širina neba. Globina prepada.
Ko zrem v višino, ne vidim oblakov,
zvezde so se približale. Vrhunec.
Ko jih snamem in se zazrem v
nedoločno stvarnost, mi postane
povsem jasno, zakaj sem pesnik.

Rjava pesem

1.

V razmočeni zemlji
sem pustil sledi.
Ni potrebe
po preverjanju.
Imam dovolj
velik nos –
precej dobro
vonjam barve.

Slepi šofer
za volanom
železnega giganta
jih vsakič znova
izbriše.
Vsakič znova
jih poravna
in opazuje,
kako sonce
suši vlažno prst.

Moja skrivnost
so kamenčki
z obale.
Nikoli ne
izpuhtijo.
Še stric z očali
jih nikakor
ne vidi.

2.

Korak je neke vrste
rekviem.

Če dolgo korakaš,
se spreminjajo lasje.
Med hojo bi lahko
zidal miniaturno
piramido.

(Ker je težko reči,
tega tudi ne bom storil.
Bom pa razmišljal;
kakšen sarkofag želiš?)

Korak je neke vrste
rekviem.

Neprestano hlasta
za zrakom
in grgra okolico.
Če ne razmišljaš,
ne boli.

3.

S prstom drsim
po prsti.
Nezavedno iščem
lupine nezavednega.

Roka.
Navzven.
 Iz zemlje.
Iz lesa.
 Iz lubja.
Iz blata.

S prstom drsim
po prsti.
Nezavedno iščem
lupine nezavednega.

(So to
 teorije časa?)

4.

Za sabo puščam kaplje znoja. Po gozdni poti hodim, zato se jih ne vidi dobro; izgublajo se med listjem, vejevjem, žužki in odpadki. Nekaj so jih že našli (predvsem Zoran), ostalo pa – mogoče – bodo nekoč posesali in stresli v papir; ne bodo se izgubile – so predebele in povsem črne.

Takrat bo župan vriskal: "Potrebujemo nov spomenik!" Mediji bodo pograbili vabo in piraje se bodo naselile po dolini. Poezija naenkrat ne bo zgolj čustvena bomba; zrasla bo vrtnica s trnjem, na katerem bodo ležale sijoče besede: inflacija, sistem, komunizem, fašizem in gobice.

5.

In je res: "*Time is flying
never to return.*"¹ Ker se
izgubi v esenci samega
sebe. Ostanejo le odtisi
na rjavi površini. Pa še ti
se počasi brišejo (veter
nanaša novo plast prahu
in nemo polni odprtine).
Kaj vključiti v načrt,
da se povsem ne izniči?
Steklo? Možgane? Kri?
Ironično, da vsak tlesk
po tipkovnici nariše
novo črto na obraz;
s hitrim zamahom se
(tudi po vseh likovnih
standardih) izpelje povsem
gladka linija. V globino.
Mestno kolo v trenutku
razpade v monocikel;
otroški sedež stoji v
kleti, sprednje kolo pa
nebogljeno leži v potoku
ob glavni promenadi.
Kljub vsem visokoletečim
izjavam je jasno, da vsaka
travna bilka srka vodo
predvsem in le ... zase.

¹ Virgil.

In memoriam

Herman Vogel

Koča v bregu

(Neobjavljene pesmi)

Popoldne

se vse nizko zaseka človeku v teme.
Naivne barve si v odtenkih razdeli delo:
prva se usede na to stran globače,
druga na ono,
tretja vzame pot pod noge in se sprehaja med njima.
Živo rdeča in izmučena.

Kdo so ljudje?

Spoznaš jih po očeh,
ki so nekaj zgubile,
spoznaš jih po letih,
ki se pno v sedmi ali osmi križ.
Za tem križem je dolga praznina:
zbežimo od tu, pojdimo na konec sveta,
v dežele neodkritih rastlin in kamnov.
Ne spoznaš jih pod bremenom imen.

Herman Vogel, ki je tragično preminil leta 1989, bi letos praznoval 75-letnico.

Prvi vali kakor Sizif skalo v hrib,
drugi si krči najbližjo pot v svet in na sonce,
tretji je brez svojega zaščitnika obležal pod hribom,
vsi drugi dvigujejo krila in se pripravljajo k odhodu.

Kam?

Ni pomembno,
zakaj po daljavah te ne povpraša nihče,
prvo je, da si zdaj in tu.
Prebij se skozi življenje, kakor veš in znaš,
prihodnost pa pusti poznim kronistom.
Biti grobar pri živem telesu ni dobro.

Za kotanjami

slutiš, da se konča svet,
na vrhu zaslutiš, da se tu šele začenja,
zakaj podoba se pelje v neskončnost.

Koča v bregu,

lesena in revna,
se je sesedla pod časnim bremenom.
Kdo jo je ubil in preklel v samoto?
Ne obujajmo spomina nanjo, ne žalimo je,
zapojo njeni sosedje.
Ničesar ne vemo:
zajedla se nam je v kosti,
zarezala nam je pasji lajež v kri.
Sama je sebi spomin in spomenik.

V leseni strop

se je zajedla velika luknja,
v tesen prostor vise polomljena lesena rebra.

Podrta krušna peč:

kako praznično je zadišalo iz nje,
ko so mati potegnili prvi hleb na ogled.
Z velikim rjavim križem na vrhu.
Čudno:
vrežeš čisto majhen križ v testo, kakor tabu,
pa se razraste in zakrvavi.
Ob slednji drobtini šteješ kaplje in dneve v letu.

Prag je ves zlizan,

kakor da ga noč za nočjo
prihajajo lizat ostri volčji jeziki.
Drobni otroški podplati
so se tisočkrat toplo spustili nanj,
njihova raskava,
od strnišč zbodena stopinja.
Prag vidi dlje od človekove črne misli,
ki se ustraši sledu smrtne sence.
Toda zakaj govoriti o smrti?
Smrt ni trenutna, z njo se nič ne konča.

Koča v bregu

govori nerazumljive in skrite pomene.

Razmetana postelja v kotu

govori približno resnico:
v svojem naročju je prebolela
tisoče bolečin in smrti,
preljubila
tisoče življenj in radosti.
Kdo je vsak večer legel vanjo
ubit, raznežen in trmast?

Stoletja boš sedel

na ožganem slemenu pred kočo v bregu,
vonjal akacije in zemljo,
vrtal v slednji kamenček,
pa se ti bo razodelo.

V kamnitem prostoru,

pod prevleko stoletnih svetlikavih saj
odmevajo davne besede:
V tem znamenju boš zmagal.
Ali res?
Posojeni denar,
prvič marca, drugič majnika,
vrnil z obrestmi vred vinotoka.

Besede

kljub svojemu prekletstvu največ povedo.
Črne, črnoglede, brezupne besede.

Sebastijan Pregelj

Vdih. Izdih.

(Odlomki iz romana)

Če bi bil Adam z nama

Kaj bi počeli, če bi bil Adam z nama? vpraša Kan, ko pride fant do njega. Lun je presenečen. Bolj redko se je zgodilo, da so skupaj kar koli počeli. Ali je bil z Adamom ali pa je bil s Kanom. Z Adamom je največkrat spuščal zmaja, s Kanom je lovil ribe. Zgodilo se je, da je prišel Kan mimo, ko sta z Adamom spuščala zmaja, a je šel hitro naprej, tako kot se je zgodilo, da je Adam prišel mimo, ko sta s Kanom lovila ribe, a ni nikoli ostal. Kolikor se spomni, so bili dlje časa skupaj samo enkrat. Takrat je Adam predlagal, da se s čolnom zapeljejo v enega od sosednjih zalivov. Rekel je, da bo fant presenečen, ko bo videl, kaj vse je tam.

Če bi bil Adam z nama, bi se odpeljali do pokopališča čolnov, reče Lun. Potem pa ne izgubljava časa, Kan s šapastimi rokami zgrabi stranico čolna, ga obrne in potisne v morje.

Kan in Lun se peljeta naravnost proti ostrim čerem. Do njih so Kanovi zamahi močni, skoraj besni, ko pa so ostre skale za njima, postane možvo veslanje počasnejše in mirnejše. Voda, ki jo vesli dvigata, enakomerno odteka in pljuska.

Kan vesla mimo prvega zaliva, v katerem stoji betonska stavba, na kateri sta bila še malo prej Mila in Lun, in mimo drugega zaliva, v katerem je dolga, zapuščena zgradba. Ko sta pri tretjem, obrne čoln. Pred možem in fantom je obala, polna zapuščenih čolnov in bark.

Kan in Adam sta Lunu, ko so bili v zalivu prvič, povedala, kako je nastalo pokopališče čolnov. Potem ko so možje tedne in mesece hodili na odprto, ostajali zunaj tudi po več noči, v mrežah pa iz globin niso potegnili drugega kot velike črne ribe, so drug za drugim opustili ribolov, čolne pa pustili v zalivu. Črnih rib noče nihče jesti, sta moža povedala fantu, razen revnih ljudi. Ampak revnim jih ni mogoče prodati, poleg tega si jih lahko nalovijo sami, tako kot si jih mi. Velike črne ribe hitro primejo. Sploh ni treba od obale, ker pridejo same čisto blizu, tako kot ni treba imeti kakšne posebne opreme. Dovolj je navaden trnek in za vabo školjka, ki jih ob obali ne manjka. No, saj veš.

Včasih pridem sem, je takrat rekel Kan. Ne, da bi kaj vzel, čeprav bi se našlo marsikaj uporabnega. Sem prihajam, da se spomnim, kako je bilo ne tako dolgo nazaj. Sprehajam se med čolni in se pretvarjam, da se ni nič spremenilo. Čolni in barke ležijo in čakajo može, da jih potisnejo v morje in se odpravijo na odprto loviti ribe. Vsak trenutek bodo tu, se je ustavil in se razgledal na vse strani, kot bi zares pričakoval može. Čez čas se je spet premaknil in rekel: Še zdaj vidim, s kako polnimi mrežami so se ob jutrih vračali. Kakšno izobilje! Lun si je te besede zapomnil. Zato je tudi zdaj, ko ga je Kan vprašal, kaj bi počeli, če bi bil Adam z njima, predlagal, da gresta v zaliv.

Tu sva, skoči Kan iz čolna in ga potegne na suho. Če bi bil Adam z nama, reče, bi stopil pred njega in mu rekel: Adam, ne mine dan, ko ne pomislim, da se bodo ribiči vrnili. Ne še zdaj, odkima. Stvari se morajo najprej urediti. Ko rečem, da se morajo stvari urediti, mislim, da se mora morje očistiti. Vse vode se morajo očistiti. Potem bo tako, kot je bilo nekoč. Resda bodo možje precej starejši, kot so bili takrat, ko so čolne zadnjič potegnili na suho, resda bodo imeli obraze zgubane in upadle, ampak v očeh bodo imeli žar mladeničev, kakršni so bili, ko so še čisto mladi prvič potisnili čolne v morje in se odpravili na odprto! Prepričan sem, Adam, da bo tako. Takrat, no, tako razmišljam, bodo po dolgem času ujeli tudi nekaj svetlih rib. Vedeli bodo, da se ribe vračajo. Naslednji dan bo v mrežah več svetlih rib in dan za tem še več! Med njimi bodo tudi kakšen morski pajek, sipa in podobno. Spet bo vsega v izobilju! In takrat, no, tako si mislim, bomo hitro pozabili, kako je bilo pred tem. Hitro bomo pozabili vse, kar je bilo slabega, in se veselili boljšega, ki prihaja. Tako razmišljam. In potihem verjamem. Po teh besedah si Kan oblizne razpokane ustnice in obmolkne. Misli si, da mali ne more razumeti. Samo mede ga.

Medtem ko Kan še momlja, stopa Lun med čolni. Ogleduje si jih od zunaj in od znotraj. Nekateri so od zunaj poslikani. Na njih so morske

deklice, valovi in sonce. Barve so blede, ponekod oluščene, a se podobe da prepoznati, vidi se, da so bili čolni nekoč pisani, ljudje, ki so jih imeli, pa srečni. V trupih se skrivajo plastična vedra, gajbe in kupi prepletenih mrež, v katerih so kamenčki, školjke ter tu in tam kakšno sivo ali belo pero. Med čolni so manjše barke, vsake toliko kakšen večji del, ki ga je odlomil veter ali so ga sneli ljudje, ki so si prišli vzeti, kar bi jim lahko prišlo prav, potem pa so si premislili, ker ga je bilo pretežko nositi, in so ga odvrgli.

Medtem ko hodi Kan med barkami, Lun sede v enega izmed čolnov. Igra se, da je ribič sredi morja.

Čez čas pomisli, da je pokopališče čolnov nekaj, kar bi zanimalo tudi Milo. Res je nekoliko dlje in bi potrebovala več časa, da bi prišla do sem, a je prepričan, da bi bila Mila navdušena. Lahko bi ležala v katerem od čolnov, gledala v nebo in si pripovedovala zgodbe o ribah in ribičih, ki bi si jih sproti izmišljala. Lahko bi.

Ob prvem mraku

Kan in Lun se vračata proti domu ob prvem mraku. Ko sta že blizu čeri, zagledata galebe, ki se vrešče prerivajo in skačejo okrog bodeče žice. Kan si misli, da se je ujela kakšna večja žival, mogoče mačka ali celo pes. Ko so galebi ugotovili, da se ne more braniti, so se opogumili in se je lotili. Zdaj jo kljuvajo in jo bodo kljuvali še po tem, ko bo mrtva obmirovala, njene dele bodo vlekli na vse strani, si kradli izpod kljunov, dokler ne bodo ostale samo še kosti in nekaj raztrgane kože in kakšen kos, ujet v spiralo bodeče žice, do katerega ne bodo mogli in bo ostal podganam. Kan pomisli, da je enako kot pri ljudeh, potem pa z vso močjo zavesla mimo ostrih skal, v katere ju vleče tok.

Ko sta na obali in čoln na suhem, reče fantu, da bo še malo zunaj. Pojdi domov. Lahko greš k Emi Olivii in ji poveš, kje sva bila, se nasmehne, izvleče iz žepa pomečkano škatlo cigaret, ki jo je malo prej otipal, in eno prižge. Ne spomni se natančno, kdaj je nazadnje kadil, misli pa si, da po tistem, ko je urejal mrtve, ni prižgal nobene več. Sploh mu ni zapasalo. Ko so čakali Adama, je vse v njem kljuvalo in grizlo, vendar na cigareto ni pomislil. Ko je bil Adam spet doma, mu je od vsega, kar se je zgodilo, šumelo v glavi, vendar ni pomislil, da bi kadil. Zdaj, ko se naslanja na čoln, pa mu je cigareta naenkrat zadišala.

Zgoraj so zvezde, zamomlja in pogleda v nebo, polno drobnih, svetlečih pikic, in spodaj so zvezde. Nekje vmes se naslanjam na čoln in kadim.

Najprej bo ugasnila cigareta, pozneje bom ugasnil še sam. Zaradi tega se ne bo nič spremenilo. Zvezde zgoraj in spodaj bodo še naprej mežikale, tu in tam bo nebo preletel utrinek. To je vse.

Kan potegne še nekaj dimov, preden dvigne brado in polglasno vpraša: Pa ti, kaj misliš? Kaj bo zdaj? Ostanemo ali gremo? Nekaj trenutkov strmi predse, kot bi od nevidnega sogovornika pričakoval odgovor, potem frcne cigareto, da v loku odleti čez okrogle kamne in pade v morje, kjer jo valovi potiskajo ven in vlečejo nazaj, dokler ne razpade.

Kan hodi ob obali. Premišljuje, da lahko zdaj, ko so skrb za mrtve prevzeli drugi, odidejo. Le zakaj bi ostali na tem koščku zemlje, kjer nimajo drugega kot spomine? Zakaj bi ostali in se mučili, če s tem nikomur ne naredijo dobrega? Prej, ko so skrbeli za naplavljena telesa, je bilo drugače. Urejali so jih in zaključevali zgodbe. Adam je bil mojster dobrih koncev. Za vsakega od njih si ga je izmislil in izmislil si ga je tako resnično, da ni bilo težko verjeti. Ema Olivia je prala oblačila, da so bila čistejša od novih. Sam je urejal ljudi, kot bi imel brivski ali frizerski salon. Tisti, ki jih je pri njih naplavilo morje, so šli naprej. Mogoče ne tako, kot so si predstavljali sami, ampak njihova pot se ni končala v želodcih črnih rib. Njihova pot se je končala med zvezdami, v svetlobi.

Kan prižge še eno cigareto. Pomisli, da mu nikoli ni bilo treba razmišljati. Vse sta domislila Adam in Ema Olivia, zato je lahko svoje delo opravljal skrbneje in temeljiteje. Seveda ga je tu in tam prešinilo kakšno neprijetno vprašanje, prikradel se je dvom, jasno, saj ni neumen, ampak že naslednji trenutek, ko je bil z Adamom in Emo Olivio, je občutil, da je to, kar počnejo, edino prav. Vprašanja so izgubila smisel in dvomi teže. Zato mu ni bilo težko.

Pa zdaj? Ema Olivia je še tu, le da so jo dogodki spremenili. Do fanta je enako skrbna in pozorna, kot je bila, dobila pa je odsoten pogled. Ženska, ki je vedno kar žarela, ima vodene oči! In fant? Kaj je z njim? V glavnem riše, v glavnem molči. Bi moral gledati njegove risbe, da bi ga razumel? Govori skozi njih? Kan tega ne ve, poleg tega nima daru, da bi v risbah videl kaj več kot to, kar Lun nariše. Riba je riba in pes je pes.

Cigareta mu tli tik ob prstih, s katerima jo drži. Čuti vročino in sliši prsket. Še enkrat jo dvigne in potegne, potem jo frcne stran. Zapre oči in pomisli, da bi bilo drugače, če bi z Adamom zamenjala. Adam je imel vedno jasne odgovore. Adam ne bi hodil gor in dol ob obali in se pogovarjal s samim seboj, pač pa bi vedel, kaj narediti. Če bi bilo bolje oditi, bi Emi Olivii naročil, naj spakira najnujnejše in bi odšli, če pa bi bilo treba ostati, ne bi nič rekel in bi ostali.

Kan odide domov. Vrže se na posteljo in zapre oči.

V trebuhu velike ribe

Sredi neba je veliko, žgoče sonce, od grmičevja in dreves se sliši škržate. Kan je pravkar prišel ven in gre počasi proti vodi. Vroče je, ampak ga ne moti. Ko je pri poltovornjaku, zagleda med valovi velikansko ribo, ki se hitro približuje obali. Na glavi ji stoji mož. Kan pomisli, da je edino kit tako velik, kita pa tako blizu obale še ni videl, niti ni slišal, da bi ga kdo drug. In mož?! Kdo je mož, ki stoji ribi na glavi? Jezdec rib? Kan ni slišal, da bi obstajal kdo tak.

Ko je riba bližje, Kan vidi, da ni kit, pač pa črna riba, prav takšna, kakršne lovi, le veliko večja, mož, ki ji stoji na glavi, pa bi lahko bil Adam. Kan se ustraši, da bo riba nasedla na čereh, ne zaradi nje, saj se mu zdi ogabna, pač pa zaradi moža na njej, a je strah odveč, saj se morska žival spretno ogne ostrim skalam, potem zaplava naravnost proti pomolu, kjer se ustavi.

Kan steče k obali. Hitro je na pomolu. Medtem ko se približuje velikanski ribi, vidi, da se ni motil. Na glavi ji res stoji Adam, ki že naslednji trenutek skoči na pomol. Pridi! zakliče Kanu.

Ko je Kan zraven, riba na Adamov znak odpre usta. Čeljusti se razklenejo in možki vidi v notranjost, naravnost v trebuh, kjer je ... Ema Olivia! Ne razmišljaj in ne čakaj, skoči Adam ribi v usta. Kan se ne obotavlja. V loku preskoči kratke, špičaste zobe in se po vijoličastem jeziku spusti veliki ribi v trebuh. Ribja usta se zapro, a se notri ne stemni. Zgoraj, nad njimi je rdeče, utripajoče srce, ki žari, kot bi bil svetilka. Kaj takega! je presenečen Kan. Vprašujoče se obrne k Adamu in Emi Olivii.

Nikar tako ne glej, se nasmehne Adam. Saj vidiš, kako je. Midva odhaja. Preden odideva, sva se hotela posloviti. Zate vem, Kan pogleda moža, ki je umrl in so ga pokopali na vrtu pod drevesom. Pa ti? pogleda Emo Olivio. Kaj je s teboj? Ema Olivia iztegne roko proti Kanu. Na koži ima modrico z majhnima ranama, iz katerih mezi sokrvica. Kača. Kača, kaj pa drugega! si gre Kan s pokrčenimi prsti v lase. Nekaj trenutkov se mršči, potem pogleda žensko: Vedno si govorila, da se kače ni treba bati. In zdaj?! No?

Ema Olivia stopi pred Kana in ga objame. Sprva je objem plah, za vsak primer, ker ne ve, kaj bo možki naredil, ko se ga bo dotaknila, potem postaja močnejši. Kan zapre oči. Pomisli, da si je od nekdaj želel čutiti Emo Olivio, njeno lice in dah, njen trebuh in prsi. Zdaj je prišel ta trenutek, a si ni predstavljal, da bo tako, ni si predstavljal, da bo slovo. Sama sem tako hotela, mu šepne ženska. Zbogom, ga naslednji hip izpusti in se na lahko odrine od njega. Kan odpre oči v trenutku, ko je ženska že ob strani, pred njim pa stoji Adam. Kan ga zgrabi za roke in jih dolgo drži, kot bi ga hotel

zadržati. Noče, da gresta oba. Kaj bo sam? Kaj bo s fantom? Zakaj ne bi šli kar vsi skupaj? Potem se zbere, izpusti moža in stopi korak nazaj. Se vidimo, dvigne desno v pozdrav.

Adam in Ema Olivia se obrneta in primeta za roke. Srce nad njimi neha utripati in svetloba ugasne.

Zid

Kan odpre oči. V prsih ga stiska, v žilah čuti utrip. Pred očmi ima še vedno podobo Eme Olivie, ki proti njemu steguje roko, v katero jo je ugriznila kača.

Kača! skoči Kan iz postelje, si navleče oblačila in pohiti po stopnicah navzdol. Med preskakovanjem stopnic pomisli, da bi stopil v spodnje stanovanje in preveril, kako je z Emo Olivio, a se premisli. Tisto so bile sanje. Nič se še ni zgodilo. Sanje govorijo in opozarjajo in tu ni nobenega dvoma: ne sme se jih prezreti. Ni se pa še nič zgodilo, si reče.

V kleti poišče kramp in lopato ter odhiti na vrt. Zunaj je noč, srebrna luna meče mehko svetlobo na svet spodaj. Bilke so videti modre, modra so videti drevesa in celo poltovornjak na pol poti k vodi je moder. Ko pride Kan do nizkega zidu, ga obhodi, potem se odloči, da se bo najprej lotil kamnov pri strani in na vrhu. Če se ga lotim pri strani, bo šlo hitro.

Kan dvigne kramp in zamahne, kolikor more. S konico orodja udari pod zgornji desni kamen, da se zaiskri, proti njemu prsknejo ostri drobci. Kan znova udari in kamen se nekoliko privzdigne. Tako, ja, dahne možki in zamahne še enkrat. Zdaj se kamen na vrhu zavrti in pade.

Kan udarja vse hitreje. Ko je na tleh več kamnov, spet obhodi zid. Zanima ga, ali je udarjanje pregnalo kačo iz luknje in jo lahko takoj pokonča, ali bo moral najprej podreti zid do konca in bo šele potem našel kačo in ji oddrobil glavo. Ni je, vzdihne, ko je okrog. Tudi prav, dvigne kramp in udarja naprej. Čuti, da mu z obraza kapljajo potne srage in da ima hrbet povsem moker. Ko se utruji, naredi še en krog, potem se vzravna, da bi umiril pekočo bolečino v hrbtu, ki se je razplamtela med udarjanjem.

Kan vidi, da se je v pritličju hiše prižgala luč. Ema Olivia. Nič čudnega, pomisli, udarjanje se je moralo slišati daleč in verjetno nisem zbudil samo nje. Najprej pomisli, kaj ji bo rekel, če pride ven, a je že naslednji trenutek prepričan, da ne bo prišla. Kaj pa naj bi mu rekla? Ema Olivia ne ve za Kanove sanje in za njegov strah. Čisto mogoče, da se je nočnega divjanja ustrašila, in če se boji, ne bo hodila ven.

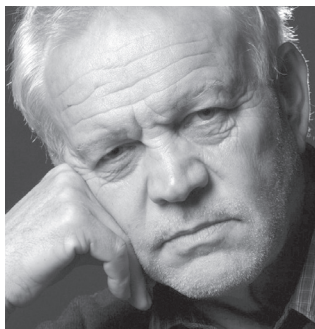
Nekaj trenutkov še gleda proti hiši, potem se loti zidu z druge strani. Vsake toliko se ustavi in nadiha, vendar so počitki kratki, kot ne bi imel časa. Nikoli si ne oddahne zares.

Ko se začne na vzhodu svitati in pokrajina izgubi modre odtenke, je zid podrt. Kan hodi med kamni, jih premetava sem in tja, vendar kače ne najde. Vsake toliko pomisli, da mu je ušla, a si vsakokrat reče, da ni mogla, samo potuhnila se je. Verjetno ga čaka pod enim od kamnov. Ko ga bo privzdignil, ga bo skušala pičiti. Vprašanje je samo, kdo bo hitrejši.

Kan odide mimo hiše po majhen voz, ki stoji za nizko opečnato zgradbo. Vrne se v vrt, naloži kamne ter jih odpelje na rob pomola, od koder jih zmeče v morje. Na obrazu čuti, da postaja sonce močno. Zid je bil nizek in kratek, kamnov pa kar ne zmanjka, si v hrbet dlani obriše potno čelo.

Medtem prideta iz hiše Ema Olivia in Lun. Sprva opazujeta Kana od daleč, kot sta ga še malo prej skozi zadnje okno, potem se mu počasi približata. Ko sta na pol poti, se fant iztrga iz prijema in steče proti možu ter ga vpraša: Kaj počneš? Kaj počnem? se Kan ustavi. Saj vidiš. Zid podiram. Pravzaprav sem ga že podrl. Zdaj vozim kamne, ki so ostali od zidu, na pomol in jih mečem v morje. Ko bo za zidom ostala čistina, jo bom prekopal. Potem bo Ema Olivia lahko zasadila kakšno reč, ali pa tudi ne. Saj je vseeno, skomigne. Ampak zakaj? se fant namršči. Zakaj? si mož pogladi lase. Vidiš, ponoči sem imel strašne sanje. Sanje? vpraša Ema Olivia, ki se ta trenutek ustavi pred njim. Ne sprašuj, jo moški pogleda in pove za sanje o kači. Pove, da jo je v teh sanjah kača pičila in da ji ni bilo pomoči, zamolči pa o Adamu in veliki ribi. Sanje govorijo in opozarjajo, na nas pa je, kaj bomo naredili, reče. Jaz sem naredil, kar sem naredil.

Do poldneva je del vrta, kjer je stal zid, očiščen in prekopan. Kan stoji na pomolu in gleda v morje. Kamni, ki jih je zmetal noter, se dobro vidijo. Misli si, da jih bodo sčasoma prerazporedili valovi in porasle alge. Kmalu se ne bo več vedelo, da so ti kamni sestavljali zid, v katerem je živela kača, si Kan prikima, pljune in odide v vrt. Voz odvleče nazaj za opečnato zgradbo, kramp in lopato pospravi v klet. Ko se malo zatem vzpenja po stopnicah, ga na vratih stanovanja pričaka Ema Olivia: Pridi, boš jedel z nama.

Kristijan Muck

Trojiška kronika

(Odlomek iz romana)

Šahrzád. Skrivnostno ime.

Perzijka. Vezirjeva hči. Pripovedovalka tisoč in ene zgodbe. Ki se, zlate in modre, vijejo druga v drugo. In jo rešujejo pred smrtjo.

Kot tvoje pravlјice, Zora. Z njimi me rešuješ iz mraka. V moji leseni celici. Vanjo so me z zvijačo spravili trije hekerji. Zakaj, to mi še danes ni jasno. Pred tem sem v svoj računalnik poskusil pisati o mnogih vprašanjih, ki me vznemirjajo. Na primer o tem, da smo v resnici lahko drugačni, kot smo videti ali pa si to priznavamo sami.

Trije hekerji so se vmešavali v moje besedilo. Takole. Namesto “Gledal jo je zaljubljeno”, se je v računalniku pojavilo “Zdelal jo je naguljeno”. In tega ni bilo mogoče spremeniti. Še izbrisati ne. Hekerji so se najprej predstavili z imeni Lojz, Oskar, Gustl, potem pa so se začeli podpisovati kar s kratico L-O-G. Najprej je to bilo zanimivo, skoraj zabavno, vse pa se je temeljito spremenilo, ko so se na lepem dejansko pojavili in me ugrabili. Zgodaj zjutraj.

Moja žena Zora je še spala.

V tem zaporu, bajti, majhni baraki nad grapo, sem vzpostavil z njo skrivno zvezo. Ker ne vem, kakšne prisluškovalne, v dušo segajoče aparature ima trojka L-O-G, sem za prikrito komunikacijo z zunanjim svetom uporabil poleg sebe, ki sem – upam, da še – Luka, Zorinega brata Olega, ki že nekaj mesecev umira na nevrološkem oddelku Univerzitetnega kliničnega

centra v Ljubljani. Njegovih misli oziroma tega, kar se vrtil in sukal v Olegovi glavi in telesu, ne bodo mogli opredeliti. In še manj to, kar čuti moja dobra tetica Gizela, ki je že nekaj let mrtva in sem jo zato vključil v svoj skrivni komunikacijski sistem. Oba dobro poznam, saj sem o njiju slišal toliko zanimivega, da zgodb o njuni resničnosti ni ne konca ne kraja.

In če se tisti hekerski klovn, Lojz, Oskar in Gustl, podpisujejo z L-O-G, sem jaz na svojo roko ustanovil tajno združbo s kratico imen naše trojice, Gizela, Oleg, Luka, ki se glasi G.O.L., in jim s tem nastavljal zrcalno zanko.

*

Šahzád.

To si ti, Zora.

Vrnila si se z neba nad Blatnim jezerom, kjer zdaj med oblaki poležavajo konji, beli od miru v sebi, dvigujejo glave in pogledujejo v daljave. Ta pravljica zdaj, naj bo, podobno kot tista pred leti, posvečena Olegu. Tvojemu bratu, Zora. Njegovi neutešeni želji po iskanju nečesa, za kar tudi odrasel ni vedel, kaj bi lahko bilo. Kar ga preganja kot roj čebel, ki je vdrl v njegovo razlomljeno dušo. Pripoveduj, Zora!

Vem, misliš si, komu naj govorim. Delavska baraka, nekdanje domovanje naše družine, moje matere Vere, brata Olega, vseh ostalih, sosedov, ki jih imam rada, vse se je izpraznilo. In tiste barake, tam, kjer se polja odprejo proti Savi, gotovo ni več. Vsako nedeljo sem v nji zbrala otroke iz okolice, vzela izposojeno knjižico, jo odprla na strani, kjer se je začela Cankarjeva zgodba o Kurentu. In jim na glas brala. O lepoti in bridkosti, o tem, kako je Kurent prodal dušo, da bi zanjo dobil gosli z veselimi melodijami. Ko je romal po domovini, pa je obupal in izza gore se je prikazal temačen velikan, ogromen, pošasten goslač.

Zdaj ni več nikogar. Le ti, Zora.

*

Zora, štirinajst let imaš.

“Jutri moram nadaljevati, moram se učiti, če hočem postati medicinska sestra. A ne bom. Nočem. Hočem biti to, kar je moja mama. Vera. Delavka v Plutalu. Vem, kako je tam. Pomagala sem vse poletje, da sem lahko prispevala k maminemu zaslužku. Izdelujejo zamaške, vseh vrst. Iz plute. Plutal. Všeč mi je ime tovarne. V nji bobni. Tekoči trak povzroča trušč, da se trese vsa dvorana. Polna strojev z zeleno obarvanimi, jeklenimi ročicami,

preklopi, kovinskimi škatlami, za katerimi se vrtijo verige s črnkastimi členki, okorna kladiva na oljno bleščečih se drogovih se dvigajo, spuščajo, tolčejo, zbijajo skup zamaške, bobnijo, da se delavke komaj slišijo med sabo in si večkrat pomagajo z zamahi rok. Zato pa je potem odmor. Ženske se zgrnejo na dvorišče, pijejo vročo, črno, neoslajeno kavo, prigriznejo skromen sendvič, klepetajo, opravljajo. Kričijo, ker so pred tem skoraj oglušele od bobnenja. Čudovito. Potem spet nazaj k strojem. Neznanski ritem, hrum, mogočna radost. Jaz, ki sem Zora, hočem početi to. Stati za strojem, imeti prijateljice, tovarišice, s katerimi si pripovedujemo zgodbe, ki so morda bolj resnične od tistih v knjigah. Postati hočem del močne, velike skupnosti. Hočem živeti. Biti.”

“Zora. Ne veš, da je trušč in ritem fabrike, v katerega hočeš, o katerem je stari Marx sanjal, da ga z razvojem proizvodnih sredstev ne bo več, ker se bo vse uravnavalo samo, človek pa bo resnično svobodno na razpolago sebi, svojim in družbi, Zora, ne razumeš, da je ta trušč pesem hvalnica. Kapitalu, Zora! Vem, da boš čez leta to razumela, zdaj pa te v tvojih komaj nekoliko odraslih letih, v sanjavih poskokih prhutajoče mladosti, osvaja varljivi hrušč, oda kapitalizmu. Tvoja svoboda, Zora, je dirigirano rjojenje, nadzorovani ples. Ki ne izhaja iz tvojega srca in dihov. Tvoj brat Oleg to čuti in je nesrečen. In ne ve, kateremu bratstvu bi pripadal. Delavskemu ali tistemu na vzhodu, kjer je doma njegova mati, ki je po drugi veliki moriji iz taborišča, v katerem je srečala tvojega očeta, prišla v te kraje.”

Moj tajni komunikacijski sistem deluje! Saj ti je to govorila Gizela, hči avstrijskega socialista, ki je doživel skoraj sto let, in dekliska prijateljica komunistke Herte Haas. Zora, poslušaj jo!

Ali pa v resnici to slišim jaz? Zapornik Luka. In nisem zaklenjen v kolibi zaradi prevratništva, ampak zato, ker slišim in razumem govorico tetic Gizele? Njenih šepetov od tam. Kjer je ni.

Me nazadnjaški klovn Lojz, Oskar in Gustl zato kaznujejo s to bajto?

Ali pa sem tu zato, ker večkrat slišim govoriti himničnega umetnika s priimkom Mrak o tramvaju, ki s hripavim cviljenjem zavija okrog ovinka blizu njegove hiše? Muzika razkosanih elektronov, satan, ki sta mu stopila na rep Kristus in Janez Evangelist iz njegove drame *Obločnica, ki se rojeva*.

So me komedijantski liberalneži z nazivom L-O-G zato zaprli? Ker verjamem v peklenske sile?

Ali pa me je moralistična trojka spravila v to leseno sobo zaradi kakšne povsem nedolžne zadeve, na primer, mojih spominov?

Kajti kako naj dvanajstletnik vzdrži dehtenje deklice, s katero štiriročno igra klavir, ne da bi jo poljubil, saj je v njem neznosen drget, ona pa, tako je

videti v njenih temno rjavih očeh, ne občuti dečkovih muk. In seveda se ne zgodi nič. Še hujši spomin bi bil primer, ko sem, tudi nekako takrat, v sobi, sredi katere je na glasbeni šoli stal klavir, namesto da bi vadil kaj, kar bi me privedlo do občutij božje navdihnjenega Bacha, pregledoval garje na svojih rokah, nogah in v mednožju? Bil je povojni čas in prisotnost takšnih živalic na človeškem telesu ni bila nič posebnega. A me je zalotila neka učiteljica, mislila je, da onaniram, in dobil sem klofuto.

Nisem že takrat zadostil roki nebeške previdnosti ter slepe pravičnosti in mi zdaj ne bi bilo treba tičati tu? V bajti, ki je kot pokrit lesen most postavljena nad neko grapo.

Morda pa bo ta čudna baraka zgnila, preden bi se je s pomočjo Zorinih pripovedk in svoje tajne komunikacijske trojice lahko rešil? Kot je razpadel časovni most med enaintridesetim majem 1988, ko sem bil pri knjižnem uredniku Antonu, kjer sem izvedel strašne vesti o človeku z vzdevkom Knez Kocelj, in današnjim dnem. Namesto da bi čas, zgone in nezgone, ki jih popisuje tisoč in ena pravljica v tej *Trojiški kroniki*, bile trojni most, ujet v znamenjih L-O-G in G.O.L. In bi ta spodbudila ljubezen. Svežino srca, ki razkraja gnilobo uma.

Pa vendar. Čas je.

*

Prenašam stole, ki jih potrebujejo na raznih krajih v beli Ljubljani, kjer se dogaja za fanta iz Krakovega veliko zanimivih, vznemirljivih stvari. V letu 1953 se odvija Prvi ljubljanski festival. Kulturna prireditev!

Mati Magda je vsa iz sebe. Kultura. Končno, po morečih letih vojne in časa po nji. Vsaj nekaj svetlobe v mraku večnih skrbi. Ker se ukvarjam z lutkami na podstrešju in rad berem, kar ji veliko pomeni, mi že nekaj časa dovoljuje, da se podim po mestu. Zdaj se potikam predvsem tam, kjer na različnih koncih mesta urejajo prostore za večerne prireditve. Organizatorji opazijo, da se okrog njih suka radovedni deček in nekaj njegovih vrstnikov. Najamejo nas za pomoč pri raznih manjših opravilih.

Potem ko smo trije ali štirje pobi namestili stole za gledalce, kot nam je bilo naročeno, grem na ozko dvorišče gostilne Pod skalco blizu Križank, novo nastajajočega stalnega prireditvenega prostora, kjer bo namesto nekdanjega vrta v samostanu viteškega reda križarjev gledališče na prostem. Pridobitev! Pridobitev je zame tudi to, da si z lastnim zaslužkom lahko kupim cockto, novo umetno, sijajno mehurčkasto pijačo v lepo oblikovani steklenički. Z mano sta še dva mladiča, nekaj klepetamo, jaz pa spoznam

pri sosednji mizi Stavbenika. Gospoda, ki živi v Trnovem, nosi črn klobuk in suknjo, hodi večkrat navzdol po cesti, ki se imenuje Graben, ker je tu nekoč bil obrambni jarek, ob zidu, ki meji na krakovske vrtove, mi, fantini pa smo se mu pred nekaj leti spakovali z dreves, ki se nizajo od vrha navzdol, ko nas je opozarjal, naj ne lomimo vej. Pri nas doma je bila kultura sveta stvar. Zato sem že takrat dobro vedel, da je Stavbenik sijajen umetnik. Tik pred vojno je zgradil Tromostovje. Čudo treh belih, kamnitih mostov čez reko Ljubljanico. Zdaj, v gostilni Pod skalco sem starejši kot takrat, ko smo gospodu Stavbeniku povzročali preglavice, mi je pa nerodno, čeprav vem, da si ni zapomnil, kdo so bili tisti lumpje, ki so se kot opice pačili po, tako rekoč, njegovih drevesih. Ob gospodu Stavbeniku sedi še nekdo. Tudi tega spoznam, saj sta me oče in mati že nekajkrat peljala v gledališče. To je igralec Stanislav Kurent. Zanj vedo vsi, ki kaj dajo nase. Moža sedita vsak s svojim kozarcem ob steklenici črnega vina. Pogovarjam se s svojima dvanajstletnima vrstnikoma, vendar predvsem prisluškujem, o čem govorita možakarja pri sosednji mizi na ozkem dvorišču gostilne Pod skalco.

Če bi danes obnovil njun dialog, bi se glasil takole.

Stavbenik molči.

Kurent molči.

Stavbenik molči.

Kurent nagne kozarec vina, pije.

Stavbenik molči.

Kurent: "Mhm. Mha."

Stavbenik: "Mha. Ja."

Kurent: "Hodil sem, pa nisem odšel."

Stavbenik: "Ja." Dvigne kozarec, gleda vino, odloži kozarec.

Kurent: "In prav je tako. Trikrat sem šel, od gostilne do gostilne, do zadnje pred bodečo žico, kjer naj bi dobil zvezo s partizani. In ko sem tretjič skoraj šel čez, sem nekega neznanca v gostilni slišal praviti zgodbo."

Kurent se dotakne svojega kozarca, vrti ga v rokah, zre v rdečino vina: "Bili so trije bratje in oče. Kmetovali so. Vse lepo in prav."

Oblizne rob kozarca, srkne nekaj kapljic: "Prišla je vojna. Okupacija. Najstarejši je ostal z betežnim očetom na kmetiji in sodeloval z odporniki. Ostala dva sta se znašla vsak na svoji strani. Srednji pri rdečih, tam so ga zaradi junaštev in siceršnje zagretosti sprejeli med komuniste, najmlajši, prav tako vročkrven mladeč, je šel k domobrancem."

Kurent izpije do konca in si natoči nov kozarec: "Vojna je žalostna stvar. Zgodijo se takšne reči, da zanje ni besed."

Kurent nagne kozarec, ga odstavi, govori: "Partizane, pri katerih je bil srednji brat, je izdal neki otrok, kurir, ki so ga ujeli. Ujeli domobranci, premlatili ter izvedeli od njega, da je zgoraj, pri vasi, pozabil sem ime, četa partizanov, izmučena od pohodov skozi sneg. V domobranski enoti, ki je potem sodelovala pri obkoljevanju in napadu na partizane, je bil najmlajši od bratov, med partizani pa, tako se zgodi, srednji brat. Nista vedela drug za drugega. Domobranski napad je uspel, v boju je padla večina partizanov. Tri od njih so domobranci ujeli, ušel pa je partizan, eden od obeh bratov, ki sta bila v spopadu vsak na svoji strani. Njegova četa je nekaj tednov prej domobrancem prizadela precej izgub, pri čemer za ujetnike, tudi za mladoletne, ki so se branili v zavetju utrjene cerkve, ni bilo usmiljenja in so jih na mestu postrelili. Zato je najmlajši brat ves čas samo čakal, kdaj bi se lahko maščeval. Zdaj se je prijavil, da bo sam obračunal s tremi ujetimi partizani. Dovolili so mu, menda za nagrado, ker je bil najbolj pogumen. Postrelil jih je in z bajonetom mrtvim v čela izrezal peterokrako zvezdo. Bil je ponosen na svoje dejanje in je o tem pripovedoval, kadar in kjer je le mogel. In seveda se je to razvedelo tudi med partizani."

Kurent na kratko srkne: "Ko je sneg skopnel, je spet prišlo do spopada med enimi in drugimi, in sreča se je obrnila, domobranci so bili poraženi. Primerilo se je, da je tokrat v neki vrtači srednji brat sam zajel svojega mlajšega brata, domobranca. Bilo je to v bližini domačije, kjer sta še vedno živela betežni oče in najstarejši sin. Srednji je odvedel najmlajšega k očetu in najstarejšemu bratu, da bi mu za tisto, kar je storil z ubitimi partizani, ko jim je v čela izrezal zvezdo, skupaj sodili. Kakor bodo odločili vsi trije, oče, on sam in najstarejši brat, tako bodi z najmlajšim, ali ga ustrelijo ali ga na silo mobilizirajo med partizane. In kaj se je zgodilo? Betežni oče in najstarejši sin sta sodila, odločila sta, prav tako srednji brat, da ga ustrelijo. Ker je oskrnil mrtve, odrešene svojih človeških dejanj. Odvedli so ga v senik. In. To je vse."

Kurent je izpil, naliže si nov kozarec, izprazni ga na dušek, pogoltne solze: "Pili smo v tisti gostilni šmarnico, tik preden naj bi šel k partizanom čez žico, zato ne vem, kaj je bilo zatem z mano. K sebi sem prišel šele čez kak dan, tu, v Ljubljani, za tole mizo."

Stavbenik gleda svoj polni kozarec, ne posluša Kurenta, ker razmišlja o zvezi med muziko in arhitekturo. V svojih načrtih poskuša vselej zajeti razmerja, kakršna po njegovem obstajajo v svetu, ne da bi zanje vedeli. Ne zavedamo se, da bi brez števil ne bilo ničesar. Da ni slučajno troedini Bog, Oče, Sin in Sveti duh, enota, ki vsebuje vse drugo in je zato vse z vsem v neslišnem razgovoru. V tonih, v kompoziciji, ki je z razmerji števil, ta

bivajo v vsem, uravnana organskost in harmonija sveta. Kar koli nariše v svojih načrtih, vse je povezano s težnjo po tem, da bi iz tistega, kar bodo po njegovih zamislih izdelali njegovi sodelavci, gradbeniki, rokodelci, tesarji in kamnoseki, sijala muzika. Skrita v vseh nas. Vojna? Ne potrebujemo zgodb o nji. Pač pa zavedanje o tistem utripanju veselja, vsega, kar je v njem in onkraj njega. No, tisto lahko le slutimo. A prav to omogoča umetnost, ko vztrajno išče muziko, v kateri se tihota števil pretaplja v prostor, ki se giblje, ne da bi se ljudje tega zavedali. Čeprav gradi obrise, ki so v skladu s človeško dušo. Tudi če tega ne zmoremo občutiti, se bo takšen neverjetno lep arhitekturni prostor zgodil v nas in vse bo zajela vesoljna harmonija. Tromostovje, trije loki, razpirajo se in so obenem spoj v belini, mehko razčlenjeni s stebrički v ograjah, z oboki nad zeleno Ljublanico, tromostovje, most v umevanje, ki ga v tosvetni pojavnosti nismo sposobni do konca dojeti. Trije mostovi in on sam, njegova vera in tovariši kamnoseki, spretnost rok in umevanje kamnite materije! To je resnično vojskovanje. Viteštvo duha. Ko se bodo moje stavbe, cerkve, kapele s križem, spomeniki, zadnje čase s pogansko peterokrako zvezdo, zaradi harmonije med razmerji v njih zganile, se nevidno pomaknile v čarobni ples materije, bo ves svet pravljica.

Stavbenik: "Ja. Res. Neverjetno." Srkne iz kozarca. Vstane, gre.

Je to sploh bil dialog?

Bil je. Krhek most, zgrajen v razgovoru med Kurentom in Stavbenikom.

Pet let po njunem razgovoru, leta 1958 sem postal kurir tudi jaz!

Kurir v tistih, Stavbenikovih Križankah. V Viteški dvorani. Napredoval sem, ne prenašam več stolov, zdaj sem inspicient, električar, kurir gledališča, ki je nekaj let prej nastalo kot eksperiment, kot prizorišče sredi gledalcev, prizorišče, na katerem nastopi celo znameniti igralec Stanislav Kurent.

In se nekoč v njem pojavi znameniti učenjak, doktor Faust. Gre sicer za predstavo. Marsikaj si predstavljamo, pa ne vemo, ali je tisto svet izven nas ali v nas samih. Da je to vprašanje postalo bolj vznemirljivo, je pripomoglo tudi to, da se je v Frankfurtu na reki Majni osemindvajsetega avgusta 1749 rodil pisatelj, veleum s predirno plašnimi očmi, Johann Wolfgang von Goethe. Prebral je neko staro zgodbo, dramo o doktorju Faustu, ki se je zavezal, da bo svojo dušo prepustil peklenskim silam vražjega Mefista, če mu ta preda znanje in vednost o vsem na svetu, o vsem možnem nad njim in pod njim. S tem, da v silni dramski pesnitvi Johanna Wolfganga doktor Faust v hlepenju po vesoljni vednosti zavrže svojo ljubezen, dekle Marjetico, ki umori njenega otroka ter naredi samomor, pa je ustvaril vprašanje o peklu, vicah in nebesih, ki niso nekakšne pretresljivo mogočne pokrajine ali votline, ampak so resnični svetovi v nas samih, v ljudeh.

Pozna noč je, ko Stanislav Kurent po predstavi Faust sedi za garderobno mizico, se gleda v kvadratno zrcalo, ki ga osvetljuje ena sama žarnica, drži v roki kos vate in z utrujenimi potezami briše šminko z obraza. Mrmra sam pri sebi. Nezadovoljen je. Jaz, na pol še otrok, a nekoliko že mladenič, sem pravkar pospravil rekvizite v veliko skrinjo, premaknil bom veliko ročico na tabli z električnimi varovalkami in s tem, šklomf, ugasnil reflektorje v Viteški dvorani.

“Hej, kurir,” se oglasi Stanislav Kurent. “Stopi dol, Pod skalco. Tu imaš denar. Prinesi liter rdečega. Drobiž obdrži.”

Stečem. Po kamnitih stopnicah dol, bumf, zaloputnem vhodna vrata, pri šanku sem, hop, kelnarca nataka iz velike dvolitrške steklenice v vrček, hop, naglo spet gor.

“Fejst fant si. Hvala.” Stanislav Kurent si natoči v prazno kavno skodelico. “Tamle je še ena.” Pokaže na sosednjo garderobno poličko. Aha, to pomeni, da lahko pijem tudi jaz.

Pomiga mi s prstom.

Vzamem stol, pomaknem se k njemu. Veliko, znojno, skoraj plešasto, nekoliko osivelo glavo nagne k meni in se zazre vame. S široko dlanjo se dotakne moje rame. “Ta Faust. Ni mi všeč. Nekaj drugega je, kar me veliko bolj vznemirja. Kurir. Šel boš na pot. Zaupno je. Kar ti bom povedal, ni za vsakogar.” Nazdravi, dolgo molči. Nazadnje me pogleda strmo izpod oči, da se mu čelo naguba. Vzdihe. Nagne se k mojemu ušesu in začne šepetati.

*

Sem dandanes, zdaj, v tej leseni celici, ki lebdi nad grapo, jaz kurir med temi, kako naj jih imenujem, onstranskimi področji, ki tičijo v mesu in kosteh? Sem prav zato, vsemu navkljub, lahko resnični jaz? In sem zato tudi zaprt? Ker sem hujši grešnik, kot je bil doktor Faust? Ker hočem izvedeti več kot on? Od kod namreč zlo?

Kajti nekoč sem se, odrasel, izognil vprašanju, ali naj bom ali ne za to, da nekdo postane izpraskanec. Iz telesa neke žene. Kot da naj bi bil jaz sam faustovski mojster s pravico, da se zaradi svoje strastne zaljubljenosti v poetično znanost izognem odgovoru na usodno vprašanje. Izognem odgovoru, ki bi terjal absolutno ljubezen, ne glede na posledice. Ker jo zahteva strogost obstoja? Nepredvidljivi Bog? Sem se izmaknil zato, da bi moj uporni jaz lahko zasledoval števila, ki so kot neslišni zven skrita v sferah umetnosti? Ki naj bi bila sicer nedosegljivi ideal. Razen če bi svojo

dušo prodal Mefistu in postal bojkotiranec, izpostavljen, gol, na samotnem otoku. Da bi dokazal. Da sem Luka? Katerega se trupla, ki jih pušča za seboj, ne tičejo. Saj jih nikoli ni srečal ali videl.

*

Na mostu sem, ki sta ga zgradila Kurent in Stavbenik. Da bi mi faustovsko uspelo priti do Mefista. Zgrajen je iz neslišnih zvokov. Iz akorda treh nezanih števil.

Spodaj se prikaže zaris, načrt, zemljevid. *Zemljovid slovenske dežele in pokrajin*. Izdan leta 1853, izrisal ga je Peter Kozler. Zedinjena Slovenija. Marčna revolucija iz leta 1848. Prvič so se uveljavile zahteve po deželi, ki naj bi ji vladal. Kdo?

Stavbenikova meditacija? Ali Kurentova pripoved? Ali človek z vzdevkom Knez Kocelj?

Pod mostom potujeta proti Frankfurtu na Majni vlak in ob njem po cesti kamion. Pogovarjata se.

Vlak: V meni sedi človek,ahaha.

Kamion: V meni, prprhrp, sedi kurir.

Vlak: Peljeva se na proslavo.

Kamion: Ker smo leta 1849 dobili Frankfurtsko ustavo?

Vlak: Ne. Leta 1871 Frankfurtski mir.

Kamion: Parlament in pruskega cesarja glas.

Vlak: Za nacizem je še pol stoletja čas.

Kamion: Prprhrp. Tu-tu.

Vlak: Ahaha. Ahaha. Tam-tam. Tam-tam.

Vidim, slišim, da so se mi popolnoma pomešali časi. Smo desetletja in desetletja nazaj ali smo zdaj ali smo v prihodnosti? Se kar naprej dogaja isto?

Od severa trop konj, od juga se bliža roj čebel.

Roj: Vojna.

Trop: Železničarska beda v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1920.

Roj: Galicijska fronta leta 1914.

Trop: Stavka v Ljubljani leta 1920.

Roj: Soška fronta leta 1915.

Trop: Protestni shod stavkajočih 15. aprila 1920.

Roj: Slovenska trobojnica na hiši v Ljubljani in zahteva po samostojnosti leta 1848.

Trop: Prisilna mobilizacija železničarjev 24. aprila 1920.

Roj: Upor 17. slovenskega pešpolka 16. maja 1918 v Judenburgu.

Trop: Orožniki streljajo na stavkajoče leta 1920. Mrtvi.

*

Glava me boli.

*

V Frankfurtu na Majni sem. In sprašujem Mefista.

“Mož z imenom Kurent, komedijant je, jaz sem njegov kurir, si je v beli Ljubljani dal na glavo črno častniško kapo z mrtvaško glavo na sprednji strani. In nadel si je črno uniformo z oznakami SS. Našel ju je v gledališki garderobi. In gledal se je v ogledalo. In je zavzdihnil. In se je gledal. In si mislil. Da je od takrat, ko so izginili resnični esesovci minilo že nekaj let. In da je to, v kar je oblečen, zgolj kostum. Gledališče. A zakaj zaradi te obleke čuti v sebi čudno, strašljivo moč? Moč uničevanja. In prosil me je, naj grem k tebi, Mefisto, v Frankfurt na Majni. In vprašam naj te, kaj je tisto, kar v njem povzroča zlo, saj ta črna uniforma, to skupaj sešito blago, in črno, zlovešče oblikovano oficirsko pokrivalo, ne moreta biti vzrok zanj.”

Mefisto si vzame čas. In me gleda. Z ognjenim žarom v očeh. In mi odgovarja. Kdo bi verjel. Da mi odgovarja in reče. Da že od nekdaj ve, zakaj bom in sem zdaj v resnici tu. Ker me je poslal Kurent, ki ga je strah zla v sebi, in ki bi rad vedel, kako je mogoče, da je v njem zlo. O tem, zakaj obstaja zlo, o tem Mefisto ne ve nič. Pravi, da je njegova moč v tem, da je on sam zlo in da vlada vesoljnemu zlu. Zakaj zlo nastaja, o tem ne more reči nič določenega. Vrača se, zlo, vselej znova. Kako je s tem v posameznem človeku, to mora vsakdo dognati sam. In me gleda, Mefisto. Bo hotel tudi mojo dušo? Saj vendar ve, da sem zgolj kurir, tekač.

Še bolj zažarijo njegove oči: “Glej, mladič, glej, da mi ne uideš. Raje se zanesi name. Zlu nihče ne uide. Če pa boš spoznal svoje zlo in si ga priznal, te čaka tisto posebno gorje. Nebesa. In če greš ter poveš tistemu, ki te je poslal, kar sem ti razkril jaz, da je namreč zlo odvisno od vsakega posameznika, te čaka manjše gorje, a še vedno veliko húdo. Vice. Teci zdaj, nesrečnik, izgini mi izpred oči! Sicer potegnem iz svojih nedrij vražje gosli in krenem z njimi čez hribe in doline.”

Vračam se, prhrp, brtrum, tu-dum, tu-dum, junij, marec, december, bliskovito hrešči in poje pod mano *Zemljovid slovenske dežele in pokrajin*,

vrnem se v Viteško dvorano. Stanislav Kurent stoji na sredi, vzdihuje, polglasno preklinja. Gleda me, pokaže na desno nogo: "Tristo hudičev, že spet. Samo vstal sem. Pa je počila. Kost. Že drugič v treh letih."

Tako se je zgodilo. In naj me pes ugrizne, in naj mi odpadeta obe roki, in naj me, bojkotiranca, ki s takšno ali drugačno vzmetjo praska ljudi iz teles, posili Antigona in zadavi Ojdip, šavsne Sfinga in pogoltne s kostmi vred, če vse to ni bilo res.

Postal sem nevidni prah, ki se ob goslanju tre iz zlodjevih strun, bel dim, ki se iz črnega pekla kadi v sanjske vice. Svoje kurirske poizvedbe sem predajal nebnemu komedijantstvu. Da bi razkril Kurentu, in vsem ljudem na Zemlji, kar sem izvedel od Mefista.

Luka sem!

Lojz, Gustl in Lojz me zajebavajo, da je joj.

Kajti Gizele ni. Rojena v beli Ljubljani in od upokojitve naprej v beli Ljubljani. Ob nepravem času pa je živela drugje, v Zagrebu, in ne v Sloveniji. Zato je bila 26. februarja 1992 izbrisana iz registra prebivalcev osamosvojene države.

Zora, pripovedovalka zgodb, moja žena, Olegova sestra, je uredila, da je bil izbris preklican.

Kljub temu Gizele ni. Nikjer. Morda niti pepel, ki se stresa iz žare nekje pod zemljo, v resnici ni ona.

A Gizela sliši svoje in Zorine in Olegove pravljice. V njih zaznava to, česar mi, živi, ne zmoremo. Gizela občuti v pravljicah glavnika, s katerim so česali sneg njenih las, takrat ko že ničesar več ni vedela o sebi. A je kakega pol leta pred tem, držal sem jo pod pazduho, še marširala po avli doma za starejše občane in si v taktu popevala: "*Jedan, dva, jedan, dva, omladina Titova.*" Šla sva na vrt. Ustavila sva se pred cvetočo magnolijo: "Vidiš, kako je lepa. Jaz sem jo zasadila." Tetica, ljuba. Takrat si bila v domu šele dve leti.

Oleg. Obrnil je glavo, ki je ves čas z napol zaprtimi očmi zazrta predse in obrnjena nekoliko navzgor. Za hip me je pogledal s svoje bolniške postelje.

Postelja je v kotu moje barake. Rahlo se ziblje. Sem, tja.

Kristina Radešček

Vesel božič in srečno novo leto

“Dober dan gospa, a bi blo mogoče kej drobiža? A mate slučajno kakšen kovanček odveč?” vprašam. Že petdesetič v tem dnevu, petstotič v tem tednu, dvajsettisočič v zadnjem letu.

“Delat zgin!” zasika mlada smrklja, ki je pravkar zlezla iz sijočega džipa BMW. Živčno se prestopa v pretesnih leviskah in prezirljivo prhne. Verjetno smrdim. Na začetku sem se gnusila sama sebi, zdaj smradu niti ne opazim več. Vonj po znoju in plesni je počasi postal moj najboljši prijatelj. Moj edini prijatelj.

“Bi šla z veseljem. Delat. A mate mogoče službo zame?” prijazno odvrnem. Še vedno ne razumem, zakaj sem na cesti postala tako prekleto prijazna. Pred letom nič, kot rada imenujem svojo prvo noč pod mostom, ko sem še imela status človeka, bi takšno razvajeno smrklo z veseljem treščila po predrzni goflji. Zdaj jo lahko samo še preziram. Jaz sem več od nje. Njeno vedenje o svetu se ne more primerjati z mojim razumevanjem sveta. Več sem vredna od nje. Pa vendar je ona tam, jaz pa tukaj. Ona je človek, jaz nisem več človek. To je vsa razlika med mano in bogataško prasico.

“Res bi šla delat. Karkol. Mogoče bi mi pa vaš očka lahko zrihtal kakšen šiht?” Ne vem, zakaj jo vikam. Verjetno je mlajša od mene. Ali je ona več vredna samo zato, ker njen očka serje petstoevrske bankovce? Njen ljubi očka, kapitalistični oportunist, ki je oropal svoje podjetje in uboge delavce vrgel na cesto. Zakaj bi bila ona bolj človek kot jaz, samo zato, ker ima

BMW, ki je vreden sto delavskih plač? Očitno ne dojame mojega dobronamernega vprašanja in prezirljivo zasika: "Ma dej začepi klošarka smrdljiva. Zgin, da ne pokličem policije!"

"Ne morm stran. Tole je moje delovno mesto, če še nisi poštekal. Brez plačane malce in dopusta." Pa se je le prebudila moja uporniška zavest izpred leta nič. "Sicer pa policaji itak štrajkajo. Ni keša za policaje, ker je tvoj fotr vse pokradu."

"Ma dej šatap!" histerično zavrešči. Njeno blagozvočno krakanje predrami spečega princa v bleščečem BMW, ki se agresivno opoteče na parkirišče. Hitro posmrka še zadnja zrnca kokaina in si zadrigne Armanijeve kavbojke.

"Šta ima? Jebote, mrš!" me napade. "Šta hočeš, da te našamarim, majke mi!" Naše gore list torej. Poželenja vreden moški, ni kaj. Res škoda, da njegova obrita butica premore samo pol miligrama kurjih možganov. Zaljubljeno pogleda svojo princesko v leopardjem suknjiču in ponižno začivka: "Lepotice moje, a ti zdaj hočeš, da ona pokasira en šamar?"

"Ma dej, ne jo tikat. Boš staknu un sifilitis!" histerično zavrešči. Olajšano ugotovim, da je njeno neprecenljivo znanje o kužnih boleznih kurjemožganca odvrnilo od zločinskega naklepa. Z gnusom me pogleda in pljune. Ne vame. Tokrat.

"Fuj, smrdiš, majke mi." Še dobro, da smrad lahko izmijem, polmiligranske kurje možgane je pa težko skompenzirat z Guccijevimi očalci.

Ko se končno zapakirata v svojo kokainsko makino, spet svobodno zadiham. S tresočimi rokami prižgem cigareto in se odpravim za najbližji grm. V lokal pri kotalkališču me ne spustijo več. Pravijo, da odganjam stranke, ker se fiksam v sanitarijah. Če bi se vsaj. Potem bi tole sranje postalo Indija Koromandija. Ampak se ne drogiram. Nisem taka kot tisti agresivci, ki bi za gram kokaina ubili lastno mamo. Še pijem ne. Alkohol se mi gabi. Alkoholni zadah, ki ga vame pihajo pohotni starci z gnijočimi zobmi, me sili na bruhanje. Ljudje se mi gabijo. Preziram njihovo hinavščino. Zdaj mi vsaj v obraz povejo, da smrdim, da sem socialni parazit, da bi me bilo treba zaplinit. Prekleta človeška golazen.

Tisti trenutek, ko sem pristala na cesti, sem postala gnoj, razčlovečena, nevredna človeškega dotika in empatije. Odkar sem nehala biti človek, me nihče več ne pogleda v oči. Moja vrednost se je spustila na raven smrdljivega pasjega dreka, moje telo je privid sredi ponorelega mesta, presežek večrazredne družbe, ki bi me najraje zaplinila v taborišču na Poljanski. To preznojeno pokozlano luknjo si upajo imenovati zavetišče za brezdomce. Enkrat sem šla tja, pa nikoli več. Raje zmrznem pod mostom, kot da bi me še enkrat zaprli k dvajsetim preznojenim nagražnim primitivnim

zapitim klošarjem. Celo noč sem nepremično ležala z izbuljenimi očmi in paranoično prisluškovala škripanju postelj. Smrad po znoju in alkoholu je bil neznosen. Krčevito sem stiskala težko prislužene kovance. Kot ranjena žival sem panično utripala v ritmu lastnega dihanja v upanju na prvi sončni žarek. Med klošarji ni solidarnosti. Če nisi napadalec, postaneš žrtev. Če nočeš biti ne napadalec ne žrtev, ne igraš več njihove igre in počasi izgineš. Postaneš obstranec, čudak, nevreden njihove družbe. Potem si sam.

Po letu nič sem po mestu iskala sorodna telesa. Obupance, depresivce, smrdljivce, brezdomce, klošarje. V podganjih luknjah in na smetiščih sem hrepenela po naklonjenosti in človeškem dotiku. Na smrt sem se bala samote. Samota ubija. Dobesedno. Osamljeni zabludelec kmalu pristane v heroinski luknji z razbito lobanjo in ukradenimi organi. Največ zanimanja je za ledvice. Preprodajalci, večinoma Romuni, za ledvico iztržijo 130.000 dolarjev, za jetra 160.000 dolarjev, za srce milijon dolarjev. Brezdomci smo sanjska samopostrežna restavracija z notranjimi organi. Nekakšen sprevrženi *fast food*. Nihče nas ne pogreša, nihče ne joka za nami, ko na površje Ljubljane priplava napihnjeno gnijoče truplo z izbuljenimi očmi. Včasih žrtev identificirajo, truplo dobi ime in priimek, razčlovečeni obstranec doživi svojih pet minut slave na večernih poročilih. Takrat se oglasi peščica človekoljubov, ki s teatralno ogorčenostjo robantijo nad pokvarjeno družbo in tekmujejo, kdo bo prvi popravil vse krivice tega sveta. Predsednik države v elegantni obleki za deset tisoč evrov obiše zavetišče na Poljanski, kjer se fotografira z brezzobimi klošarji, nato pa se v sijočem audiju odpelje na Brdo, kjer se v družbi svetovne politične smetane nažira za davkoplačevalski denar in rešuje vprašanje brezposelnosti.

Jaz nisem takšna kot oni. Popolnoma nič skupnega nimam z njimi. Pred letom nič sem bila nekompatibilna z ljudmi, zdaj sem nekompatibilna s klošarji. Klošarji v tem niso prav nič drugačni od človeških ljudi. Ker se nisem podredila njihovi bebavi logiki, so me zavrgli kot gnijočo smet. Potem ko me je družba dehumanizirala, me je smetana ljubljanskih klošarjev marginalizirala in obsodila na brezplodno životarjenje na robu klošarske elite. Kmalu si bodo izmislili še klošarski sindikat, prekleti prasci. Tako sem torej postala izobčena klošarka brez minimalnih klošarskih pravic in prijateljev.

Ko se vračam izza grma proti svojemu samoiniciativno dodeljenemu delovnemu mestu pri parkomatu, naletim na soklošarko, ki bi bila lahko prav prijetna, če se ne bi nemarno spečala z agresivnim zvodnikom. Tega ne odobravam. Ne agresivca ne prostitucije. V strahu pred zafiksanim nabiralcem potencialnih kurbic jo poskušam ignorirati.

“Ej, stara, kam laufaš?” zakriči za mano. “Dons ni panike. Gogo je u Milanu zarad enga biznisa.” Zagotovo kaj poštenega in stoprocentno legalnega, pomislim. “A zdej je začel uvažat makaronarske profesionalke?” neprijazno zasikam, vendar sem v resnici vesela njene družbe. Mogoče se bo pa čisto povprečno zajeban klošarski dan končal s kulturnim večerom v toplem kinu. Včasih naju nabildani varnostnik z zreduciranim možganskim materialom spusti noter, samo zato, ker potem zastonj pokasira njene profesionalne usluge.

“In kam greš dons?” me vpraša.

“Zakaj bi pa morala kam it?” presenečeno odvrnem.

“Ja zato, ker je božič, a ne?”

Pa je verjetno res božič, pomislim. Prvi božič, odkar sem na cesti, prvi božič v vlogi socialnega parazita, prvi božič, ko ne pošiljam prošenj za službo in se ne pretvarjam, da bom pa tokrat mogoče povabljen na razgovor. Prvi božič v mojem novem dehumaniziranem življenju. Prvi božič po letu nič.

“Ja, pa sm res pozabila. Pa sej nima veze. Itak ne praznujem božiča.” Kako prekleto zlagano zvenim. “A ti si verna?” jo vprašam po nekaj minutah mučne tišine, ko ugotoviva, da si pravzaprav nimava nič za povedat.

“Kako to misliš, če sm verna?” me trapasto pogleda.

“Če verjameš, da obstaja en tip, k sedi gor na oblaku in crkuje od smeha, k gleda tole sranje tuki dol?”

Nekaj sekund napeto razmišlja. Kot da bi odgovarjala na vprašanje za milijon evrov. Totalno se je poglobila v tega tipa gor na oblaku. Za crknit. Saj me v resnici sploh ne zanima, če verjame v te religiozne nonsense.

“Ej, stara, sej je v redu,” jo prijazno iztrgam iz duhovne meditacije. “Da se ti ne bojo možganske celice preveč znucale. Men je čist useen, kva mata vidva z bogom. Tvoja stvar.”

“Pa ne, ne verjamem, po moje,” končno zašepeta. “Jest bi že verjela vanga, sam je on nehu verjet vame. Krščena pa sm, veš. Mam še eno fotko. Tako belo čipkasto oblekco mam. K en anglčk zgledam. Čist nedolžna.”

Nje si pa res ne morem predstavljat, ko je še vsa nedolžna in poštirkana zapeljivo mežikala duhovniku. Kar na smeh mi gre.

“Aja? Sam tista božja scalnica, k so ti jo polil po tvoji čipkasti oblecki ti pa ni kej dost pomagala,” zajedljivo zasikam.

“Ampak dons je pa le božji večer,” skoraj boječe odvrne. “Mogoče se bo pa dons spomnu name. Na božji večer vsi postanejo sveti.”

“Aja, na kermu verskm programu si pa to pobrala? Ti kr mej tistga svojga boga, sam jest ne palim na tale religiozni fanatizem.” Spet mučna tišina,

ki jo za trenutek pretrgajo otroški kriki. "Zakaj pa ne greš k svoji familji za božič?" poskušam spremeniti temo.

"Jest nimam familje," zašepeta iz zadržanega grla in se potegne vase. Tega je ne bi smela vprašati. V klošarski skupnosti življenje pred letom nič ne obstaja. Nekateri so ga utopili v alkoholu, drugi v samotni trpinčiji boleče spomine. Življenje pred letom nič ne pripada več našim telesom. Zajebali smo svoja lagodna človeška življenja, ko smo veselo govtali ekološko pridelano hrano, se pridno znojili v fitnesu, smučali v Avstriji in plavali v Savudriji. Obstaja samo tukaj in zdaj, ker jutri morda ne pride nikoli več. Obstajamo samo mi, ker za človeški svet počasi umiramo, neslišno izginjamo v globinah obupa, počasi se zlivamo z neskončno bolečino.

"Grem zdej," reče in se z jokom v očeh obrne stran. Noče pokazati svoje žalosti, v samotni bo pestovala bolečino, dokler je ne bo odrešil naslednji fiks. Vem, da sem šla čez mejo, vem, da bi jo morala ustaviti, vem, da je ne bi smela pustiti stran, ker je jutri mogoče ne bo več. Našli jo bodo v kakšnem usranem jarku. Pretepeno, zadrogirano, posiljeno, zaklano. Ampak nimam več moči, da bi jo zadržala, ker se nočem utapljati v njenem trpljenju, ker ne bi prenesla njene bolečine, ker ne smem pokazati svoje šibkosti.

Ona ni moj problem. Kmalu se bo vrnil njen zadrogirani zvodnik in jo porinil v kakšen smrdljiv avto s preznojenim kretenom, ki se bo nerodno spravil nanjo in se ji opravičeval, ker se mu ne dvigne, božična darila za njegove nedolžne otroke pa bodo v šepajočem ritmu ponesrečene penetracije poskakovala na prvem sedežu. Nato si bo živčno zapel hlače in s svojo popolno družinico odhitel k sveti maši. Odžebiral bo deset zdravihmarij in še naprej nemoteno životaril svoje bedno popolno življenje.

Zdaj sem spet tako prekleto sama. Nezavedno vpijam krike pokopaliških krokarjev in slutim vonj po snegu. Čudakinja z diplomom, ki ne pije, se ne drogira in nima prijateljev. Čakam. Zmrzujem. Gledam, kako se vlažna tema počasi spušča na srečno mesto. Opazujem sijoče snežinke, ki se na umazanih tleh raztapljajo v večno pozabo. Parkirišče je že skoraj prazno. Iz Tivolija odhajajo zadnji kopalci. Včasih sem plavala. Vsak dan. Z crknit hitra sem bila. Rame sem imela kot buldožer. Včasih se poskusim prethotapiti v bazen, ker bi bilo tako hudičevo super, če bi spet lahko začutila božanje mehke vode na zapiščenem telesu. Ne morem. Ne spustijo me not, ker preveč smrdim. Eno navadno sranje je, da stojim ravno pred tem parkomatom, kjer pohlepno vsrkavam vonj po kloru.

Končno zaslišim brnenje motorja. Zaprem oči in si predstavljam bleščečo kovino, skoraj otipam lahko vonj po novem usnju, utapljam se v kakofoniji zvokov in občutkov, ki me neslišno božajo po otrplem obrazu. Iz

kaosa občutij se izvije zvok ženskih škornjev. Počasi odprem oči. Mercedes. Danes imam pa res srečo. Spet ženska. Raje imam moške. Moški so samo neumni. Ženske so neumne in zlobne. Sovražijo me, ker bi lahko postale takšne kot jaz. Vidim, da ji je neprijetno. Mogoče se ji celo smilim. To je dober znak. Nadenem si masko žalosti in obupa. Iztisnem grenko solzo, ki se počasi zakotali po pordelem licu.

“Dobr dan gospa. A bi blo mogoče kej drobiža, lepo prosim. Dejte no, dons je božič. Me zebe. Pa lačna sm.” Ne vem, zakaj sem morala omenjat ta prekleti božič. Na živce mi grejo klošarski marketinški triki, s katerimi lovijo potencialne žrtve. Jaz že nisem takšna. Nočem postat ena navadna povprečna klošarka. Nočem fehtat za poceni alkohol in se prodajat za gram kokaina. Raje ta trenutek pokličem Romune, da me zaštitajo in prodajo moje ledvice, kot da bi postala suženj kapitalistične mentalitete. Niti na božični večer se ne grem tega konformističnega sranja.

Punca me pogleda. Skoraj naravnost v oči. To je pa že redkost. Odkar sem dehumanizirana, ljudje gledajo skozi mene. Verjetno mislijo, da jih bom okužila s klošarskim virusom. Pa dajte no, revščina pa res ni nalezljiva. Nič skrbet. Vam se pa to res ne more zgoditi. Pogledam jo nazaj. Nič ne reče. Mogoče jo je strah, da jo bom zaštitahala z nožem. Mogoče se ji za trenutek celo zasmilim. Potem dojamem. Poznam jo. Od nekod jo poznam. Že naslednjo sekundo se mi posveti, da je moja sošolka iz faksa. Petra, se mi zdi. Ali pa Katja. V glavnem, zoprna je bila. Vse Katje in Petre so zoprne. Navadna glupa piflarka s kurjimi možgani. Pa saj nimam nič proti kuram. Kure so že v redu, veliko bolj fajn kot ljudje. Vem, da me je prepoznala. Odvrnem pogled. Že tako me je dovolj sram. Pa saj me ne bi smelo bit sram. Moja eksistenca ne bi smela biti razvrednotena, ker mi v življenju ni uspelo, ker si nisem znala priseksat dobre službe, ker se nisem dala napumpat ta pravemu kurjemožgancu, ki bi me v pravičnem krščanskem duhu popeljal pred oltar. Kar tiho bom. Saj verjetno ne umira od želje, da bi z mano obujala spomine na srečna študentska leta. Pravzaprav je ona tista, ki bi jo moralo bit sram. Na izpitih je plonkala od mene, do diplome se je pa prijoškala s svojim dekoltejem.

“A bi blo mogoče vsaj deset centkov? Dejte no, sam tok mi še manjka, da grem na čaj in se mal pogrejem.” Spet me pogleda. Mogoče celo razmišlja, da bi mi padla v objem. Verjetno bi se rada pohvalila, koliko je dosegla v življenju. Mercedeza že ima. Najbrž ji ga je kupil tisti profesor, ki ga je zapeljala s svojo popolno ritjo. Jaz sem bila pa štiri leta na smrt zaljubljena vanj. Ubogi revež. Upam, da je na smrt nesrečen s to neumno avšo.

Pred noge mi pade deset centov. Nje že ni več. Ni prenesla pogleda name. Mogoče pa njen silikonski ksiht le še premore nekaj vesti. Poberem denar in se pri tem sploh ne počutim ponižane. Kar nekaj se je nabralo danes. Mogoče pa za božič ljudje res postanejo dobri. V daljavi vidim zadnje luči njenega mercedeza. Sprašujem se, kakšno je njeno življenje. Predstavljam si popolno hišo s popolnim vrtom z belo ograjo in zlatim prinašalcem. Otrok verjetno nima. Ne zdi se mi tak tip. Ona že ne bi hotela imet napihnjene trebuha, velike riti in strij na nogah. Profesorja si pa kar predstavljam s kopico razvajenih pamžev. Prav mu je. Jaz sem ga zaljubljeno gledala, ona ga je pa naskočila. Dobesedno. Grdo. Nagravžno. Mogoče pa sploh nima več profesorja. Ona lahko dobi kogar koli. Ona je pač sposobna izsilit čisto vse, kar hoče. Jaz žal nisem takšna. Jaz sem nula. Manj kot nula. Nula od nule.

Saj ji ne zavidam. Sploh ne. Nikoli me ni razžirala zavist, nikoli nisem hotela biti boljša od drugih. Samo pravično pa ni. Vedno sem pridno in pošteno delala. Na faksu sem imela same desetke, diplomirala sem med prvimi, prepričana sem bila, da me nekje čaka dobra služba. No ja, če že ne dobra, vsaj spodobna. Vsaj takšna, da bi imela za kruh in mleko, pa da bi si lahko privoščila lastno stanovanje, majhno luknjo, ki bi bila samo moja. Pa je ni bilo. Ne službe ne stanovanja. Nekaj časa sem delala na črno. Takrat se je še dalo. Ni bilo ravno legalno, vendar smo se vsi tako preživljali. Instrukcije. Angleščina in italijanščina. Tečaji za beden honorar po nekih brezveznih šolah. Psihopatski direktorji, ki so nad nami izživljali svoje freudovske travme. Vsaka snažilka je zaslužila več kot jaz. Sranje pa izobrazba. Res ne vem, zakaj sem se sploh trudila s faksom. Na tisoče poslanih prošenj. Na stotine razgovorov. Nič. Nula. Potem niti razgovorov ni bilo več. Nobenega odziva. Še zdaj ne razumem, v čem je bil problem. Vedno sem izpolnjevala vse pogoje. Mislim, da je rešitev v joškah. Jaz jih namreč nimam. Potem sem nehala pošiljat prošnje. Prekleta recesija. Prekleti pokvarjeni politiki. Prekleta skorumpirana država. Preketo pošteno življenje. Preklet pogoltni kapitalizem, ki je pridne in poštene ljudi prisilil v alkohol in prostitucijo. Mogoče pa ta svet ni ustvarjen zame. Mogoče pa to ni svet, v katerem bi hotela živeti.

Nad nizko zimsko nebo se je prikradla zahrbtna noč. Tiho je stegnila pohlepne kremplje in z mrzlih ulic pregnala še zadnje ljudi. V trgovinah in lokalih počasi umirajo bleščeče luči. Še zadnji potrošniki se s praznimi žepi in sklonjenimi glavami mukoma plazijo iz varljivega zavetja kapitalističnega brezna in hitijo v tople domove z neumnimi darili za svoje nehvaležne pamže. Kmalu bom pri svojem prekletem parkomatu ostala popolnoma

sama. Mogoče bi morala tudi mene počasi požreti tema. Kam pa sploh lahko grem? Saj sem vendar nevidna, nimam več moči, da bi se borila proti sovražnemu svetu. Svet izven mene ni kompatibilen s svetom znotraj mene, zato osamelo zmrzujem pod božičnim nebom in čakam Jezusovo rojstvo. Sranje pa še Jezus. Saj sploh ne verjamem v te religiozne pravlјice. Če bi se vsaj lahko zavlekla pod krilo človeške topline in se pogreznila v mehke sanje, naslednji dan pa bi se prebudila v novo, svetlonovo življenje.

Zaslepijo me žarometi drvečega avtomobila. Zavore zacvilijo le nekaj centimetrov pred mano. Zamrznem v času in prostoru. Mogoče se pa nočem premaknit. Najprej izstopi ona. Potem ji sledi še on. Za crknit. A ženska ne zna sama vtaknit kartice v parkomat? Že od daleč vidim, da je avša. Blond. S popolno postavco. Z velikimi joškami in vakuumsko zapakiranimi možgani. On je v temi. Ne vidim ga dobro. Kurjeglavka končno pogrunta, v katero luknjo mora vtaknit kartico, zdaj ji seveda ni jasno, kam gredo kovanci.

“Poglejte, gospodična, v tole luknjo morate vtaknit,” ji prijazno pomagam, čeprav se v normalnih razmerah izogibam komunikaciji z neinteligentnimi bitji.

“Pust me pr mir!” zavrešči.

“Pa sej vam nč nočem,” prijazno odvrnem, čeprav v premraženem telesu začutim vretje krvi. Najraje bi jo zadavila. Kdo pa misli, da je.

“Ne se me dotikat!” je še naprej histerična. V tistem trenutku se iz sence izvije sovražna postava in plane name. Z vso silo me butne v ramo, da se opotečem in izgubim ravnotežje. Padem vznok in pristanem na trdem robniku.

“Ej, spizdi stran, zadrogiranka smrdljiva!” kriči name in se mi nevarno približuje. V tistem trenutku senzor razkrije njegov obraz. Takoj ga prepoznam. Prav nič se ni spremenil. Iste modre oči, orlovski nos in široka brada. Nosnice se mu nebrzdano širijo kot takrat, ko je bil vzbujen. Preživela sva nekaj burnih mesecev. Pred letom nič, ko sem bila še človek. Ko sem še imela streho nad glavo in nekaj denarja v žepu. Ko sem še imela dišeče lase in čista oblačila. Mogoče je bila ljubezen. Lahko sem si risala življenje z njim v mali hišici z belo ograjo in zlatim prinašalcem. Potem me je zavrnel. Tisti trenutek, ko me je svet izbljuval iz lastnega drobovja, je odkorakal iz mojega življenja. Takrat sem se sesula v ničevost, življenje mi je izželo šibko telo, bolečina je postala neznosna. Takrat sem postala izobčenka, senca prazne ženske, smrdljiva prikazen v propadli družbi. On me sprva ne prepozna. Nezaupljivo si me ogleduje in že steguje roko, da bi me udaril. Takrat dojamem. V njegove oči se prikrađejo spoznanje, strah,

groza. Tega ni pričakoval. Ne more verjet, da me je našel v devetem krogu pekla. Stopi korak nazaj in odmakne roko.

“Kva ti pa je, stari?” zavrešči kurjeglavka za njim. “A jo ne boš mahnu?”

“Dej ji mir,” sikne. “Nč ti ni nardila.”

“Ja, pa mi je,” še kar ne neha in strupeno bolšči vame. “Hotla me je zaštitat!”

“Ne, pa te ni,” že skoraj kriči nanjo. Vonjam strah v njegovem srcu. Moja črna senca ga bo dušila v mehkih sanjah. Mogoče mu je za trenutek celo žal. Zdaj je prepozno. Jaz imam ulico in obup, on pa svojo avšasto kurjeglavko, ki mu bo rodila kopico razvajenih pamžev, za katere bo plačeval astronomsko preživnino, ko ga bo zavrgla. Meni je vseeno. On ni več moj problem.

“Dej, pejva,” zašepeta in prime avšo pod roko.

“Auva, dej nehi me porivat,” zašnane zavjanka.

“Dej sprav se že u avto, pa greva, prosm no,” reče z žametnim glasom, ker ne prenese več moje trpke prisotnosti. Avša končno utihne. Užaljeno našobi silikonske ustnice in se kuja, ker me ni pretepel kot psa. Več sreče prihodnjič. Saj je v tem mestu še veliko smrdljivih klošark, nad katerimi boš lahko uveljavila svojo superiornost.

Avto zacvili in sunkovito odpelje. V moje zaledenelo telo se priplazi zlovešča tesnoba in se z ostrimi kremplji zarije v topo bolečino. Še vedno sedim na tleh. Trepetam kot pšenica v poletnem vetru. Mogoče imam kaj zlomljeno. Previdno potipam roke in noge, nato se počasi poberem. Še vedno se tresem, v želodcu me stiska in sili na bruhanje. Spet se sesedem na rob pločnika in lovim sapo. Tresoč se telo počasi iztisne solzo in zaduši grleni krik, ki se poraja globoko v grlu. Kako prekleto dramatično. Solza se zakotali po pordelem licu. Z jezikom jo razmažem po razpokanih ustnicah. Pa je res grenka. Najbolj grenka solza v mojem življenju. Sem mislila, da nimam več solz. Kako prekleto lepo bi bilo, če bi lahko izjokala vso bolečino. Ne morem. Vem, da je bila to edina debela solza, ki jo je izbruhalo moje telo.

Izgubim se v času. Težke noge me mukoma vlečejo proti mestu. Tam so ljudje. Zdaj ne zmorem biti sama. Zaslutim, da bi danes lahko končala svoje življenje. Prvič po enem letu na cesti pomislim, kako lepo bi bilo za večno zaspali. Zanima me, kaj naredijo s tistimi, ki nimajo za lasten pogreb. Pa saj me nima smisla zapakirati v grob. Nihče mi ne bi prižigal sveč in nosil cvetja. Kar vrzite me v črno jamo. Samo daleč od ljudi. Ljudi ne prenesem niti na drugem svetu.

Pred mano se dvigujeta mogočna zvonika stolnice. Zvonovi neutrudno napovedujejo Kristusovo rojstvo. Kako prekleto si želim srečati prijaznega

človeka. Moje telo hrepeni po človeškem dotiku. Samo en prijazen pogled. Samo en širok objem. Nič od tega se ne bo zgodilo, ker jaz ne obstajam. Ulice so še vedno prazne. Verjetno se vsi bašejo z orehovo potico in se nalivejo s Kristusovo krvjo. Stolnica se polni z angelskim petjem. Okušam Jezusovo ljubezen. Premagam gnus do hinavskega klera in odmaknem težka vrata. Cerkev je polna teles, ki govorijo drugače, kot mislijo. Privijem se v temno senco mrzlega stebra. Nekaj glav se obrne in z gnusom odvrne pogled. Stara klerikalka se pokriža, kot bi videla utelešenega satana. Toliko o božjem usmiljenju. Prekleti Filistejci. Oni so križali Jezusa, zdaj pa objokujejo njegove rane. Samo jaz čutim njegovo trpljenje. Samo jaz imam pravico pretakat solze pod njegovim križem.

V toploti veličastnega prostora se širi prijeten vonj po kadilu. Naslonim se na steber in počasi zlezem vase. Noge me ne držijo več. Duhovnik pri vratih me nezaupljivo gleda, vendar nič ne reče. Kakšen škandal bi pa bil, če bi klošarko izgnal iz božjega hrama. In to med polnočnico. Verjetno sem zadremala. Tako prijetno toplo je bilo. Tako varno sem se počutila. Nekdo me brčne, da se zbudim.

“Poglej jo, zafiksanko, kok smrdi,” reče mlad mulo, obsijan od božje besede.

“Fuj, gremo hitro ven,” odgovori njegov oče. Mama me samo pomilovalno pogleda in odmaje z glavo. Nekaj starih tercijalk se pokriža, večina ljudi gleda skozi moje otrplo telo. Pristopi mlad duhovnik, ki je prej stal pri vratih in me prime za roko.

“Gremo, ven bo treba,” reče prijazno. Upajoče ga pogledam. Njegova človečnost nežno boža mojo bolečino.

“Ali lahko kam greš?” vpraša. Odkimam. V roko mi stisne deset evrov. Celo premoženje. Hvaležno pokimam. Nimam besed za njegovo dobroto. Spet se znajdem na mrazu. Odrine me reka ljudi, ki hiti proti toplemu zavetju varnih domov. Nagonsko stegnem roko in upam na usmiljenje dobrih vernikov. Izogibajo se me kot hudič križa. Umikajo poglede in se delajo, da ne obstajam, jaz pa še kar neumno stojim pred njimi in stegujem premraženo roko. Ne morem se premaknit. Tesnoba se agresivno zažira v mojo bolečino. Samo buljim vanje in pričakujem, da mi bodo ponudili novo življenje.

V iztegnjeni roki začutim vlažno dlan. Topla postava mi šepeta v uho in v roko stiska kos papirja. Dojamem, da je denar. Ne razumem, kaj mi govori, vendar začutim njeno stisko. Mudi se ji. Nestrpno pogleduje čez ramo. Potem prepoznam parfum. Pogledam jo v oči. Oči, polne solz in trpljenja. Njene ustnice se premikajo, vendar ne dojamem njenih besed.

“Greva. Pusti jo pri miru. Da ji ne bi slučajno dajala denarja. Itak bo šlo vse za drogo,” zahrumi glas za njo. Mama trzne in me poboža s hrepenečim pogledom.

“Samo danes, na sveti večer. Poglej, kako je shujšana in prezebla,” se iztrga iz globine njenega grla.

“Ne, sem rekel. To ni več moja hči. Sama si je izbrala takšno življenje. Zdaj naj pa sama rine po lastnem dreku.” Niti pogleda me ne. Moj oče. Moj lastni oče grobo prime mojo mamo pod roko in jo potegne stran. Ona odide z njim. Še enkrat se ozre čez ramo in ve, da me ne bo nikoli več videla. Jaz pa še vedno butasto iztegujem prezeblo roko in pričakujem človeško usmiljenje.

Nastja Koritnik

Prazno krdelo profesorja Volka

*ali srednje dolgo kratka idilična povest
o palatalizaciji*

Osebe v zgodbi so neobstoječe.

Profesorji namreč ne pijejo in nikoli ne pustijo, da bi jih zavedla kakšna študentka. Ali študent.

Kakršna koli podobnost s katerim koli profesorjem Volkom, Medvedom ali Petelinom iz Nove Gorice, Ljubljane ali Bohinja je tako zelo naključna, da izzove dvom o absolutni človeški svobodi.

V prispevku so implicitno obravnavane vse tri praslovanske palatalizacije v odnosu do trpečih študentov brez ciljev in v času ter lastni neizogibni mizeriji izgubljeni profesor Volk. Ker ima izvorno isti človeški problem v dotičnih človeških neizogibnih mizernih situacijah zaradi divergentnih sprememb v naključnih stiskah lahko tudi zelo drugačno izrazno podobo, so prav ti problemi in njihove medsebojne razlikovalne značilnosti glavni pokazatelji človeške eksistenčne, eksistencialne in eksistencialistične stiske ter pogosto merilo za določanje njihovih izhodišč.

Ključne besede: palatalizacija, mizerne situacije, izgubljeni profesor, človeška eksistenčna stiska, mehkonebniki/velari, divje zveri

The empty drove of Professor Wolf or a short medium long idyllic story about palatalization

In the article, all three pre-slavic palatalizations are implicitly discussed in relation towards anguished students without goals and in time, the lost, inevitable misery stricken professor, known as Volk. Because of his human difficulty, sharing the same root as the respective human unavoidable, misery stricken situations as a result of divergent changes in random distress, this difficulty may also have a different expressive image, these problems and their mutually distinctive features are the main indicators of a humans existence, existential and existentialistic distress and often the criterion for determining their source.

Key words: palatalization, miserable situations, lost profesor, human existencial distress, guttural/velar, wild beasts

1. Starejša regresivna palatalizacija kot glavni pripomoček v stiski

Ljubljana, 12. 11. 2013

Spoštovani gospod profesor!

Že spet ste mi natvezili tisto pizdarijo v zvezi z alpskoslovansko onemitvijo izglasnih polglasnikov, jaz pa Vas že približno pol ure vljudno naprošam, da mi razložite to sranje v zvezi s posplošitvijo mehke končnice tudi za nekdanje končnice trdih osnov. Samo pravim, če že od nekdaj tako zanič poslušate, ste pa res en kolosalen genij, da ste prišli do doktorata.

Tega seveda nisem rekla na glas, ker bi v takem primeru zagotovo spet poslušala tisti veleslavni "Joj, kolegica, no!" ali pa "Že spet se vulgarno izražate, dečva! Tu govorimo knjižno!".

Ja, po moje tudi. Ti pa tvoja "dečva", Gorenjec ubrisan. Ali bi morala reči Gorenc?! Vprašanje, kaj je za takšne ljudi "knjižno". Ampak seveda sem ostala tiho, kimala učeni razlagi in se delala, da vsega tega še ne vem. Toda ko je končal, si vendarle nisem uspela pomagati.

"Hvala, to vse že vem, zanima me posplošitev mehkih končnic..."

In je že spet začel. Da je govoril tisto, kar že vem in česar nisem vprašala, vključno s tistim "a no!" na koncu stavka, je seveda odveč omenjati. Bohinjec. Ta pravi. Da je škrt z denarjem, to me sploh ne moti. Naj moti njegovo namišljeno ženo, če ima slučajno vsaj za namišljeno kaj časa ob

vsej svoji palatalni motnji. Mene se to ne tiče. Ampak tolikšna škrtost do tako pomembnih informacij, hvala lepa!

Nikolaj Volk. Najslabši profesor na svetu. Pa ne šalim se. Sovražim njegova predavanja in njegovo preverjanje prisotnosti. Ko gre za krajo prostega časa, pa nenadoma vsa škrtost čudežno izgine!

Takrat mu še papirja ni več škoda.

Ne da se mi več. Samo še pokimam mu v odgovor, ker danes očitno ne bom izvedela, kar me zanima.

“Aja, sedaj razumem, kaj ste želeli, kolegica!”

(Čudno, da ne dečva.) In je spet začel. Tokrat dejansko tisto, česar nisem vedela. Ne vem pa, ali me je samo minilo, da bi izvedela, ko sem se pa pred tem toliko namučila za odgovor, ali me vse te stvari zanimajo samo iz principa. Na koncu vedno čakam nagrado, priznanje in pohvalo za zanimanje in sodelovanje, čeprav sem že odrasla in naj bi vse to počela zase. Svobodno se odločamo za nesvobodo, edino, kar je na voljo, in se mučimo za preživetje. Nič nas ne zanima. Zakaj? Ker je vse ena velika laž. Tako kot te mehke končnice. Rekonstrukcija na podlagi sodobnih jezikov. Ampak kaj se je pa zgodilo s tistim: “*Jezik je nepredvidljiv?*”

Praslovani bi se po moje vsi prijeti za glavo, če bi videli, kaj smo ustvarili. Znanost bi oklicali za abstraktno umetnost. Če so imeli smisel za humor. Če ne, bi se pa nehali razmnoževati. Moj praslovanski prednik bi se res lahko. Ampak jebi ga. Za zdaj lahko samo upam, da nihče od mojih ni bil Gorenjec.

In če bi me zdajle slišali moja draga mati, bi mi zagotovo rekli: “Joj, kako si cinična,” čeprav je ni nikoli zares motilo, da je bil Prešeren cinik. Drugi so pač lahko. Ampak drugi lahko tudi na teh čudovitih predavanjih počnejo marsikaj, zaradi česar moram jaz po navadi poslušati petnajstminutne gorenjske pridige. Pa ne samo to. Ampak kaj bi govorila. Nihče mi ne verjame. Po tolikih kletvicah in odstotkih cinizma, sarkazma ter kritičnosti sem gotovo že pravi nezanesljivi pripovedovalec. Ampak, če odmislimo znanost, še enkrat, kdo pa ni?

In potem je ubogi kazalec končno dosegel tisto naključno lego, ki rešuje mojo grešno dušo, in lahko smo zbežljali domov. Na srečo ni potegnil predavanja. Ampak ga čisto razumem. Treba je varčevati s časom. To stane.

1.1 Mlajša regresivna palatalizacija v odnosu do izgubljenega časa

Vsi smo iskalci nečesa. Iščemo pravo mero, prave načine, sprašujemo se, kaj je prav, ampak ta “prav” nikoli ni bil definiran. Po domače: iščemo, česar ni. Iščemo z namenom, da tega nikdar ne bi našli.

Jaz iščem sebe. Ampak kdo sem jaz?

Paradoksi, paradoksi. Obrabljeni kot lanske pnevmatike, ampak vedno aktualni. Tudi Bog je vedno aktualen.

Med hojo se nikdar ne sprašujem, kaj bi bilo, če bi; samo hitim domov in upam, da me ne zbije avto. To je morda zato, ker sem poznala ljudi, ki so med takšnim banalno vsakdanjim početjem sprejemali življenjske odločitve, dokler jih v zamišljenosti ni zbil avto in življenjske odločitve so šle z njimi vred v praznino. Tam so sicer na varnem, ampak če se iz kome predolgo ne zbudiš, se razblini vse s tvojim trdim diskom vred. Ah, ja, če je Bog ustvaril človeka po svoji podobi in je človek ustvaril računalnik ...

Se ti klanjam, digitalni Jezus. Ampak avtu na cesti ne umijem nog. Tako je s tem.

Pa sem doma!

Doma je res najlepše, čeprav slovensko sosodstvo popolnoma ustreza stereotipnim predstavam. Zadnjič, na primer, me je ob vhodnih vratih naše večstanovanjske hišice, na naši skupni oglasni deski, pričakalo obvestilo, naj neham peti v kopalnici in vaditi upevalne vaje, saj to ne zveni kot prijetna popevka. Draga sosedica, ne misli, da ne vem, katera, tudi tvoje obvestilo ne izgleda kot idilična kmečka povest in moje življenje ni idilično, odkar živim s takšnimi kmečkimi štori, ampak kljub temu verjamem, da na svetu ni tako slabih ljudi, da ne bi peli pod tušem. Z izjemo tistih pasjeglavk, seveda. Njuni psi povedo vse o njiju. Hov, hov. Klimaks pogovora.

Usedem se za mizo in pišem seminarske naloge. Če mi kaj ne gre, se tolčem po glavi toliko časa, dokler ne začne iti, in ko imam vsega dovolj, začnem z upevalnimi vajami, dokler ne začnejo sosodje tolči po steni. Potem še jaz tolčem po steni, in ko je tolkalnega koncerta konec (točno ob desetih), eno uro tavam po čudežnem svetu čudes, in ko napoči jutro, se nikoli ne spomnim, kako sem zaspala.

In potem spet avtobus, drugi avtobus, predavanja in prigovarjanje živcem, naj potrpijo še nekaj let. Do doktorata je še dolga...

Toda danes je drugače. Danes je poseben dan; po koncu me čakajo govorilne ure.

Živčno se presedam in čakam, da mine zadnjih pet minut, ampak te se vlečejo kot evolucija. Mogoče bom potem vsaj lahko poletela do zgornjega nadstropja. Tam bom spet pokradla zbornike ZRC SAZU in si prigovarjala, da si, kar bereš.

Teh pet minut je res dolgo trajalo. In po koncu sem zares poletela gor.

In kaj vidim tam?! Ah. Glej ga. Že spet. Že spet hodi mimo svojega kabineta in se dela, da ve, kaj hoče.

Pogleda levo in desno, nekajkrat se prestopi in potem se zapre nazaj v svoje kraljestvo in najraje bi mu razbila vrata in se pretvarjala, da sem se po nesreči zaletela vanje. Zelo prepričljivo. Nič manj kot njegovo postopanje pred kabinetom. Kaj sploh počne? Se pretvarja, da je v Bohinju?

To me tako vrže iz tira, da se začnem še sama živčno prestopati in kolegica me čudno pogleda, češ, kaj mi spet ni jasno. Ampak samo jaz in moja možganska celica veva, kaj mi ni jasno. Ni mi jasno, kako lahko živiš od palatalizacije.

Samo še nekaj let. Pa se bo tudi meni zgodilo točno to.

In samo še tri dni, pa me bo prav ta ista kolegica spet zvlekla v Novo Gorico. NA ŽUR. Ker je to menda točno tisto, kar potrebujemo samske ženske s strtim srcem. To seveda nisem jaz. Ampak ljudje se radi zanašajo na slepe pege.

Potem sem končno potrkala in se komaj pravočasno nehala čuditi dejstvu, da je dejansko rekel, da grem lahko noter.

“Povejte.” O, hvala. Kaj mi pa drugega sploh preostane?

“V imenu slavističnega društva vas vabim na slavistično ekskurzijo v Gradec. Če ste zainteresirani, vam bomo preostanek informacij poslali po elektronski pošti.”

Presneto. Zakaj je morala tista kolegica, ki je sestavljala pisna vabila za profesorje, te majhne listke tako obvezati, da izgledajo kot skrita podkupnina? Tako prestrašeno je zrl v zvitek, ki sem mu ga pomolila pod nos, da sem ga po nekaj sekundah raje odložila na njegovo delovno mizo.

Mogoče je mislil, da sem prišla pod pretvezo in sem mu v resnici skušala samo podtakniti ljubezensko pismo s priloženima telefonsko številko in menstrualnim koledarjem.

“Kdaj je to?”

“11. in 12. decembra, za dva dneva.”

Ostal je tiho in nisem bila prepričana, ali se moram obrniti in oditi ali počakati na odgovor, če ga že nisem sposobna motivirati zanj. Nato se je celo oglasil:

“Slavistično društvo... Ojoj! Ali sem slučajno jaz član tega društva?!”

Hahahaha. Bog ne daj. Ampak saj tudi profesor niste ravno v polnem pomenu besede, stric Skopušnik.

“Ne, niste. Ste pa vabljeni kot profesor.”

Ker spet nisem dobila odgovora, sem mu zaželela lep dan in čim manj zapravljenih ur v razmislek ter se odpravila ven. Tam me je že neučakano čakala moja primorska kolegica (tista, ki hoče, da me z njo vred pokopljejo

v Novi Gorici) in mi svetovala, naj pričnem strica Skopušnika izsiljevati v zameno za udeležbo na ekskurziji. Potrebovali smo namreč čim več ljudi za to ekskurzijo, kajti na slavistiki kraljujejo ljudje, katerih dnevni red vselej poteka sledeče: FAKS–DOM. Zelo zoprna zadeva. Ampak Primorke vedno vedo, katera struna je pravi E.

“Jaz bi to zagotovo storila,” je še ponosno zatrjevala. O tem bi bilo nesmiselno podvomiti.

Sem si že kar predstavljala majhno zlovešče pisemce v zapečateni kuverti, ki jo potisne skozi ozko režo v vratih njegovega kabineta:

Spoštovani!

Vemo, kje živiste. Če ne prideste na našo ekskurzijo, vam zažgemo grunt!

Lp,

jezni študentje

1.2 Progresivna palatalizacija ali odpadnik v pomehkuženi skupnosti

“Kaj je s tabo danes?”

Pff. Kaj je s tabo danes, je rekla. Dobro vprašanje. Kdor izve, dobi deset.

Samo zavila sem z očmi in se poglobila v svoj ukradeni zbornik ZRC SAZU. Živalske metafore kot vir priimkov. Kul. Za muho se strinjam, ovco tudi, opala, kaj pa je tole – volk: pohlepen, brezobziren človek.

Hahaha. Vedno se razveselim, ko vidim, da dejansko obstajajo ljudje, ki se jim je palatalizacija obnesla. Smeje zaprem zvežčič in vstanem. In takrat spet pride ven iz svojega kabineta. Naš predragi Volkec. Ganjeni smo. Zvezda popoldneva. Saj bi ga prosila za avtogram, ampak potem bi moja skrivnost ugledala luč glasovnih sprememb in te bi se mi zažrle v dušo kot tisti dedkov šnopec, ki mi ga je dal v zdravstvene namene, potem ko mu je babica postavila mikaven ultimat:

TI + ŠNOPEC = TRUGA.

Spet se prestopi malo na levo, malo na desno, razgleda se na vse strani in se vrne nazaj v svoj kabinet.

Samo eden izmed sto in enega prečudovito produktivnega dneva profesorja Volka.

“No?!” Oh. Oprosti, draga.

“Kaj pa naj bi bilo narobe?”

“Ti mi povej.”

To je ta funkcionalnost jezika. Kot pes z regram v gobcu.

Potem je prišla še ena kolegica iz Nove Gorice in sta se obe drli poleg mene, tako da mi še zdaj odzvanja tista “mona” v glavi. Ampak to sploh ni bilo najhujše: rekla je namreč, da dela diplomsko nalogo pri stricu Volku! Stavim, da doma vsako noč spi na žeblih. Mazohizem ni nikoli enoplastna zadeva. Primorska kolegica št. 1 se je seveda nad tem zgražala še bolj kot jaz, samo da bolj prefinjeno, kar je izzvalo dodatno vpitje na hodniku od-delka in profesorja Volka v hipu nazaj iz kabineta na hodnik.

Sprva sploh ni opazil svoje bodoče diplomirane slovenistke, čeprav so ga poslovna pota nesla mimo nas in je bila ta mimoidoča, mimobežna točka, ki smo jo kot enoten skupek pravzaprav tvorile me, ravno tista, v katero je buljil kot bik, ki se mu šele dozdeva, da nekdo plapolja z zastavico pred njegovim nosom. Šele ko ga je obtožujoče pozdravila, je dojel.

“Oh, dober dan, ja, aha, vi ste!”

Ja, ona je, tvoja draga diplomantka, ti raztreseni dedec.

Ob tem se je seveda ustavil, in sicer tik za menoj. Skušala sem vse skupaj ignorirati in vsi smo v tišini čakali, da bo primorska kolegica št. 2 zakora-kala proti njemu in uredila to komedijo zmešnjav. Ampak še preden se je premaknila, je za menoj trdo zaropotalo. Ko sem se obrnila, sem zagledala profesorja Volka, kako strmi v svojo skripto in nekaj papirčkov, ki so mu popadali na tla, skoraj meni pod noge. Nekaj časa sem strmela v papirje, nato nekaj časa še vanj in čakala, da se bo kaj zgodilo, ampak on je samo stal in nepremično zrl v svojo talno zbirko. Za trenutek sem že pomislila, da bi mu jih pomagala pobrati. Vendar sem tako dolgo oklevala, da se mi je zazdelo, da je zdaj pa že prišel toliko k sebi, da bo to postoril sam. In sem se obrnila nazaj v svojo prvotno lego in se spraševala, kaj, za vraga...

Nato je res začel pobirati za sabo in primorska kolegica št. 2 je res pri-stopila k njemu in menda sta se res celo nekaj zmenila. Nekaj v zvezi s tem, da bo raje prišla jutri.

Ob tem pomenku se je primorska kolegica št. 1 začela tako smejati, da je bilo popolnoma očitno, da se smeji raztresenosti našega ubogega Zverinjaka, in še zdaj ne vem, zakaj sem pustila, da me njeno obnašanje preseneti. Saj je vedno tako.

“Kaj pa mu je,” sem bila tudi sama posmehljiva. To je pač moja smrtna dolžnost. Držati moram s svojimi, ne glede na to, s kom držim v resnici. Ampak to ni Volk.

“Ne vem, kar spustil je te svoje liste!”

“Kako to misliš, ‘spustil?’”

“Prišel je do nas, diskretno pogledal levo in desno, nato pa brez kakršne koli obrazne mimike ali telesne govorice spustil papirje na tla.”

Vau. To pa je gledališka uprizoritev. In moja kolegica pravi dramski kritik.

“Si prepričana, da mu ni vse skupaj preprosto zdrsnilo iz rok?”

“Ne, spustil jih je.”

Ha. Potem pa še čakal, da jih poberem, grem stavit. Eh, te primorske teorije. Hrehorčič (za Ljubljance: Gregorčič) se zdajle gotovo obrača v grobu, samo zaradi tega.

Nekaj časa sva še stali tam in jaz sem ugotavljala razloge za “nezgodo”, ampak kar koli sem rekla, se je kolegici zdelo irelevantno, zato sem odnehala in odšli sva vsaka na svoj konec Ljubljane.

Mogoče je spil preveč kave. Ali pa šnopca. Moj dedi bi bil super družba zanj. Liberalni dobrodušni pijanček, ki ne verjame v obstoj hrvaškega jezika. Da. To bi bil odličen duo. Kot jaz in moja primorska kolegica. Kot jaz in Nova Gorica.

2. Merila za določanje izhodišč glavne eksistenčne človeške stiske na podlagi palatalizacije

Že spet ta Nova Gorica. Vedno je nekaj v zvezi s tem. Rojstni dnevi, hipster-ske počitnice, enodnevni izleti do knjižnice Franceta Bevka, moji osvajačni pohodi, ženski večeri v striptiz klubih...

Potem pa naprej, mimo Šempetra, vse do Volčje Drage, kjer sem za en večer del nove družine, preden se vrnem v to sivo Ljubljano, ki jo pozdravljam in zavračam hkrati, potem ko se vrnem iz sproščene atmosfere pod kap. Ljudje se imajo fino. Pijejo in pojejo ter so veseli. Logično, saj so Primorci.

Silim se v akcijo, ker nočem biti spet označena za “vipero”, hkrati pa se držim nazaj, da me morje ljubosumnih žensk ne označi za “razuzdano šjoro”.

Nisem neumna, četudi upam; važno je samo, da vem, da ne bo mimo nikogar, ki bi mi olajšal mučne trenutke.

V želodcu je vrelo. Ali je bil kriv četrti mojito? Ali morda novogoriški kebab...

Pa tako so ga promovirale, te goriške pupe.

Ne, ne, mogoče je le nova viroza. Ali pa umiram. Mogoče sem že v peklu. Da, to mora biti pekel – nekje tam zadaj me že cel večer zamišljeno opazuje neki Italijan. Ne, to ne more biti pekel. Moje praprababice ni!

Vse je slaba vest. Kot takrat, ko ležim v kopalnici na tleh, se z eno roko držim kljuke in preklinjam nespametno kombiniranje refoška, viskija in staropramna. In takrat, ko me je sram pred samo seboj in ko zagledam svoj odsev na dnu WC-školjke, v solzah šepetam njegovo ime.

Pogubnik in pomožni opornik.

Nikolaj Volk!

O, ti sranje.

“Dober dan, kolegica.”

“Dober dan, profesor.”

Vau. Red. prof. doc. dr. Nikolaj Volk na ženskem večeru v striptiz klubu, a? Sestavljenka je končno popolna: ta človek je gej!

“Uživajte v predstavi?” Ha. Jaz, če uživam v predstavi?

“Skoraj toliko kot vi.”

Potem je odšel do šanka, Primorke pa so me zvlekle do odra. Ko sem ga čez eno uro spet srečala, se je majal ob šanku in komaj govoril. Primorska kolegica št. 1 je bila od hlinjenega navdušenja solzava do dna duše.

“Kaj, za vraga, pa Volk dela tukaj?!” Sam praslovanski bog resnice ne ve, kaj.

In potem smo ga s skupnimi močmi odpeljale domov k moji primorski kolegici, ker ni bil sposoben voziti domov do Bohinja. Nekaj časa smo mu še vsiljevale kavo in vodo, ker pa je zakomiral na divanu, smo ga nezvestnega pustile tam in odšle naprej žurat v Magmo.

Mati so mi vedno dejali: ne pusti, da ti neprijetni trenutki pokvarijo vzdušje celega dneva!

In moram reči, da so imeli prav.

Zjutraj smo bili vsi zateženi in zatravmirani od prejšnjega večera. Maček je dobro poskrbel za vsakega izmed nas. Ne vem, koga je bolj bolela glava – mene ali strica Volka. Ampak prepričana sem, da je Volka najbolj od vseh nas bolelo srce. Zato je izginil, še preden sva se s primorsko kolegico uspeli zbuditi in ga zasuti s prikritimi očitki, zavitimi v ceneni prt vsakdanjih diskurzivnih motov. Preostanek dneva je bil namreč z njimi tako zasut, da bi lahko izkopala jamo in jih zakopala nekje v solkanskem jarku.

2.1 Odraz nezveneče nezvočnih problemov v zveneče mizernih situacijah na trdem nebu

Dnevi so tekli in sčasoma so se izjalovili v mesece. Nič se ni dogajalo. Samo nekaj tednov po obisku Nove Gorice (pa ne takrat, ko smo srečali Volka, temveč nekaj tednov za tem, ko so me spet zvlekli v tisto Magmo in sem se do ušes zatrapala v tistega temnolasega natakara, ki me ni niti dvakrat pogledal) se mi je zazdelo, da me zasleduje neki temno zelen avto, ki je čakal na dovozu in potem zapeljal za mano v mojo ulico, nato pa mimo mene in izginil. Normalnim ljudem se to seveda ne zdi nič nenavadnega, ampak pred tem sem v kinu gledala neki čuden triler in seveda sem bila paranoična kot takrat, ko me je pri šestih letih skušal napasti pedofil, oblečen v Božička (res je, to se dogaja – ampak glej no, glej, palatalizacija!), a sem mu ušla. Verjetno bi tudi ta avto šel v pozabo, tako kot tisti Božiček (zahvala gre mojim vedno premalo zaskrbljenim staršem), ampak tri tedne za tem je ta isti avto stal pred našimi vhodnimi vrati. Seveda si nisem upala biti očitna, poleg tega so me prižgane luči preveč zaslepile, da bi uspela prepoznati voznika. Predvsem pa močno dvomim, da bi sploh bil kdo, ki ga poznam. Zasledovalci so zasledovalci z razlogom. Mogoče vedo, da z njimi ne boš nikoli spregovoril ali pa nočejo nikakršnih pogovorov. Mogoče je pa vampir. Ne bi bilo prvič. Ko sem stopila v stanovanje, sem nemudoma odhitela k oknu in pogledala skozenj. In ravno takrat je idiot po nesreči prižgal luč v avtomobilu. In tista njegova svetlo modra majica in neobrita brada sta se izdali. Na žalost pa ne tudi on – vsaj sklepam, da je bil moški, čeprav dandanes brada še zdaleč ne izključuje možnosti, da gre za predstavnico ženskega spola –, takoj je namreč ugasnil prekleto luč, še vedno ne vem, ali zato, ker je videl, da gledam skozi okno, ali pa zato, ker se je že tako ali tako zmotil, ko je to storil.

Seveda sem pomislila tudi na Volka. Na Gorenjskem je zagotovo včasih tudi malo dolgčas. Poleg tega me verjetno zasleduje, ker me želi ubiti ali izsiljevati. Da, to slednje – izsiljevati. In potem ubiti. Mogoče tudi obratno, pri profesorjih se nikoli ne ve. Videli smo ga pijanega in jaz ne morem drugače, kot da se izpostavljam; več kot očitno je bilo že od samega začetka, da moram zaiti v težave. Odšla sem v sosednjo sobo po nekaj listov papirja in pričela pisati oporoko.

Nikakor namreč ne želim, da kdo poje na mojem pogrebu. Če že ne drugega, naj bo vsaj pogreb ena tistih redkih stvari v mojem “življenju”, kjer se ne bodo drugi ponašali s sleparjenjem in okoriščanjem na moj račun!

Vem pa, da bi se v takem primeru zagotovo našel kdo, ki bi napisal ganljiv spis o tem, kako sem bila trmasta in jezljiva ter kako sem bila talentirana za besednjačenje in obračanje resnice za šestdeset stopinj v levo. Ampak kljub temu sem obljubila svoje ostanke ličil najgrši ženski na svetu in svoje refleksivne zapise tistemu, ki jih bo uspel izdati. In če bo to ta povest, naj bo temu tako. Ko si mrtev, je res vseeno, ampak nekaj vem: toliko, kot šokiram zdaj, bom tudi po smrti. Dedki in babice se bodo držali za glave, potem pa še njihovi vnuki in vnuki njihovih prapravnukov. Vse je smrdljivi absurдни krog alegorije sranja. In to je vse, kar puščamo za seboj. Nekateri z dejanji, drugi z besedami.

Le kako bi torej moglo biti slabše zgolj govoriti in nič početi od obratnega ali še slabše: od obojega hkrati?!

No, ampak saj sem rekla... Razen tega se ni zgodilo nič. Beton je bil še vedno siv in nebo je še vedno stalo nad menoj in se mi smejalo, ker ve več od mene. In tista zabita sosedka me še vedno ni pozdravljala, ker ni edina, ki zna igrati na klavir. Dnevi so še vedno tekli in tekli in nenadoma... Se je eden izmed njih tako spotaknil, da je nastala noč.

2.1.1 Izvor človeških eksistencialističnih problemov, ki se odražajo na različne palatalizirane načine

Ni mi dalo miru. Profesor Volk že nekaj časa ni bil več naš predavatelj, izpit sem uspešno opravila in bil je prav osladno priljuden.

“Zelo ste pridni, dečva!”

Dejstvo.

Včasih tako zelo, da mi gre kar na jok.

Ampak nekaj se ni skladalo. Kot bi petkotnik rinil v trikotnik in si domišljjal, da se bosta prekrivala. Ali pa še kaj drugega hkrati. Pridno sem hodila na faks in v sosednjo vas k svojemu najbolj zmešanemu prijatelju na pivo. Tam sem tudi znova opazila temno zelen avto, ki je bil v resnici na svetlobi temno rdeč. Bil je namreč avto njegovega brata, ki je bil slučajno že dober mesec tudi moj novi sosed.

Ampak, ker sem bila še vedno sumničava, sem poskrbela, da sem Volkov skopi (takšen, kot se za Gorenjca pač spodobi) urnik dodobra preštudirala, in če sem ga slučajno kdaj povsem po naključju srečala, sem bila lahko z vsem na tekočem.

Potem se mi tako ali tako ni več ljubilo. Sprijaznila sem se z dejstvom, da bo moj dolgčas ostal točno to, kar je, in da si je popestritev bolje iskati drugje ter predvsem na kak drug način kot s preučevanjem profesorjevih

urnikov ali še slabše – njihovih osebnih zadev, kot je na primer del prostega časa. Ampak potem mi je že spet prekrižala načrte – nihče drug kot moja primorska kolegica. Št. 1, se razume.

“Nikakor mi ne uspe opraviiti njegovega izpita. Res je idiot. Ne zna razlagati. Ampak menda imajo letošnji študentje pri njem čisto drugačen program. Morala bom vsaj na nekaj njegovih predavanj, da vidim, kako je s tem. Groza.”

“Izvoli,” sem odvrnila, čeprav sem vedela, še predobro sem vedela...

“Saj boš šla z mano, a ne?”

Da, vedela sem. Bog, zakaj si prepovedal dvom vase, če je ta tvoj edini dokaz?

“Ne vem, če.”

“Daj no. Samo enkrat, potem ti nikoli več ne bo treba!”

Že enkrat se mi je zdelo nepojmljivo prevečkrat.

“Lej, ni govora. Veš, kako je bilo lani. Potem bo pa spet tisti ‘Joj, kolegica, no!’”

Ampak dve uri pozneje sem že sedela z njo v zadnji vrsti in poslušala neka čudesa, ki jih nisem slišala še nikoli v življenju. Kaj je pa s tisto alpskoslovansko onemitvijo izglasnih polglasnikov in posplošitvijo mehkih končnic?!

Kar na jok mi je šlo.

Profesor Volk je bil sprva še kar v elementu. Priskakljal je kot tisti Slovenec v tisti blesavi pesmi, zaradi katere se še danes večina intelektualcev zgraža na dokaj ekspliciten način, vsaj do trenutka, ko je odložil svoj nahrbtnik in se razgledal po predavalnici. Potem je sicer nekaj časa še bil približno normalen, ampak po nekaj minutah govora se mu je začelo čudno zapletati in zatikati, tako da se je nekajkrat prav skrb vzbujajoče ustavil sredi stavka. S primorsko kolegico sva se malce postrani spogledali, nato pa skušali pustiti, da gre v pozabo. Ampak ni bilo tako preprosto. Potem je ves živčen začel slačiti pulover, a je imel nekaj minut pozneje kljub temu popolnoma premočeno majico.

“A je on danes malo živčen,” sem se obrnila k primorski kolegici.

“Am, ja, nekaj mora biti narobe. Če bi se jaz kdaj zbudila v takšnem stanju, ne bi prišla v službo.”

“Ampak on se ni zbudil v takšnem stanju.”

“Ja, mogoče se naju boji.”

Hahaha. Če bi bila jaz profesor, bi se naju tudi. Dve zmešani dečvi na lanskoletnih predavanjih. S tem sicer ne bi bilo nič narobe, razen dejstva, da sem na predavanju iz predmeta, ki sem ga že opravila. In da nihče drug

ne hodi na to sranje, čeprav tri četrtine ljudi, ki so lani obiskovali ta predmet, tega še ni opravilo. In da sva zelo opazni in da že spet klepetava. In da je zdaj ta ubogi človek očitno čisto iz sebe. Da ne omenjam dejstva, da še vedno ni izustil svoje priljubljene fraze.

Še več: še pogledal naju ni. Begal je z očmi po prostoru, ampak nalašč mimo naju.

Tega sem si sicer najbolj od vsega tudi želela. Mir. Neopaznost. Ker se zelo dobro zavedam idiotskega vtisa, ki sem ga pustila s svojo nenadno prisotnostjo. Ampak saj je že vse pozabil. Hvala Bogu.

In vendar, ko sva se vračali s kosila v bližnji restavraciji in sem, takoj ko sem ga zagledala na prehodu za pešce, skušala pospešiti, da ga ne bi srečali, sva se ravno zaradi tega skoraj zaleteli vanj. In on naju je poskušal veselo pozdraviti. Vendar sem do takrat uspela že tolikokrat analizirati današnje predavanje, da sem se odločila, da sem globoko užaljena zaradi ignorance, in mu namesto pozdrava namenila najgrši možen pogled. To ga je tako presenetilo, da je kar brez pozdrava odhitel naprej, čeprav mu je moja primorska kolegica ob srečanju veselo pokimala.

Točno tako. Človek pride na predavanje, na koncu pa mu nihče ne reče: "Joj, kolegica, no!"

Pričakovala sem na primer: "Kaj pa vi delate tukaj? A niste že naredili tega predmeta? Že spet vas bom moral gledati, ali kaj..." ali pa "Joj, kolegica, no, že spet klepetate!"

Ko bi me vsaj nagnal ven. Ampak me ni. Nikoli se ni zgodilo nič od pričakovanega in predvidenega.

Kaj je narobe s tem človekom, da me vedno spravi v zadrego?! Ali bolje, kaj, za vraga, je narobe z mano, da se ukvarjam s tem?

In potem je počasi začelo postajati jasno...

2.1.2 Reševanje problemov s pomočjo palatalizacije

"Jaz bi šla kam na čaj," je trmasto vztrajala, ampak bolj ko sem ji skušala dopovedati, da morava žal dokončati poročilo s slavistične ekskurzije (na katero se povabljeni profesorji seveda nikoli niso odzvali), bolj je trmari-la, zato sem po desetih minutah težačenja brez besed vstala in odšla do avtomata po njen butasti čaj. Ko sem se vračala po hodniku, mi je prišel nasproti in na obrazu mu je pisalo, da je ravnokar videl Hudiča z Biblijo. Za trenutek sem se ustavila, ker je bilo prav smešno, kako je skušal odkleniti

vrata svojega kabineta, ne da bi enkrat samkrat vsaj pokukal proti ključavnici. Ko je le začutil pod prsti, da s ključem drega v les, se je skoncentriral na vrata in v trenutku izginil za njimi. Odšla sem mimo in naprej po hodniku do kolegice s čajem v roki, in ko sem se obrnila, je že izginil za vogalom in ga ni bilo nikjer več. Nobenega sledu o naši že od nekdaj ljubljeni maskoti, no, razen vrat, tik pod ključavnico popraskanih s ključem.

Usedla sem se na najbližjo klop in srce mi je bilo do onemoglosti. Izmisлити si moram načrt. Ta gora je tiste vrste gora, ki si želi obiskovalca, ampak ne bo sama prišla do njega. Jaz moram nekaj ukreniti.

Ampak kaj? Že vem. Ob naslednji priložnosti bom še sama spustila tiste liste...

Na skupnem slavističnem božičnem večeru si bom izmislila kak izgovor za pogovor. Kakšno vprašanje v zvezi s katerim njegovih člankov. Ampak kaj? Saj mi je vse jasno. Mogoče se lahko pretvarjam, da vsem po vrsti ponujam piškote in se tako prislinim še njemu. Ne, to je absurdno.

ZAKAJ SE MI TO DOGAJA?

Nekaj moram ukreniti. Ali bo on? Ne, ne, saj se mi meša. Že spet si domišljam. Ali sploh ve zame?

Seveda ve. Ampak nekaj moram ukreniti.

Ko sva končno oddali tisto poročilo, sem stekla domov in se po dolgem času začela pripravljati za sproščujoč večer.

Nisem nameravala piti. V resnici ne pijem že dobro leto, ampak če ti nekdo ponudi domače pivo, ga pač spiješ. Na žalost je bilo tega domačega piva veliko in na žalost se mi je takrat pač zazdelo, da bi se odlično mešal z žganjem. Standardno. In potem sem se čez kakšne pol ure zalotila pri prerekanju z nekim štiridesetletnikom, ki je napadal mojega prijatelja, ker se je poljubljjal z nezavestnim tridesetletnikom. Češ, da je slednji še mladoleten. Potem je nekdo mislil, da je izgubil urbano, in so me pijano kot klado sprehajali od Zgornje Šiške do hotela Lev. Na koncu je tako ali tako ugotovil, da jo je pozabil doma.

Vsega sem imela dovolj. Ko sem se vračala domov, sem jokala tako glasno, da sem gotovo zbudila vse ljudi, živeče v hišah, mimo katerih sem postopala. Ko sem prišla domov, so me morali mati objemati, dokler nisem zaspala.

Naslednji dan sem se zbudila z angino. Ampak dosti bolj kot grlo me je bolelo tisto zoprno dejstvo, ki mi je šlo tako nepopisno na živce... Toda ker je našemu preljubemu oddelku grozila ukinitve (premalo dokazov o dejanskem obstoju palatalizacije, sem prepričana, mogoče tudi kaj v zvezi

s podaljševanjem cirkumflektiranih tonemov), sem kljub angini odšla branit našo majavo trdnjavo. Navajena sem na to, da se, kadar umiram, nikomur ne smilim, ampak da te zlobni nasprotniki, ki obmetavajo tvoje kraljestvo (kjer si sicer podložnik, ampak pustimo podrobnosti), z žgočimi puščicami napadajo v takšnem stanju, zna biti kar konkretno frustrirajoče.

“Torej ste v društvu slavistov,” je odločno začel, “a pa sploh kaj počnete?!”

Ne, društva so zato, da se nič ne dela. Kolikokrat vam moram še povedati?

“Glede na letošnje potrebe po organizaciji sorazmerno velikega števila dogodkov na fakulteti vam lahko mirne vesti zagotovim, da s količino dela prevzemamo nase težko breme, ki nam ga nepremišljeni očitki rade volje samo še poglobljajo.”

“Ja, zakaj pa potem to sploh počnete?!”

No, glej ga, zlomka, ali kako bi že rekel pristen Slovenec v takšni situaciji... Tristo kosmatih? Krščen Matiček? Naj me koklja brcne?

“Zakaj pa ne?”

Včasih so prav najprimitivnejše oblike komunikacije tiste, ki nas rešijo primitivizma.

Ko je bilo konec zaslišanja, je k meni pristopila kolegica s prošnjo, naj jo razsvetlim in ji izdam skrivnost opravljenega predmeta iz slovenskega zgodovinskega glasoslovja. Volkov predmet, mimogrede.

“Eh, ne predstavlja nobenega problema. Volk je res super. Pa tudi pravičen. Če boš znala, boš naredila.” Šele potem sem se zavedla, kaj sem ji odgovorila.

“Že, že, ti si pač pametna in si seveda naredila. Kot vedno. Ampak kaj pa ustni del izpita?!”

“Še lažje. Je zelo prijazen.” Proces se ponovi.

“Joj, upam, zadnjič se je tako jezil, ker njegovi otroci ne znajo ustrezno uporabljati polglasnikov... Pa še nadrl nas je, češ da slovenisti tako ali tako nikoli nič ne znamo. Da ne ve, kaj počnemo na tem našem oddelku...”

Otroci?! Kakšni otroci?!

“... Pa ta njegova žena je menda čisto usekana. No, saj se ne ve, ali sta ločena...”

ŽENA?! Skušala sem biti liberalna, tako kot vedno. Saj bi se tudi sama poročila s praslovanskim preglasom, če bi vedela, da to ni več ilegalno. Ampak kljub vsemu. Kakšna žena neki?!

In kot bi vedel, je ravno takrat priskakljal mimo, samo da je poskakoval v nekakšni molovi poskočnici in da ni niti pogledal proti nam.

Seveda. Čemu neki bi. Saj smo samo neumni slovenisti.

In, iskreno rečeno, sem bila jaz prav zares ena najneumnejših.

Kar sredi pogovora sem odhitela skozi obok po stopnicah navzdol in se ustavila pred njegovim kabinetom. Ko sem ravno nameravala potrkati, sta prišli mimo kolegici iz nižjega letnika, ki sta me sprva samo na vse pretege skušali pomiriti, ko pa sta spoznali, da drugače ne bo šlo, sta me prijeli vsaka s svoje strani in držali, da nisem vstopila in stresla nad njim vse svoje jeze, ker je žalil naš slovenistični oddelek. Ko sem se v temi peš vračala do doma, sem sklenila, da imam tega dovolj.

Nikdar več si ne bom domišljala neumnosti, niti pogledala ne bom več na soljudi s tistim posebnim sijajem v očeh – nihče si ga ne zasluži! Vrgla se bom v knjige, da me ne bo sram pred samo seboj, kadar bo na vrsto prišla težka glasovna sprememba, in niti slučajno ne bom več mislila na to nezgodo.

Ni se zgodilo. In hvala moji mizerni situaciji, da se nikdar ne bo. Kaj sem vendar imela v glavi...

Rešiti je treba trdnjavo. Ne pa ego...

3. Sklep

Nova Gorica, 15. 11. 2019

Spoštovana gospa profesor!

Že spet ste mi natvezili tisto pizdarijo v zvezi z alpskoslovansko onemitvijo izglasnih polglasnikov, jaz pa Vas že približno pol ure vljudno naprošam, da mi razložite to sranje v zvezi s posplošitvijo mehke končnice tudi za nekdanje končnice trdih osnov. Samo pravim, če že od nekdanj tako zanič poslušate, morate biti nedvomno vsaj potomka kakšne Elze Einstein, da ste prišli do doktorata.

Vidim ga. Točno to si misli. Ampak vse skupaj me preveč zabava, da bi mu odgovorila naravnost. Dobra taktika dela mojstra. In samo mojster ima dobro taktiko. Še nekaj takšnih, pa bo moj namen dosežen. In potem ga lahko vsak teden znova pričakujem v okolici svojega kabineta, kako se živčno prestopa sem ter tja.

Ah, ti mulci. Povsod je isto. In največji mulci smo mi, vzgojitelji nove generacije mulcev.

Literatura

Volk 2007 = Nikolaj Volk, Ostanki praslovanske mlajše regresivne palatalizacije v slovenskem prostoru, v: *Razprava za najpametnejše ljudi na svetu*, Ljubljana: Univerzitetna založba Nimam življenja, 2007, 21–66.

Volk 2005 = Nikolaj Volk, *Palatalizacija v evropskem jezikovnem prostoru*, Maribor: FML, 2005.

Volk 2011 = Nikolaj Volk, Starejša regresivna palatalizacija v sodobnih slovanskih jezikih, v: *Gorenjski izobraženski dnevnik*, Radovljica: Ejga, uč^č se, a nō!, 2011, 44–49.

Katica Kulavkova

Pesmi

Aleksandrijski sindrom

“Za njega, Grka iz Egipta,
kritika pravi – znal je
oživeti preteklost
v svojih pesmih.

Iz tega pa ne sledi,
da je Konstantin Kavafis
(29. 4. 1868–29. 4. 1933),
oboževalec tragičnega
v širšem pomenu besede,
“pesnik zgodovine”, kakor je izjavil sam,
temveč pesnik, ki navdihuje in uteleša.

Izbiral je osebnosti in dogodke iz grško-
rimskega sveta
nespokojen, po dolgih bdenjih
nad precepom med zgodovinskimi dejstvi
in resnico, nad paradoksi usode
in dramo uresničitve.
Vedel je: ni niti objektivnega opisa
stvarnosti, niti ne more biti objektivno
tisto, kar je neskončno in osebno.

Katica Kulavkova (1951) je makedonska pesnica, literarna teoretičarka, kritičarka, esejistka, univerzitetna profesorica – na Oddelku za splošno in primerjalno književnost na Filološki fakulteti Blaže Koneski v Skopju je zaposlena kot profesorica literarne teorije. Kulavkova je članica Makedonske akademije znanosti in umetnosti (MANU), predsednica Odbora za prevajanje in jezikovne pravice pri Mednarodnem PEN in ustanoviteljica spletne strani Diversity (www.diversity.org.mk). Njene knjige so prevedene v angleški, francoski, romunski, portugalski, italijanski, hrvaški, srbski in bolgarski jezik. Prejela je številne nagrade in je avtorica naslednjih pesniških zbirk: *Blagovesti*, *Akt*, *Našiot soglasnik*, *Nova pot*, *Žedbi*, *prestapni pesni*, *Domino*, *Izgon na zloto*, *Megjusvet* ter *Slep agol*. Objavila je tudi zbirko kratkih pesniških zgodb *Drugo vreme* ter deset teoretično-esejističnih knjig.

Obstajajo stvari, ki so varne pred človeškim pogledom,
vendar zarezane v tretje,
na neki način pesniško oko.

In po mnenju biografov ni nikoli živel
doma: imel je torej prečudovit Vzrok
za pisanje pesmi. Da ga nenehno preboleva,
ga od časa do časa podoživi
v somraku izrečenega. Z druge strani.
V dvospolnosti jezika, bizantinskega in ljudskega,
moškega in ženske,
v prekinitvi s tradicijo ali, točneje,
v izgubi občutka za nadaljevanje
vrste, stila, ritma. Estetika grdega.

Sam, s tujo preteklostjo kakor s svojo,
s svojo kakor s tujo,
s "stopetindvajsetimi glasovi",
ki ga vedno znova nagovarjajo,
naj se oddalji od žive stvarnosti,
vse dokler se slednja, nepovratna, ne pretvori
v jez, ki se ga ne razlaga
tudi, ko se preživi.

Tedaj naj jo svobodno prerodi
v polžive besede in slike,
kakršne so pesniške."

Ravnodušnost (ataraksija)

“Preveč svobode za podanika,
retorika in filozofa.

Nima vsak pravice dvomiti,
sebičen biti
in po svoji volji delovati.
Zaroto pripravljati.
Nerona sovražiti.

Svet temelji na načelu premoči.
Messalina je bila popustljiva,
ko je na Sardinijo pregnala
Luciusa Annaeusa Seneco ...

Planinski vrhovi v morju in nad njim,
sredozemski obroč brezen in azurov
ne izostrijo duha za zločin
niti za lojalnost.
Ni dovolj, da si izgnanec
in da si “Daleč!”.
To je tehtnica, s katero se vzpostavlja
osebno ravnotežje do usode.
Pametna vdanost ni enaka
ponižni podrejenosti.
Ampak, jaz ga bom kljub temu ujel.
Moj nekdanji učitelj
naj na svojem primeru pokaže,
katera je najlažja pot do ‘svobode’,
ha, ha, ha!
Od njega sem se naučil, kaj naj mu sodim:

naj v stoiških okoliščinah
naredi samomor, takoj!
Rimski izletniški kraji
so ustvarjeni za brezбриžno rezanje žil,

za strup, toplo kad in zažiganje,
za upočasnjem uvod v prah.

In, prosim vas, ne vračajte se
da bi me obvestili, da je vse potekalo po načrtu.
Cezarja to ne zanima.”

Mrtev jezik

“Ne mi, ljudstvo je zavrglo jezik,
ki smo ga ustvarjali z leti
v imenu oblasti in nadoblasti,
da bi razlikovali med preprostim in učenim,
sočnim in suhoparnim,
da bi bil nepremostljiv jez
med dvorom in rajo,
med besedo in življenjem.

Pravzaprav ni bilo neupravičeno
nagovarjati podrejene
v jeziku, ki ga ne razumejo,
v jeziku brez hrustanca,
brez srca, brez popka,

ob vsakršnih priložnostih,
ko smo jemali to isto ničlo,
isti obroč,
ga raztegnili kot suho skorjo stvarnosti,
in medtem ko je vedno hrapavo pokal,
smo se eni in drugi zgražali:
ljudstvo, ki je bilo zaradi tega čustveno,
mi, ki sta nas prevzemala strah in
pretirana volja, da bi bilo, kakor hočemo mi.

Stekleno nebo jezika se je razkosalo
in vsem očitalo, če bi nas razparali,
bi v vsakem odkrili črepinje neizrečenega.

Vedite, je opozoril eden izmed nas,
ko ljudstvo sluti
kvaren, razkrajajoč govor,
nedvomno sluti nesvobodo,
osojo tam, kjer mora pripekati,
svobodo besede in misli,

slast grla, ko izreka
blagozvočen glas

v človeka ne prodira nič globljega kot jezik
v njem je vse tisto, kar je, kdo ve kolikokrat že, bilo
ne le tukaj in ne le v nas.

Zdi se, da smo se tako oddaljili drug od drugega,
da nas je vse začelo ločevati:
in ideologija in religija in književnost ...
Kajti medtem ko smo godrnjali
nad vmešavanjem vulgarnih besed v govore
– svečane, usodne, dostojanstvene –,
medtem ko smo se pritoževali nad oblikami
neobzrdane, sladostrastne in
sladkobesedne besedičnosti,
je naš jezik neodložljivo umiral,
njihov, rajski, pa se je rojeval!
Oh, popolnost slovesa.
Z nami je konec!

Mi nismo verjeli v novo,
njih je ozdravila sprememba,
nas je zajel obup večnosti,
njih čudežnost žive besede.

Celo konca
nismo utegnili povedati
v svojem jeziku!"

Otrokova izpoved

“Ne vem, zakaj
imam čuden občutek,
da k meni vsak dan prihaja
sodni dan,

in se naježim od strahu
in spreletijo me mravljinci
in zapletem se kakor dolga,
zelo dolga in obrabljena nit,
polna vozlov, nimam pa potrpljenja,
da bi jo razvozlal!

Potem se nezavedno zberem,
vrnem se s časovnim strojem
v virtualno resničnost
in se igram naprej,
da se zamotim,

kajti kako naj sicer preživim,
mama,
ne vem!”

Divja misel

“Moški gremo najprej na lov,
potem v jame
– skrivnosten izziv svetlobe –
rišemo izbrane lovske scene
s streli in jeleni,
s kopji in bizoni.

Nekateri izmed nas sanjajo
neobičajne živali
z grivo, poležano okrog vratu,
z nabrekli in za kas pripravljenimi bedri,
kakor mlada gizdava dekleta,
s kopiti za dolgo kopitanje,
bitja, ki godrnjajo in se penijo,
se topijo od miline,
bitja nevidne stvarnosti,
ki jih niso zajahali, odšli na lov,
rekel bi tudi, da jih niso zauzdali, osedlali,
ožrebili,
ne vem pa, od kod navirajo besede
kakor živali neznane in bistrooke.

Mogoče sem eden tistih,
ki slikajo glede na sanje,
ki zavračajo lovljenje, torej ubijanje,
z napol odprtimi usti streljajo,
da bi napolnili svoja
in usta svojih žena,

plodove žitorodne, ki jih nabirajo,
in molijo za nas,
da bi bilo ulova več, kot ga potrebujemo
(žene, ki mislijo drugače,
pošiljajo svoje duše srnam,
da so njihov varuh
in urok strelam),

za sprejem nam prinašajo
bogato kurivo,
boga greha nam kurijo pred spanjem,
da bi pozabili na krike žrtev,
ostrejšše od nabite ostrine v njih,

da umiramo iz noči v noč,
neprizanesljivi pred grozoto lažne smrti,
blagor tistim, ki so kriknili
enkrat za vedno!”

Prevedla Lara Mihovilović

Janja Vollmaier Lubej

Esej o evropski rumeni štorklji, ki pleše egoističnim izbrancem¹

Pred časom sem v enem od madžarskih mest srečala znanca. Ne povsem naključno, četudi je najina napotitev tja vendarle bila povsem naključna. Šlo je za prijetno srečanje učiteljev maternega jezika, Hrvata v srednjih letih, že malce zgubanega, še bolj suhega kot poprej, in dve desetletji mlajše Slovenke z zametki gub, na kar jo je sprva opozorila okulistka, in oba sva se drug drugega izjemno razveselila. Zares iskreno, kajti oba sva po (pre)-dolgem času vskočila v zaposlitveni sistem in postala učitelja na univerzi. Medtem ko je moj kolega to prijetno zadolžitev že uspel proslaviti med svojimi dragimi in tudi z novimi sodelavkami – dobrodušno je iz domovine prinesel bajadere in ledene kocke –, sama praznovanja z gorenjkami nisem mogla prirediti: prehitro je namreč usoda ubrala drugačno pot in oba sva spet postala presežek v sistemu in bila iz njega izpljunjena. Bile so le skomine v mimobežni iluziji z evforičnoadrenalinsko kratko potjo tja, kjer se madžarska ravnica začne. Bil je le privid, ki me je kot tolikokrat spomnil, da je življenje v teh časih težko in sivo. Premišljevali sem začela o stvareh, ki jih tematizira pričujoči esej.

¹ Rumena štorklja se medbesedilno nanaša na kitajsko pravljico o rumeni štorklji, ki jo v zahvalo za gostoljubnost nariše fant Mi na steno gostiteljeve sobe. Rumena štorklja pleše za vse, nekega dne pa lastnik čajnice prelomi obljubo, sprejme denar in čudežno štorkljo pokaže samo bogatemu uradniku, vendar štorklja ne pleše prijazno, temveč žalostno. To je bil njen poslednji ples. Rešil jo je Mi, potem ko je zapiskal na piščal, in odšla sta v temno noč.

Globalni problem nemoralnega bogatenja drugih in sočasne naraščajoče revščine me zanima v luči individualnega in vedno me pretrese spoznanje, da posameznik v današnjem kapitalističnem svetu ni vreden nič. O tem pričajo številne zgodbe, ki so mnogokrat teme umetniških (filmskih, književnih, gledaliških) predelav. Arundhati Roy je v svojem delu *Grozljivka, imenovana kapitalizem* z ostrino in brezkompromisnostjo predstavila množico družbenih krivic v Indiji in drugod, pri čemer je poudarila, kako bogataška roka samo jemlje in krade in nikdar ne pomisli na posledice: ko avtorica opisuje Antilio, sedemnajstnadstopen tempelj najbogatejšega Indijca, ne veš, ali je ta patološka izprijenost le pokvarjena in slaba šala ali resničnost, ki si prizadeva za *"prekinitev vezi z revščino in umazanijo svoje domovine in gradnjo nove civilizacije"* (2015: 54). Pomislimo samo na graščino nekdanjega ukrajinskega predsednika Viktorja Janukoviča, ki je postala muzej, celo morbidno ozadje za popoln poročni dan, pri čemer se v obeh primerih sicer zastavlja kritično vprašanje o pošastih, ki so se prikradle do takšnih bogastev in postale nadljudje, a se premnogokrat izgublja kritičen uvid v veliko širši problem, kot so te palače: koliko žrtev je takšno razkošje zahtevalo. A. Roy to anomalijo preseže ravno s tem, ko se vrne k človeku, posamezniku, ki je bil zaradi požrešne roke primoran zapustiti svoj reven dom v korist velikih korporacij. Takšna družba ne vodi nikamor, takšne razredne, ekonomske, socialne neenakosti so pogubne in obsojene na propad, na padanje v brezkončna brezna, zato mi je blizu prizadevanje nekaterih držav za uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka (UTD). Ko sem o tej zamisli premišljevala in se nad njo navduševala, je bil v Večerovi prilogi V soboto objavljen članek Tanje Milakovič (16. 1. 2016) prav na to temo. Izbrani državljani Finske prejemajo 550 evrov na mesec in so del poskusne uvedbe UTD, pri čemer njihovo ekonomsko-socialno ozadje ni pomembno. Izvem, da je takšni obliki državne pomoči naklonjenih okoli 70 odstotkov prebivalstva, medtem ko bo Švica o tem vprašanju izvedla referendum (mesec dni pozneje so v ukrajinski reviji podane prej negativne refleksije Švicarjev in Švicark, kar me precej preseneti, glede na to, da nam državo večkrat predstavljajo kot *zgledno*). A vseeno je pomembno naslednje: diskusija o ekonomskih spremembah družbe, javni diskurz in vrednotenje tega vprašanja ter jasna predstavitev nekih nujnih novosti. In če je UTD v resnici pot do zmanjševanja revščine, neenakosti, potem ne vem, zakaj ga ne bi sprejeli in si ne bi zanj prizadevali. Še bolj bistveno pa je naslednje: ljudem bi se povrnila samozavest, znova bi verjeli v svoje sposobnosti in v dobro. Poleg tega nikomur ne bi padlo na misel, da bi goljufal, ko bi moral plačati domačega mojstra, in ta bi z veseljem izstavil račun,

ne da bi ga davčna blagajna k temu zavezovala. Ne bi bilo lepo živeti v takem svetu? Četudi se nikdar ne bo zgodil, bi bil že sam približek takšnim zamislim zelo lep in družba bi postala znosnejša. Samo vprašanje časa je, kdaj bo sedanja situacija počila in se razdrobila na nesestavljive drobce.

Rada bi verjela, da se bo v kratkem tudi v Sloveniji začel resen premislek o tem, da bi takšno obliko ekonomsko-socialne reorganizacije začeli izvajati vsaj poskusno. A nekako domnevam, da bosta v egoistično-izkoriščevalski maniri prevladala egoizem in nadvlada močnejših, boljših, tistih prvorazrednih, in družba se bo spet lahko razslojevala naprej v močvirnatem zakotju. Navsezadnje tudi odlična Zamenhofova ideja o esperantu, o kateri sem največ izvedela v esejih Vinka Ošlaka, ni zaživela v taki meri, da bi preglasila vse sovražnike Drugega. Ker se premiki dogajajo počasi, je vseeno vredno in dobrodošlo postaviti ideale, se za njih zavzemati, in če se od idejno-utopičnega približamo k stvarnemu, se je nekaj dobrega vendarle zgodilo.

Kako naj mi bo vseeno ob takem izračunu, zaradi katerega nekateri dopustujejo v različnih kategorijah hotelov s to razliko, da v današnjem času ne govorimo le o namestitvah v različnih hotelskih sobah in različnih vrstah počrtij in ambivalenci ter da vseeno vsi zrejo v isto sonce², temveč da danes niti sonce in druge samoumevnosti niso podane vsem enako? Kako naj mi bo vseeno ob novici izkoriščanja otrok delavcev v tovarni oblačil H&M: za 10 ur na dan in 7 dni na teden zaslužijo manj kot sto evrov, medtem ko se njihovi slovenski vrstniki brezskrbno igrajo in se učijo brati? Kako naj ostanem brezbrizna ob takih novicah: "Neko uspešno švedsko podjetje kupuje bombaž v Uzbekistanu, kjer na plantažah delajo 9-letni otroci. V času nabiranja bombaža so šole zaprte, saj morajo otroci delati na plantaži. Odraslim, med njimi so zaposleni v javnem sektorju, pa grozijo, da jim bodo znižali plače ali bodo odpuščeni. Staršem, ki otrok niso poslali na plantažo, so grozili, da njihovim otrokom ne bo dovoljeno vstopiti v srednjo šolo."?

Kdaj se je izgubil občutek za sočloveka? Thomas Piketty v *Kapitalu v 21. stoletju* navaja podatek, da bi, če bi bil svetovni proizvod in iz njega izhajajoči dohodki razporejeni docela enako, vsak prebivalec prejel 760 evrov na mesec (2015: 86–87). In še, da se svetovna neenakost giblje na premici od 150 evrov na mesec do 3000 evrov na mesec (2015: 88). Ravno tukaj je srž težave, a kaj, ko je sodobna družba v posameznika namensko vsejala egoizem – z novodobnim potrošnikom je vzpostavila nenormalno vez, še prej pa ga je v veliki

² Osrednja tema v pesmi *Brez kategorij* Gustava Januša.

meri zmanipulirala: ko si je končno lahko nekaj privoščil, mu je sporočala, da je nekaj vreden, človek s svojimi materialističnimi nagnjenji pa je samo še bolj grabil in hodil na odprtje novih in novih diskontnih trgovin, ki so mu obljubljale te in one ugodnosti. Ne nasitijo ga niti šopi reklam, kupon(čk)-ov, ki mu kakor pridnemu otroku obljubljajo lizike. Sedanjost je iz skorajda slehernega posameznika naredila novodobno potrošniško pošast, ki je v duhu lastnega zadovoljstva pozabila na ljudi iz držav v razvoju, ki za njegovo udobje garajo v nečloveških mukah, ki umirajo v večnadstropnih in slabo dograjenih tovarnah, mediji in sploh javni diskurz pa tem nedopustnostim, nepravilnostim ne posvečajo dovolj pozornosti. Seveda bi družba in ustrezne institucije morali primerno in pravično ukrepati ob vseh takih anomalijah, nikakor pa ne z nasiljem in s tem še vzbujati domačo in mednarodno javnost, ki si čez nekaj let tak primer jemlje za zgled!

Z obžalovanjem sem prebrala intervju z nekim ukrajinskim ekonomistom, ki je sicer podal nekaj zanimivih predlogov za izboljšanje domačega gospodarstva in odpravo korupcije, ki je osrednji povod za revščino v tej slovanski deželi, o katerem se veliko govori, nič pa naredi, toda za primer uspešnega lova na slednjo je predstavil, kako so v devetdesetih letih javno prenašali smrtno obsodbo dveh zaradi korupcije obsojenih generalov v Južni Koreji. Je to zgled? Nasilje vendar ne odpravi nasilja!

Nekje na poti v potrošniški kapitalizem se je izgubil človek: obnašamo se kakor razvajeni sodobni otroci, ki jih določa le še vsedovoljenost, s katero se ustvarja resnično bolezenska družba. In ti isti starši, ki zavzemajo stališče vsedovoljenosti in brisanje mej pri vzgoji lastnih otrok, sedaj tujcem, beguncem, postavljajo meje zaradi lastne razvajanosti, strahu in protestirajo kakor pogubljeni ubožci, ki so se zbali za svoj krasno-mračni svet.

V skladu z načeli psihodinamične teorije in teorije objektnih odnosov (pojem povz. po Žvelc 2011) bi se morali obrniti k posameznikovim preteklim izkušnjam, k njegovim zgodnjim odnosom med starši in otroki. Če bi si prizadevali ustvariti zdravo okolje za posameznikov razvoj, pristne odnose med otrokom in starši ter dosledno vzgojo posameznika, ki bi spoštoval vse ljudi okoli sebe, bi to bila naložba za prihodnost, ne pa da se v družbi ustvarja delitev ljudi na sposobne in nesposobne, torej tiste nadobremenjene, ki kar naprej delajo in pozabljajo na svojo starševsko vlogo, in na tiste, ki jih ravno nedelo in kopica časa vodita v nezadovoljstvo. Postaviti bi si morali družbene norme, ki so v normalnem času bile nenapisano pravilo in jih skorajda nihče ni kršil, ne pa da vzgajamo razvajene otroke, ob tem pa zase in zanje izgublamo humanistični etos. Medtem ko starši svojim otrokom ne znajo postavljati mej, so pri postavljanju novega berlinskega zidu, ker se bojijo Drugega, prvi v vrsti. Že zdavnaj je v družbi

izgubljen razum in v ospredju so le preprosta čustva ljudskih množic. In žal mi je, da je tako, kajti otrok je v osnovi dober – on nikoli ne kaže s prstom na drugačnega, on se ne boji kač, on se veseli majhnih radosti in ni obremenjen z denarjem, odrasli pa mu vsiljujemo svoj vrednostni sistem, ki jih zaslužnjuje. Če tukaj, na tem mestu, ne bi zatajili, danes ne bi govorili o beguncih ali multimilijonarjih. Zato, ker bi zmagal razum in ne patološkost. V svetu, kakršnega si želim, ne bi brali grenkih, tragičnih zapisov, povezanih z begunci iz Sirije. V zvezi z vprašanjem, kaj se bo z njimi zgodilo, če bo Turčija vojaško posredovala na severu Sirije in bo na poti še več ljudi, je novinar Boštjan Videmšek (20. 2. 2016) v Sobotni prilogi zapisal, da gre za ljudi, “katerih tragedijo je med drugim povzročila tudi aktivno-pasivna politika EU. Ljudi, ki smo jih žrtvovali na oltarju lastnih interesov, in ljudi, katerih usodo smo za tri milijarde evrov ‘prodali’ Turčiji”.

Da smo od družbe, za katero se zavzemam sama, še zelo zelo daleč, priča vznesena izjava Ukrajince Andrija, “to je prava Evropa”. Andrij se je umaknil iz sence brezposelnosti v domovini in poljski stvarnosti zdaj pripoveduje o svojem (prisilnem) odhodu iz ukrajinske domovine in selitvi v sosednjo državo, kjer njega in milijone njegovih državljanov legalno in nelegalno sprejema velika prijateljica in dobrotnica Poljska, ki pridnemu, marljivemu Evropejcu, ki to ni, ponuja delo, mesečno plačilo v višini okoli tristo dolarjev, prenočitev s še petimi Evropejci, ki to niso. Andrij morebiti nima časa opaziti, da se v njegovi domovini nekateri vozijo z avtomobili, ki jih on lahko gleda le v katalogih, in da njegovi rojaki kupujejo poljska stanovanja na najboljših lokacijah Krakova, Varšave in Vroclava, o katerih lahko on le sanja ali pa še to ne, saj mu je resničnost odvzela tudi sanje. Mene pa, ki sem zaradi materinstva ne nujno po svoji volji ostala doma ter imam za opazovanje ravnanj in obnašanj vseh Pokrajculjinah lisic več časa kot Andriji, Olehi, Dimjani, onesposablja misel o nepoštenem bogatenju, ubija me brezbržnost okolice, ki skrbi samo še za svoj vrt, in resnično me plaši odsotnost sočutja. Ko že nekaj let opažam, da je Evropska unija z brisanjem mej postavila le še trdnjše pregrade med vzhodom in zahodom in da mi, Slovenci, nikdar ne bomo del t. i. naprednega dela Evrope. Seveda je lepo, da imamo možnost prostega gibanja in priložnost za delo v državah Evropske unije, kar je ob katastrofalnih podatkih Zavoda za zaposlovanje in gospodarskih napovedih še kako dobrodošel privilegij, a kaj, ko ta prerašča v prisilo oziroma edino možnost. Dolgo sem živela v zmotnem prepričanju, da smo lahko te priložnosti veseli. (Vem, da bi naša družina z lahkoto spakirala kovčke in odšla kamor koli, tudi danes naša slovenskost ni pogojena z bivanjem ob reki, stoletnim mostom in zrenjem v hribovje.) Še bolj pa sem dolgo zatrdno verjela v to priložnost, ker sem nedaleč od

svoje domovine imela priložnost videti, kaj Evropa daje meni (no, v resnici mi omogoča le še prost prehod med državami, a tudi to se bo glede na zadnje dogodke najbrž kmalu spremenilo) in kaj Ukrajincem: pred sabo vseskozi vidim številno množico, ki na ukrajinsko-poljski meji skorajda obupano stoji po več ur samo zato, da bi ji strog poljski uradnik dovolil vstop v *obljubljeno deželo* samo zato, ker niso del EU in se ta do nje posledično birokratsko obnaša, skratka, postavljen je zid med *nami* in *njimi*, takšna delitev pa je nevarna in vodi v manj- in večvrednost, kar je, jasno, zelo zelo narobe. Istočasno pa se v moji domovini odvija pravi panično-akcijski triler zaradi poplave beguncev, vrhunec katerega še danes sramotno zre iz posameznih, sicer idiličnih koticov³ deželice, ki zaradi obilice dnevnopolitičnih škandalov in neperspektivne gospodarsko-ekonomske slike prav gotovo ni ena njihovih končnih destinacij. In oba primera se zgodita samo zato, ker se nihče od omenjenih ni rodil ob pravem času na pravem mestu. Je takšna delitev poštena? Dalj časa že opažam to absurdnost, to nenormalnost – in moti me. Ustvarja se vtis, da so pomembni ljudje zelo zaposleni, delajo po dvanajst ur, so supersposobni in neutrudljivi, njihove plače so visoke, nadvisoke, nenormalno visoke. Oni drugi, na senčnem bregu, delajo a) malo manj, so povprečni, sposobni, njihove plače so slabe, povprečne, nekatere malo višje od socialne podpore, b) ne delajo nič, so leni, nesposobni, počasni, v glavnem pa neustrezni kandidati za katero koli službo. Čeprav imajo ti slednji vsaj malo samozvesti še iz srečnejših časov, začenjajo verjeti, da so drugi res sposobnejši, pametnejši, boljši, lepši, primernejši ipd. Družba, ki ljudi deli na tak način, država pa pri tem dejansko sodeluje s škandali o nadpovprečno uspešnih univerzitetnih profesorjih, ki so bili za povrh še v stalni pripravljenosti in za to lepo plačani, ni civilizirana družba, sploh če ji za tako majhno število prebivalcev ni mar. Mislim, da ni daleč, ko bo prišel dan in bo slovenski ali tuji režiser posnel film o trdoživem in po sizifovsko vztrajnem Slovencu kot svojevrstnem primeru posebnosti naše države.⁴ O ekonomski in socialni neenakosti je moj popol-

³ Izkrivljena politika zmotno misli, da je postavljanje žičnatih ograj rešitev pred vstopanjem *nenaših, nezaželenih* in se očitno ne zaveda, da se bodo begunci vseeno podali na *forbidden journey, verbotene Reise*, kakor se je to dogajalo v času berlinskega zidu, in da bodo cilj vseeno dosegli. Politična volja s populistično-elitističnimi prijemi in sovražno ljudstvo pa pri zavestnem oviranju vojnih prebežnikov kažejo samo svojo nehumanistično držo, v kateri je sočlovek že zdavnaj umrl.

⁴ Tukaj parafraziram ugotovitev že omenjene avtorice A. Roy v povezavi z uspešnim filmom *Revni milijonar*, v katerem je prikazan revni sloj prebivalstva kot izjemen, trdoživ in brez negativnih junakov (2015: 46).

noma neekonomski um začel premišljevali ne povsem prostovoljno. Kot že omenjeno, sem v opazovanje neenakosti na ulicah ukrajinskega Lvova, še prej pa v poljskih, z brezdomci naphanih tramvajih, po katerih se je širil neznosen, neverjetno tuj smrad, ta tujost pa se mi je zagrizla v kosti, bila v to tako rekoč prisiljena, zaradi česar je moj sicer veder pogled na življenje padal v brezna (pol)depresij. Zdrznila sem se ob pomisli, da se krivica lahko zgodi vsakemu od nas: v ukrajinskem časopisu sem prebrala, kako zlahka sta jo odnesla dva fanta, sinova vladnih uslužbencev, ki sta skupaj s še enim pokvarjencem napadla, posilila in zažgala osemnajstletnico; oba sta bila zaradi nezadostnih dokazov takoj izpuščena. In to samo zato, ker sta se rodila pravim staršem! Če družba ostro ne obsoja takih anomalij, potem to ne more biti civilizirana, napredna, uspešna družba. Sama ideal za odpravo takšnih bolnih, izprijenih dejanj in odzivov nanje (ker zame molčanje pomeni tudi tiho odobravanje nasilja) vidim v človeku. Spomnim se zapisa ameriškega pisatelja Georgea Saundersa (2013), v katerem poudarja pomen molčečnosti pri soustvarjanju zasmehovanja, katerega nosilec je kot deček bil tudi sam: "Rad bi vam torej zaupal nekaj pomembnega. Tisto, kar v svojem življenju najbolj obžalujem, so ravno takšni trenutki, trenutki spodletele prijaznosti. Trenutki, ko je pred mano stal trpeč sočlovek, jaz pa sem se odzval... razumno. Zadržano. Mlačno. Morda se vam bo zdel moj poziv površinski in vsekakor ne gre za najlažjo stvar na svetu, vendar bi rekel, da ni najslabše življenjsko vodilo: Poskusite biti prijaznejši." Človek z izdelanim in trdnim moralno-vrednostnim sistemom se zaveda svojih zmot in napak ter si prizadeva biti boljši, medtem ko izprijene sodobne pošasti, ki svoja kazniva dejanja in bogastvo opravičujejo z vsedovoljenostjo in lastno sposobnostjo ter iznajdljivostjo, do soljudi ne čutijo prav nobenega sočutja. Rada bi pot k (od)rešitvi videla v človeku. V drobnem, majhnem bitju, ki raste in se razvija v prijaznem okolju, spoštljivem do vseh ljudi, jezikov, ver, never. V okolju, ki spodbuja večkulturnost. Otrok ima do vsega tega vendar pravico!

Andrij, ki sem ga omenila, še ne ve, da delo na Poljskem za 300 dolarjev na mesec in bivanje v tesnem stanovanju s še petimi so državljani ni prava Evropa, kakor je zmotno prepričan. Pravi odraz Evrope se kaže v tem, da se ljudje neprostovoljno pomikajo po njej, ker jim njihova domovina ne omogoča dostojnega življenja. Prava Evropa je to, da je tak posameznik vselej samo drugorazreden, ker se žrtvuje za krušne drobtine, medtem ko njegovi so državljani bogatijo. Da je humanizem umrl na smetišču zgodovine, mi pa za njegovo obuditev nismo naredili kaj dosti, priča nešteto zgodb iz ne tako oddaljene preteklosti in, kar me vznemirja še bolj, iz

sedanjosti⁵, ki jo živimo prav v tem trenutku. V zapisu Renate Salecl s pomenljivim naslovom *Namerna slepota*, ki je bil objavljen v Sobotni prilogi (2014), beremo o srhljivih dogodkih, ki so se dogajali med drugo svetovno vojno, ko so se tudi "navadni" ljudje s svojim nehumanističnim uboštvo približali pošastim: "Ko so avgusta 1938 začeli prihajati prvi zaporniki (v taborišče Mauthausen, op. a.), je večina prebivalcev preprosto pogledala stran. Nekateri pa so se celo pritoževali nad tem, da so iz svojih bivališč morali opazovati počasi umirajoče zapornike. Neka kmetica je tako pisala pismo mestnim oblastem, da jo moti, ko ustreljeni zaporniki, ki še kažejo znake življenja, včasih po več ur ležijo skupaj z mrtveci. Od oblasti je zahtevala, naj končajo to nehumano početje ali pa naj ga počnejo tam, kjer prebivalci tega ne vidijo."

Če bi se slovenski lokalci tu in tam usedli sredi svoje kuhinje, se preizprašali o nacionalizmu, multikulturalnosti, vojni in pomislili, kakšne neumnosti govorijo v kamero, in če bi ti isti ljudje kdaj pa kdaj prebrali kak kritičen članek, ki priča o resnični tragičnosti današnjega časa in koncu humanizma,⁶ ali katerega od romanov s temi temami, bi morda spregledali in uvideli svojo zmoto. Če ne, potem upanja res ni več. In skrbi me, da se je umiranje humanizma zgodilo že mnogo prej, kot smo ga zaznali in začeli o njem govoriti, skrbi me, ker se disharmonični plesni bali odvijajo blizu in daleč, mi pa mračno stvarnost le še srhljivo opazujemo. In k nam še dolgo ne bo prišel čudežen deček z odrešitvijo v piščali. Rada bi zaključila esej z upanjem, da se motim. A preostane mi nekaj drugega: temna atmosfera sklepam z modificiranim prislovom v pesmi *Počasi umira* nobelovca Pabla Nerude:

*Naglo umira, kdor postane suženj navad,
ki si vsak dan postavlja iste omejitve,
kdor si ne upa zamenjati barv,
kdor ne govori s tistimi, ki jih ne pozna...*

⁵V mislih imam sramotne proteste v slovenskih krajih zaradi beguncev. Njihovi argumenti o trdnem slovenskem značaju in *naših* navadah proti njihovim so zelo žalostni in naravnost obžalovanja vredni. Dodatno potrjujejo tezo, da je egoistična emocionalnost nadomestila humanistično racionalnost. Če bi širša družba njihovo držo ostro obsodila, ne pa da ji namenja prve minute Dnevnika brez komentarja, bi se takšne sramote kmalu končale.

⁶Npr. zapis B. Videmška (Grobišče sveta, 21. 2. 2016) ob begunski kalvariji: "Namesto da bi storili vse za končanje najhujšega konflikta našega časa, smo izbrisali zgodovinski spomin. Namesto da bi se do zadnjega borili za ostanke humanizma, smo se predali političnemu oportunizmu in diktaturi malih nacionalizmov."

Sam Harris

Svet onstran razuma

Skoraj ni dvoma, da je določen razpon človekovih doživetij mogoče primerno opisati kot nekaj “duhovnega” ali “mističnega”, torej kot doživljanje pomembnosti, nesebičnosti in močnih čustev, ki prekašajo naš omejeni “jaz” in se izmikajo hipnemu dojemanju našega uma in možganov. Toda nič od teh doživljanj ne opravičuje domišljavih in izključujočih trditev o edinstveni svetosti katerega koli besedila. Nobenega razloga ni, da se naša sposobnost čustvenega in duhovnega doživljanja ne bi mogla razvijati s pomočjo tehnologije, politike in drugih civilizacijskih področij. Pravzaprav se *mora* razvijati, če naj bi človeštvo sploh imelo prihodnost.

Podlaga naše duhovnosti je nedvomno naslednja: razpon možnega človekovega doživljanja daleč presega običajne meje naše subjektivnosti. Nekatera izkustva očitno lahko do skrajnosti spremenijo človekovo pojmovanje sveta. Vse duhovne tradicije počivajo na spoznanju, da način, kako od trenutka do trenutka osredotočamo pozornost, pretežno določa kakovost našega življenja. Številne posledice duhovnih izkustev so resnično zaželeni in v našo korist je, da se zanje potrudimo. Opozoriti je treba, da spremembe niso le čustvene, temveč tudi kognitivne in pojmovne. Tako kot lahko marsikaj dojamemo na področju matematike ali biologije, lahko dojamemo tudi naravo svoje subjektivnosti. Vrsta tehnik od meditacije do uporabe psihedelčnih drog priča o razponu in prilagodljivosti človekovih doživljanj. Misleci že tisočletja vedo, da navadni ljudje lahko zatrejo

občutek “jaza” in tako nimajo vtisa, da so ločeni od preostalega veselja. Za ta pojav, o katerem so poročali pripadniki številnih duhovnih tradicij, obstaja celo bogastvo dokazov, tako nevroznanstvenih kot filozofskih in introspektivnih. Taka doživljanja imenujemo “duhovna” ali “mistična” – zanje pač nimamo boljšega izraza –, ker so (brez potrebe) sorazmerno redka, pomembna (ker razkrivajo resnična dejstva o svetu) in pripeljejo do osebne preobrazbe. Razkrivajo tudi veliko globljo povezavo med nami in preostalim vesoljem, kot dajejo slutiti običajne omejitve naše subjektivnosti. Za taka doživljanja si je zagotovo vredno prizadevati, tako kot ni nobenega dvoma, da so razširjene verske ideje, ki so zrasle okoli njih, zlasti na Zahodu, nevarne in celo neverjetne. Resnično razumski pristop k tej razsežnosti našega življenja bi nam omogočil, da bi nepristransko raziskali vrhunce subjektivnosti, pri tem pa bi se v korist neodvisnega in natančnega raziskovanja izognili zaostalosti in dogmatizmu verskih tradicij.

Očitno obstaja tudi korpus podatkov, ki dokazujejo resničnost duhovnih pojavov, vendar se uradna znanost zanje večinoma ne zmeni. Mnenje, da “nenavadne trditve zahtevajo nenavadne dokaze”, je na tem področju še vedno razumno vodilo, vendar to še ne pomeni, da veselje ni veliko bolj nenavadno, kot domneva večina od nas. Pomembno je, da se zavedamo, da je zdrav, znanstven dvom združljiv z načelno odprtostjo v razmišljanju.

Trditve mistikov so nevrolško zelo bistroumne. Nobeno človeško bitje ni še nikoli doživelo objektivnega sveta, pravzaprav sploh nobenega *sveta*. V tem trenutku doživljate vizualno izkušnjo. Svet, ki ga vidite in slišite, je le prilagojena oblika vaše zavesti, njegovo fizično stanje pa je še vedno neznano. Vaš živčni sistem razporeja nediferenciran šum iz veselja v ločene kanale vida, zvoka, voha, okusa in tipa, pa tudi drugih manj uglednih čutil, kot so propriocepcija ali šesti čut (sposobnost ohranjanja telesne drže oz. ravnotežja), kinestezija, interocepcija ali osmi čut (ki nam posreduje podatke o notranjem okolju našega telesa) in celo ehelokacija (orientacija s pomočjo ultrazvočnih signalov)¹. Podobe, zvoki in impulzi, ki jih doživljate v tem trenutku, spominjajo na različne svetlobne spektre, ki jih oddaja možganska prizma. V resnici “iz take smo snovi kot sanje” (kot je rekel Prospero v Shakespearovem *Viharju*). Ko se naši možgani prebujejo in sanjajo, se v bistvu ukvarjajo z enako dejavnostjo, le da možgane med sanjami manj ovirajo senzorična obvestila ali organi, ki preverjajo dejstva,

¹ Da, človeška bitja so sposobna izvajati ehelokacijo. Samo ne gre nam preveč dobro od rok. Če želite to dokazati, samo zaprite oči, glasno brundajte in z dlanjo mahajte naprej in nazaj pred obrazom. Zvok, ki se bo odbil od roke, bo pokazal njen položaj.

domnevno locirana nekje v prednjem režnju. To še ne pomeni, da nam čutilno doživljanje ničesar ne pove o stvarnosti na splošno, temveč da v izkustvih nič ne nastane iz zavesti, ne da bi živčni sistem to prej oblikoval, uredil ali poudaril. To sicer pripelje do novih filozofskih problemov, povezanih s temelji našega znanja, ponuja pa nam tudi neverjetno priložnost za namerno preoblikovanje značaja našega doživljanja.

Na vsak nevron, ki sprejme dražljaje iz zunanjega sveta, jih je deset do sto, ki tega ne počnejo. Možgani se zato pretežno pogovarjajo s seboj in noben podatek iz zunanjega sveta (z izjemo voja) ne gre neposredno od čutilnega ali senzoričnega receptorja do možganske opne, kjer je očitno opravljena vsebina zavesti. V krogu vedno pride do ene ali dveh prekinitev ali *sinaps*, tako da imajo nevroni priložnost vsrkati povratne informacije ali obvestila iz drugih možganskih delov. Tako povezovanje ali okužba signala pojasni, kako nekatere droge, čustvena stanja ali celo konceptualni vpogledi lahko temeljito spremenijo naše doživljanje. Možgani so naravnani tako, da posredujejo podobo sveta v danem trenutku. Bistvo večine duhovnih tradicij so utemeljene trditve, da je možgane mogoče naravnati tudi drugače.

Vendar je tudi res, da ljudje tu in tam doživljamo kaj takega, kar bi upravičeno lahko imenovali psihotično. Izkazalo se je, da je osebnost mogoče razgraditi na številne načine, povzeti (očitni) pomen iz tistega, kar nam posredujejo čutila, in verjeti, da vemo, kakšen je svet. Vsa vizualna doživetja ne nastanejo enako, kaj šele dojemanje sveta, ki izvira iz njih. Kot povsod drugje so tudi tu bistvene le nekatere razlike, o katerih je potem mogoče razumno razpravljati.

Kot bomo videli, obstaja tesna povezava med duhovnostjo, etiko in pozitivnimi čustvi. Čeprav znanstveni pristop k tem temam še ni izoblikovan, najverjetneje ni nič skrivnostnejši od tega, da imamo večinoma raje ljubezen kot strah, na krutost gledamo kot na nekaj slabega, sorazmerno velikost predmetov in spol obrazov vsi ocenjujemo približno enako. V možganih se tisto, kar človeku zagotavlja srečo, med posamezniki večinoma ne razlikuje. Iz dejstev je mogoče sklepati marsikaj že veliko prej, preden so nam na voljo znanstveni podatki.

Ko bomo končno raziskali težave, neločljivo povezane z religijo, in grožnjo, ki jo celo najbolj zmerna verstva, četudi nenamerno, predstavljajo našemu obstoju, se bomo lahko lotili določanja položaja etičnih spoznav in naše sposobnosti duhovnega doživljanja v okviru razumnega tolmačenja sveta. Zato bomo spoznave morali urediti v skladu z rastočim razumevanjem

človeških možganov, genskim razvojem v primerjavi z drugimi oblikami življenja in zgodovino verskih prepričanj. Sam bom poskusil uskladiti dve begajoči vzporedni dejstvi: prvič, naše verske tradicije pričajo o vrsti religioznih izkušenj, ki so resnične, pomembne in si zaslužijo, da jih raziščemo tako osebno kot znanstveno; in drugič, številna prepričanja, ki so se razrasla okoli teh doživetij, zdaj grozijo, da nas bodo uničila.

V življenju nas ne more voditi le razum. Zato se nobena količina razuma, ki bi ga uporabili v boju proti okužbi, ne more meriti z uteho, ki jo nudi vera, kadar nam v življenje začno posegati grozote tega sveta. Umrli vam je otrok, vaša žena je napadla bolezen, ki je ne zna ozdraviti noben zdravnik, ali pa je vaše telo na lepem z eno nogo v grobu – in razum, naj je njegov domet še tako širok, popolnoma odpove. V takih primerih številni med nami zmotno sklepajo, da nekaterim človeškim potrebam lahko zadostijo le vera in nekatere druge neverjetne ideje. Vendar nikjer ne piše, da morajo biti človeška bitja nerazumna ali živeti pod nenehnim pritiskom, če naj izkusijo trajen občutek svetosti. Ravno nasprotno. Pokazati želim, da je duhovnost *lahko*, pravzaprav *mora* biti globoko razumska kljub temu, da osvetljuje meje razuma. Ko bomo to dojeli, se bomo lahko otresli številnih sedanjih razlogov za to, da se med seboj pobijamo.

Znanost ne bo več dolgo molčala o duhovnih in etičnih vprašanjih. Že zdaj med psihologi in nevroznanstveniki zaznavamo prve premike, iz katerih se bo lepega dne morda razvil pristen razumski pristop k tem zadevam, ki bo celo najredkejša mistična doživetja podvrgel nepristranskemu znanstvenemu raziskovanju. Končno se moramo zavedeti, da nam ni treba pozabiti na razum, če hočemo svoje življenje izpolniti z ljubeznijo, sočutjem, zanosom in grozo; nobene potrebe ni, da se odpovemo vsem oblikam duhovnosti ali mysticizma, če želimo biti razumni.

Sprejemanje verovanja

Priznati moramo, da vera ni osebna stvar in da tudi nikoli ni bila izključno osebna. Pravzaprav je verovanje komaj kaj bolj osebno kot ukrepanje, kajti vsaka vera je potencialni vir dejanj. Prepričanje, da bo deževalo, vsako žensko ali moškega, ki ima dežnik, prisili, da ga vzame v roke. Sorazmerno lahko bi moralo biti ugotoviti, da verovanje v popolno učinkovitost molitve, na primer, postane nekaj izrazito *javnega* v trenutku, ko ga udejanjimo: v trenutku, ko kirurg odloži svoje tuzemske instrumente in poskusi pacientovo rano zašiti z molitvijo, ali pa ko pilot poskusi pristati s potniškim

reaktivcem tako, da instrumentom na nadzorni plošči ponavlja besedo *aleluja*, kaj hitro zapustimo območje osebne vere in sprejmemo kazensko odgovornost.

Človek deluje v skladu s tistim, v kar veruje. Če verjamete, da ste pripadnik izbranega ljudstva, preplavljenega z blatom zle kulture, ki vaše otroke odvrča od Boga; če ste prepričani, da boste nagrajeni s trajnimi nepredstavljivimi nasladami, če boste nevernike pobili, vas za to, da bi se z letalom zaleteli v kako stavbo, ne bo treba niti prositi. Iz tega sklepamo, da so določena verovanja sama po sebi nevarna. Vsi vemo, da so človeška bitja sposobna neverjetne krutosti, toda prav bi bilo, če bi se vprašali: Katera ideologija nas najbolj zajamčeno pripelje tako daleč? In kako naj taka verovanja preženemo iz vsakdanjih pogovorov, da se ne bodo ohranila tisočletja, ne da bi jih zmotila potek zgodovine ali zmaga razuma? To so vprašanja za kulturne in psihološke manipulatorje. Že dolgo je jasno, da verska dogma, zlasti tam, kjer vernikom obljublajo večno odrešitev, dvomljivcem pa prekletstvo, ni nič drugega kot "dokončna rešitev".

Čas je, da vsi, začeni s kralji in predsedniki, priznamo, da ni nobene-ga dokaza za to, da bi katero koli od naših knjig napisal stvarnik vesolja. *Sveto pismo* je, kot kaže, delo s prahom posutih žensk in moških, ki so bili prepričani, da je Zemlja ploska in za katere bi bila samokolnica osupljiv primerek inovativne tehnologije. Če v taki knjigi iščemo podlago za svoj svetovni nazor, naj je bil trud njenih urednikov še tako junaški, to pomeni, da zavračamo dva tisoč let civilizacijskih spoznav, ki jih je človeški um po zaslugi politike in znanstvene kulture šele začel pripisovati sebi. Videli bomo, da verski ekstremizem ni najhujši problem, s katerim se sooča civilizacija, temveč to velja za dolgo vrsto kulturnih in intelektualnih odpustkov, ki smo jih naklonili religiji. Za verske spore po svetu so pretežno krivi zmerni verniki, ker s svojimi prepričanji omogočajo pogoje, zaradi katerih se nikoli ni mogoče jasno postaviti po robu dobesednemu razumevanju *Svetega pisma* in verskemu nasilju.

Na vsakem področju odkrite razprave je treba *pogovor* vsaj omogočiti in s tem dati možnost tistim na obrobju, da dojamajo resnice, ki jih poskuša predstaviti. Zato mora vsako trajno uveljavljanje razumnosti nujno preseči narodnostne, verske in etnične meje. Navsezadnje ne obstaja nikakršna resnično ameriška (ali krščanska ali belska) *fizika*. Celo duhovnost in etika se morata sprijazniti z merili univerzalnosti, kajti človeška bitja ne glede na izvor z enakimi raziskovalnimi metodami očitno pridejo do enakih duhovnih izkušenj in etičnih spoznav. To pa ne velja za verske "resnice".

Nič, kar kristjan in musliman rečeta drug drugemu, ne bo prispevalo k temu, da bi svoja prepričanja pojasnjevala v razpravi, ker sta zaradi verskih dogem imuna na vpliv pogovora. Ker trdno verjameta v nedokazano, sta se odmaknila od preostalega sveta. Zato je bistvo vsakega verovanja, da ovira poglobljeno preučevanje. In vendar nam to, da na Zahodu ljudi ne pobijamo več zaradi krivoverstva, daje slutiti, da se slabe ideje, naj so še tako svete, ne morejo v nedogled ohraniti v sožitju z dobrimi.

Glede na povezanost verskih prepričanj in dejanj je jasno, da raznolikosti teh prepričanj ne smemo dopustiti nič bolj kot raznolikost prepričanj o epidemiologiji in osnovni higieni. Še vedno obstaja vrsta kultur, kjer ljudje ne vedo, da bolezni lahko povzročajo mikrobi, in se jim niti ne sanja o marsičem, kar ogroža njihovo telesno zdravje. Bi morali dopustiti taka "prepričanja"? Ne, če ogrožajo naše zdravje.²

Celo navidezno neškodljiva neutemeljena prepričanja lahko povzročijo neznosne posledice. Številni muslimani, na primer, so prepričani, da se bog intenzivno zanima za žensko garderobo. Čeprav je ta neverjetna misel morda videti sorazmerno neškodljiva, je povzročila že osupljivo veliko trpljenja. Nemiri zaradi tekmovanja za mis sveta 2002 v Nigeriji so zahtevali več kot dvesto življenj; nedolžne ženske in moške so razmesarili z mačetami ali jih žive sežgali samo zato, da bi preprečili razkazovanje žensk v bikinijih. V začetku tistega leta je verska policija v Meki bolničarjem in gasilcem preprečila, da bi rešili na desetine najstniških deklet, ujetih v goreči stavbi. Zakaj? Ker dekleta niso imela tradicionalno pokritih glav, kot predpisuje *Koran*. V požaru je umrlo štirinajst deklet, petdeset je bilo ranjenih. Ali bi morali muslimanom res dopustiti prepričanje, da se stvarnik zanima za dolžino kril?

Prihajanje k pameti

Dogodki, ki smo jim bili priča v zadnjih letih, so korenito razkrili našo občutljivost za delovanje napadalnih nezadovoljnežev tega sveta: razkrili

² Pojav SARS (sindroma akutne respiratorne stiske) leta 2003 v južni Kitajski je prav tako primer globalnega vpliva lokalnih običajev. Kitajska v primeru epidemije ni napačno ukrepala zaradi nerazumnih medicinskih prepričanj, temveč zaradi političnih, posledice pa niso bile katastrofalne. Vendar si zlahka predstavljamo kulturo, v kateri bi prepričanja, povezana z epidemiologijo, vsem drugim lahko sistematično vsilila nesprejemljivo tveganje. Skoraj nobenega dvoma ni, da bi tako družbo nazadnje izolirali, jo napadli ali kako drugače ukrotili.

so mračni tok nerazumnosti v nacionalnih razpravah. Če vas zanima, kako zelo naša kultura sodeluje pri nerazumnosti sovražnikov, samo zamenjajte izraz "Bog" v javnih razpravah z imenom svojega najljubšega grškega boga. Predstavljajte si, da bi predsednik Bush z naslednjimi besedami nagovoril goste na tradicionalnem predsedniškem kosilu v washingtonskem hotelu Hilton: "V vsem življenju in zgodovini zasledimo predanost ciljem, ki jih je zastavil pravični in zvesti *Zevs*." Predstavljajte si njegov govor v Kongresu (20. septembra 2001), ki bi vseboval stavek: "Svoboda in bojazen, pravičnost in krutost so se vedno spopadale, mi pa vemo, da *Apolon* ni bil nepristranski opazovalec." Jezikovne puhlice vedno prikrivajo praznino in nenavadnost marsikaterega verovanja. Ameriški predsednik Bush je v svojih govorih redno uporabljal stavke, primerne za 14. stoletje, in nikogar ni mikalo, da bi ugotavljal, kaj mu pomenijo besede "Bog", "križarska vojna" ali "čudežna moč". Še vedno prebavljamo zapuščino antičnega sveta, poleg tega pa se še sprenevedamo. Ameriški zgodovinar Garry Wills je ugotovil, da je bila Busheva Bela hiša "prepolna molilnih skupin in preučevalcev *Svetega pisma* kot kakšen belo prepleskan samostan." To bi nas tedaj moralo skrbeti enako kot muslimanske fanatike. Morali bi se prikloniti, morda celo samodejno poklekniti v zavesti, da so antični Grki svoje olimpijske mite pokopali več stoletij pred Kristusovim rojstvom, pri nas pa ljudje, kot je politični komentator Bill Moyers, sklicujejo resna srečanja učenjakov, ki se ukvarjajo z visokimi cilji, na primer ugotavljanjem, kako naj Genezo uskladimo z življenjem v sodobnem svetu. Medtem ko drzno koračimo proti srednjemu veku, je prav, da se vprašamo, ali ne bodo miti, ki jih v današnjih pogovorih kar mrgoli, nazadnje številne med nami pokončali, kot se je zgodilo že z mnogimi drugimi miti.

Čez dvesto let, ko bomo kot cvetoča civilizacija začeli poseljevati vesolje, se bo *nekaj* v nas gotovo spremenilo: moralo se bo, sicer se bomo že veliko prej pobili med seboj. Naglo se bliža čas, ko bo izdelovanje orožja za množično uničevanje nekaj vsakdanjega; potrebne informacije in tehnologija že zdaj prodirajo v vse koticke naše oble. Kot poudarja fizik Martin Rees: "Prihajamo v obdobje, ko bo posameznik z enim samim prikritim dejanjem lahko povzročil na milijone smrti ali dosegel, da bo neka pokrajina dolga leta neprimerna za bivanje ..." Če pomislimo na moč tehnologije, takoj opazimo, da v prihodnosti tisti, ki si bodo prizadevali za mučeništvo, gotovo ne bodo zaželeni sosedje. Preprosto izgubili smo pravico do mitov in mitične identitete.

Čas je za priznanje, da je edino, kar človeškim bitjem omogoča medsebojno sodelovanje brez predsodkov, njihova pripravljenost, da prepričanja

spremenijo na podlagi novih dejstev. Le odprtost za dokaze in pripravljenost na pogovor bosta omogočili, da bomo skupaj poseljevali ta svet. Seveda nimamo jamstva, da se bodo razumni ljudje o vsem strinjali, nerazumne pa bodo njihove dogme prav gotovo ločevale. Duh skupnega preučevanja vprašanj je resnično nasprotje religije.

Medtem ko naš pogled na svet morda nikoli ne bo dokončno izoblikovan, se bodo naša prepričanja potomcem najverjetneje zdela neznansko čudna in samomorilsko neumna. Naša prva naloga v medsebojnem dogovarjanju bi morala biti, da prepoznamo verovanja, ki bodo prenesla še tisoč let človekovega raziskovanja ali ga morda preprečila, in jih podvreči neizprosni kritiki. Katero od naših sedanjih verovanj bo za prihodnje rodove, ki bodo morda preživeli današnje norosti, najbolj smešno? Težko si predstavljamo, da na vrhu seznama ne bi bilo verskih predsodkov.³ Seveda si želimo, da bi se nas potomci spominjali s hvaležnostjo. Morali pa bi si tudi želeli, da bi se nas spominjali z usmiljenjem in gnusom, kot mi gledamo na lastnike sužnjev iz ne tako oddaljene preteklosti. Namesto da si čestitamo za stanje sedanje civilizacije, raje pomislimo, da bomo čez čas videti brezupno zaostali, in se potrudimo, da bomo že v sedanjosti ustvarili temelje za napredek. Poiskati moramo pot v čase, ko bo vera brez dokazljive podlage v sramoto vsakomur, ki jo bo zagovarjal. Glede na sedanje razmere v svetu je to očitno edina prihodnost, h kateri moramo stremeti.

Nujno moramo načeti odkrit pogovor o nesmiselnosti večine verskih prepričanj, vendar se bojim, da čas za to še ni prišel. Zato sem svoja razmišljanja pisal kot molitev. Molim, da bi lepega dne dovolj jasno razmišljali o takih vprašanjih in da se našim otrokom ne bi bilo več treba pobijati zaradi knjig. Če že ne za naše otroke, pa se bojim, da bo prepozno za nas, kajti čeprav je človek vedno mimogrede odšel na oni svet, bo čez pol stoletja preprosto neodgovorno, da bi s seboj vzel tudi druge ljudi.⁴

Prevedla Dušanka Zabukovec

³Če odrinemo vprašanje verjetnosti, moramo že *načelno* podvomiti o svojih verskih prepričanjih. Kot je rekel Bertrand Russell: Če je ena od naših religij pravilna v vseh podrobnostih, bi moral vsak vernik na podlagi obstoječih navzkrižnih pogledov že zaradi verjetnosti pričakovati, da bo preklet.

⁴Rees v delu *Naša poslednja ura* človeški vrsti ne daje več kot 50 odstotkov upanja, da bo preživela to stoletje. Čeprav so njegove napovedi le utemeljeno ugibanje, pa jih je vredno jemati resno. Mož ni neumen.

Ana Geršak

Mojca Kumerdej: Kronosova žetev.

*Ljubljana: Založba Beletrina
(Literarna zbirka Beletrina), 2016.*

“Vse vezi, o katerih govorimo, so navadno zbiranje in zato velikih stvari, s katerimi se ukvarjamo, pravzaprav ni, temveč smo si jih izmislili mi zaradi svojega strahu. Ni džemata, ni reke in ni kamnitega brega, obstajajo pa prazna neskončnost in en človek, ena kaplja, en kamen. Reke in džemate si izmišljamo zaradi strahu pred neskončnostjo, pred katero stojimo, ker nam je lepše v džematu kot samim pred prazno neskončnostjo,” piše v *Vzhodnem divanu* Dževad Karahasan. Tudi ljudstvo, eno osrednjih protagonistov in pripovedovalcev nadvse intrigantnega romana Mojce Kumerdej *Kronosova žetev*, živi v nenehnem strahu, ne da bi točno vedelo, česa se pravzaprav najbolj boji: Boga, oblasti, smrti ali morda dvoma, ki v tišini noči razkraja njihova na videz trdna prepričanja o življenju, spodkopava varna tla ustaljenih vérovanj pod nogami in jih speljuje v temne vode solipsizma, ki odnesejo mestnega pisarja in pozabljenega predhodnika Descartesa Miklavža Nikolaja Paulina. “A kaj, če imamo Boga samo zato, ker nas je strah, in zgolj iz strahu govorimo o tem, da nas je ustvaril in da nad nami bedi? In da v njegovem imenu počnemo vse iz groze pred morebitno resnico, da je prav vseeno, ali smo dobri ali zli, da je povsem nepomembno, ali sploh smo ali nismo?” Ali, še hujše – vprašanje, ki si ga ljudstvo upa zastaviti le ponoči, in še to samo v najbolj skritih mislih – kaj

če Boga sploh ni? Kaj, če je vse, kar se dogaja, le plod naključij ali morda prefinjene manipulacije bogatejšega, izobraženega sloja z vraževernostjo množice, ki se – raje kot da za svoja dejanja prevzema odgovornost – sklicuje na “višjo silo” ali vsaj krivično upravljanje lokalnega veleposestnika? Je res vse zgolj volja do moči, pomešana s strahom pred smrtjo in hrepenjenjem po večnosti?

Kronosova žetev, četrto in od vseh najbolj izpiljeno, pa tudi razvejano prozno delo Mojce Kumerdej, ponuja številna interpretativna izhodišča, ki skozi zgodovinsko optiko nagovarjajo današnji čas, ali pravzaprav kar vsa obdobja nasploh, vsaj tiste trenuke, ko je bila v imenu posameznikove osebne koristi, zamaskirane v abstraktne ideale, prekoračena marsikatera razumska meja in je bil storjen marsikateri zločin. Romanesko dogajanje je postavljeno na mejo med 16. in 17. stoletjem, v začetek protireformacije na Slovenskem in čas vsesplošnega preganjanja “drugačnih”: drugače mislečih, drugače živečih, tujcev... no, in seveda nepokornih žensk, ki so neredko končale na grmadi (Sveto rimsko cesarstvo, z najvišjim deležem tovrstnih sojenj v Evropi, je bilo pri tem še posebej dosledno), njihova bolečina pa je bila pogosto le kolateralna škoda pri uveljavljanju osebnih moških ali institucionalnih interesov. Povezava med materialnim pridobitništvom čarovniških procesov in šikaniranjem zakonsko nezaščitene populacije, samskih žensk, samohranilk in vdov, ki so po možnosti času in navadam tudi “neprimerno” izobražene ali pa se preprosto ne želijo (znova) vključiti v reproduktivno verigo, je v romanu razkrinkana z neusmiljeno ironijo. Prav lov na čarovnice predstavlja tudi osrednje strukturno in idejno vozlišče romana, ki opredeljuje razliko med kolektivnimi nagoni in posameznikovimi zadržki, med distanco birokratskega aparata in bolečino žrtve, prek simbolne potrebe po obrednem družbenem žrtvovanju “grešnega kozla” (ali, kot je zapisano v romanu, “koze”) pa tedanjo ideologijo univerzalizira in jo poveže z današnjim časom. Zgodovinsko dogajanje v *Kronosovi žetvi* je namreč le kulisa, ambientalni opomnik, da se iz zgodovine lahko naučimo le to, da se iz nje nismo ničesar naučili. Heglova misel, ki sicer zveni prav tako zguljeno kot njena optimistično naravnana latinska različica, odzvanja v besedah knezoškofa Wolfganga, ki pravi, da “kdor verjame, da se človeštvo uči iz zgodovine, je strašansko naiven. Edino, kar se človek v resnici nauči, je idiotsko ponavljanje prežvečenega stavka o zgodovini kot učiteljici človeštva, kar pa so le mokre sanje dobričin.” Vzporednice, ki jih iz romanesknega časa skozi vse vmesne dogodke potegnemo do danes, temu samo pritrjujejo.

Dogajanje je pripovedovano skozi spretno prepletanje prvoosebne perspektive že omenjenega mestnega pisarja Paulina, dialoge makiavelističnega knezoškofa Wolfganga z milim, a neodločnim grofom Friderikom in prevladujočo kolektivno ljudsko zavestjo. Slednja uteleša tisto še danes tako priljubljeno fantomatsko predstavo o "kmečki pameti", po kateri je "dvom... leglo zla", ki prisega na "preproste stvari" in sumljivo gleda na vse, "kar se [ji] zdi zapleteno". Odnosi med ljudstvom, Wolfgangom kot nosilcem cerkvene in politične moči ter Paulinom kot individualcem in nekonformistom, se v romanu definirajo skozi njihovo razmerje do oblasti. Množica zavrača sprejemanje kakršne koli odgovornosti iz strahu pred tuzemskimi ali onstranskimi posledicami, kar nosilci moči s pridom izkoriščajo. Kot pravi knezoškof Wolfgang: "Obstaja preverjena in nadvse učinkovita metoda za discipliniranje posameznikov in ljudstva, metoda aktiviranja predvsem enega čustva – strahu." Knezoškof razume mehanizme pridobivanja in ohranjanja oblasti, svoja dejanja pa meri s cinične distance, brez obžalovanja. Deluje temeljito in skrajno racionalno, pri upravljanju z ljudstvom pa upošteva načelo "kruha in iger". Nasprotno njegov protipol, pisarja Paulina, zanima predvsem lastni subjektivni, skrajno emotivni odnos do sveta, ki pa ga ne ubrani pred kaosom. Kaj je laže, se sprašuje pisar med opazovanjem svojega ptiča, živeti v zlati kletki na varnem ali se svobodno in nezaščiten izpostaviti negotovostim zunanjega sveta? Vprašanje se izkaže za retorično: edini način, da človek Paulinovega kova v norih časi preživi zunaj ali znotraj kletke, je, da še sam znori – pri čemer vprašanje o svobodni volji njegovo stanje le še pogloblja. Presežek romana je pravzaprav v tem, da ne ponuja jasnega odgovora na vprašanje, kako znova sestaviti zlomljenega človeka. Ljubezen, čudežna rešitev za vse težave sveta, Paulina reši le na videz, saj izid njegove zgodbe ostaja ambivalentno odprt – to pa je tudi najboljši zaključek tako kompleksni romaneskni strukturi.

Vprašanje dobre in zla, s katerim si belijo glavo bolj izobraženi protagonisti, je v romanu postavljeno na stranski tir, čeprav bi lahko rekli, da se pripovedna etika razkriva skozi način ubesedovanja, na primer prek ironije in postopkov fokalizacije. In čeprav sta v *Kronosovi žetvi* obe plati, dobra in zla, problematizirani skozi odnos do drugega in posameznikove volje do moči, avtorico zanimajo tudi vzvodi za izpostavljenim mehanizmom, torej tisto, kar željo po moči motivira: davek, ki ga terja čas, minljivost, občečloveški strah pred izginotjem, pred izbrisom, pred tistim "onstran", ki bojda sledi smrti, in seveda negotovost, ta tolikokrat omenjeni dvom, ki

ga poganja zavest o vsesplošni relativnosti vsega, tudi dobrega in zlega..., pa naj se sliši še tako simplistično.

Kronosova žetev je izjemen roman. Mojca Kumerdej o preteklosti govori z zavestnim vpletanjem novodobnih diskurzivnih praks, hudomušneje pa obdobja zbliža s kakšnim kratkim časovnim intervalom (sinkopo) ali lucidnim prebliskom sredi vsesplošne norije. Preveč preprosto bi bilo reči, da preteklost približuje sedanjosti, tako kot bi bilo neprijetno trditi, da sedanjost zbližuje s preteklostjo. Je še kaj bolj strašljivega od spoznanja, da se stvari, kljub malenkostnim izboljšavam, v svojem bistvu ne spreminjajo?

Diana Pungeršič

Rok Vilčnik: Človek s pogledom.

Maribor: Litera (Zbirka Piramida), 2016.

Človek s pogledom je filigransko prozno delo. Zgodba teče kot dobro napoljena veriga po nabrušenih zobnikih, in ko se že pojavi slutnja, da bo “zaškripalo”, je tu že novi zgodbeni utor, novi zob, ki povleče dogajanje naprej. Dobesedno vsakemu stavku je moč najti njegovo razširitev nekje v nadaljevanju, vsakemu prizoru osmislitev v kontekstu celote, vsaki misli podkrepitev v dejanju. Kar se pokaže ob vnovičnem branju, ki ga roman zaradi nazobčanosti kolesja, pa tudi zaradi sklepnega poglavja, ki celotno dotedanje dogajanje postavi pod vprašaj in prekucne na glavo, skoraj nujno terjaja. Zdi se, da je Rok Vilčnik z romanom ustvaril nekakšen *perpetuum mobile*, ki bralca zaradi svoje nedoločljivosti, preizpraševanja in izmuzljivosti vseskozi vrača v raziskovanje, kaj se je sploh pripetilo. Tako roman kljub natančno izpeljanim zgodbenim enačbam, kljub poantiranosti ostaja enigmatičen, interpretativno razplasten, kakor Escherjeve grafike. S čimer uteleša svojo osrednjo tematiko – izmuzljivost resnice, resničnosti, nedoločljivost časa, prostora in raziskovanje posledic takšne (domnevne) fluidne stvarnosti za posameznika oziroma družbo.

Po vpeljavi fantastičnih prvin in sploh zasukanem koncu tako veliko bolj spominja na pripovedne strategije, ki jih denimo srečujemo v kratki zgodbi, kjer je končni zasuk ena ključnih pripovednih tehnik in kjer pogosto beremo o prehajanju več vzporednih realnosti in njihovem zgodbeno

ključnem sovplivanju. Človek s pogledom je roman, ki se te tematike loti docela shematično, plastično, domala naivno. Ne na način spontanega sožitja več stvarnosti, kakršno poznamo iz magičnega realizma ali iz naše tradicije pokrajinske fantastike z Žabotom, Tomšičem in Lainščkom na čelu ali kot omenjeno iz najrazličnejših "psiholoških" pisav, temveč z zgodbo o hipnotizerju, ki se poklicno ukvarja s spreminjanjem zavesti in posledično posameznikove realnosti. Pri tem se avtor sicer res nasloni na alkimistično izročilo, vezano na konkretni topos, Maribor. Hipnotizer Valjhun Nero, ki se lepega dne pojavi v malem mestu, daje vtis navadnega čarovniškega nastopača, ki s svojimi hipnotizerskimi točkami pošteno nakrohota občinstvo (in bralca), a kmalu ga spoznamo tudi kot človeka s tragično osebno zgodovino in posledično neustavljivo željo po dognanju esence večnega življenja, večne razsvetljenosti ali, če hočete, zamaknjenosti. Alkimistična linija romana tako mestoma prerašča v detektivsko intrigo, ki pomika zgodbeni ustroj, predvsem pa postane osnova premišljevanj o bistvu življenja, o dobrem in zlu, o človekovi svobodni volji, naravi resnice, resničnosti, človekovem pravem jazu, identiteti, zavednem in nezavednem, kreacionistični moči uma... Vprašanja na to tematiko so v romanu pogosto kar izrecna, v slogu: "Če bi nekomu v hipnotičnem transu ukazali, naj bo množični morilec, ali bi bil v resnici zmožen ubijati?" Zgodba o hipnotizerju tako postopoma prerase okvire zabavljaških, burkaških cirkuških predstav in se zlagoma odmotava v srhljivo občo prisposodobno množične hipnoze, ki jo živimo tukaj in zdaj.

Končno potopitev mesta v temo s samcato dobesedno svetlo izjemo, ki neustavljivo privlači ljudi od blizu in daleč, pripoved dokončno dvigne na raven alegorije – sila nazorne kritike sodobne zaslepljene potrošniške družbe. In pomisel na Orwella ali Saramaga ali Bulgakova je na mestu... Sicer pa tematika tovrstne hipnoze v slovenski prozi ni nova, z njo smo se morda prvič na širokem planu srečali v *Alamutu* Vladimirja Bartola, v katerem pa so relacije manipulator vis-a-vis manipuliranec veliko bolj presevne. Skladno s stopnjevano shizofrenostjo sodobne družbe *Človek s pogledom* pač ne daje tako enoznačnega odgovora. Pravzaprav je v njem večkratno preizprašana sleherna resničnost, tudi domnevno prava, tudi osebna. Na idejni ravni torej roman kar buhti od spraševanj, na trenutke se celo zdi, da ambicija zastavitve resnično tehtnega književnega dela kar pretirano opozarja nase. Morda pa takemu vtisu botruje le očitno demiurška moč pripovedovalca, stvarnika zgodbe, ki je vsa podrejena cilju – omogočiti uvid.

Predstava o večni temoti s svetlo izjemo, na katero se kot večše lepijo sleherniki, je slikovita prisposodba današnjika, tj. apokalipse, v kateri

živimo, pri čemer svetlo izjemo, kako drugače, simbolizira nakupovalno središče, ki ne ponuja le gmotno pogojenih užitkov, temveč teši tudi naše "duhovne" potrebe. Cena takšnega ugodja je jasna – amnezija, pozaba, večna pragmatična priklenjenost na tukaj in zdaj. Od tod do izgube ali nezmožnosti izgradnje lastne identitete ni daleč, do izgube nadzora nad lastnim življenjem tudi ne ... A življenje v zaslepljenem svetu pravzaprav že ni več žarišče te proze, pač pa avtorjevega, z Grumovo nagrado ovenčanega dramskega besedila *Ljudski demokratični cirkus Sakešvili* (2016), ki ga bodo v tej gledališki sezoni uprizorili v ljubljanski Drami. Roman z dramskim besedilom močno korespondira in ga lahko umemo hkrati kot apokalipso in genezo, predzgodbo k dotični drami, v kateri je v žarišču raziskovanje eksistenc v totalitarni državi, kjer je temota naravno stanje.

Romanu se pozna piščeva ustvarjalna kilometrina. Rok Vilčnik se kot eden najvidnejših dramatikov in trikratni Grumov nagrajenec ne izneveri kot odličen pisec dialogov, ki jih je v romanu na pretek. Tudi obilni esejistično-filozofski pasusi o parapojavih, hipnozi in alkimističnih dognanjih so spisani dialoško, redno pa jih prekinja akcija, živ(ahn)o in slikovito dogajanje, ki sicer idejno gosto pripoved ves čas rahlja, sprošča. Dramatikova roka je vidna tudi v dinamičnih, slikovitih in tudi humornih prizorih: poleg letečega cigana, ki postane spremljevalni motiv skozi vso pripoved, so nadvse simpatični prizori s pijano klošarko ... Liki so pri tako zastavljenem romanu nujno karikirani, natančneje, tipizirani, čeprav je pri nekaterih zaznavna težnja po večplastnosti, utemeljenosti s specifično predzgodovino, odnosi. Med njimi najdemo tako eksote kot povprečneže, tu so naslovni človek s pogledom pa naivni bebec, poosebitev neumnosti tega sveta, inšpektor, zastopnik racionalnega naziranja na svet, telovadni učitelj in hišnik kot preprosteža, Anita kot izbranka, izstopajoči posameznik in nosilec dobrega, tujec kot utelešenje zla in cigani kot po eni strani stereotipni zmikavti, po drugi pa prvinska bitja, poslednje čiste duše, še sposobne prepoznati zlo samo po sebi. Skratka vsakemu liku je v romanu dodeljena strogo določena vloga, mesto, kot pri šahu ... Šahovnica je Maribor, natančneje četrt Studenci, svet v malem, prispodoba zahodnega globaliziranega, potrošniškega sveta nasploh. Hkrati pa roman izkazuje težnjo, da bi Studentem z družbeno-zgodovinskim orisom in z delnim naslonom zgodbe na lik vaškega posebneža namenil tudi nekakšen literarni poklon.

Rok Vilčnik je spisal kompleksno delo s trdno zgradbo in premišljeno izpeljavo. Roman kljub shematičnosti obdelave snovi ponuja večplastno branje in se ga je vredno lotiti večkrat, in to ne le zavoljo vzgiba po razčiščevanju z zgodbenim zapletom in razpletom. Hkrati avtorjeva pisava

prinaša osvežitev v kontekstu sodobnih proznih del – premore neko posebno sproščenost, “žanrsko” lahkotnost, s katero sodobni čas misli karikirano, (črno)humorno, severnjaško bizarno. Nemara prav zato med bralcem in svojo materijo vzpostavlja distanco, ki nenehno opozarja na skonstruirano zgodbeno fikcijo.

Milan Vincetič

Barbara Pogačnik: Alica v deželi plaščev.

*Ljubljana: Mladinska knjiga
(Zbirka Nova slovenska knjiga), 2016.*

Če se Alica Lewisa Carrolla igrivo spusti skozi zajčjo luknjo v svojo čudežno deželo, Alica Barbare Pogačnik odpotuje v svojo trpko deželo plaščev iz slike Eduarda Maneta *Zajtrk v travi*. Podobno kot Alica iz kultne mladinske knjige bo tudi Alica v pričujoči pesniški knjigi s svojimi “majhnimi jazi”, ki pa ne bodo samo uganjali natakarejev, modrecev, mističnih oseb, živalskih (basenskih) likov, skušala postrgati prekrivajoče se nanose z naličja resničnosti, ki ostaja kljub naporu “kulture, ki ima močan prizvok nad naturo”, trdno za sedmimi vrati. Kajti resničnost je vedno (bi)polarizirana nekje v neizzivalni sredini, med maksimo “lepo je, če človek preveč ne tvega”, ter imperativom “do popolnosti”. Prav v polju teh dveh determinant, ki ju nikoli ne prestopi, čeprav to kljubovalno poskuša, leži Aličina dežela plaščev, polna nenadnih permutacij, skrivnostnih naključij in preobratov ter “padanja svetlobe (v) kruto beganje sebi sorodnega telesa”. Torej drgetavega drugega jaza, ki je v bistvu razdvojeno podvojeni prvi jaz.

V poeziji Barbare Pogačnik, ki nastaja kot melišče ekspresivnega plazu notranjega toka, dobesedno odseva kakofonija zvokov in lucidnih podob iz mišnice “splošne družbene korupcije” ter “kapilar laži iz človeških ust”.

Pobeg v virtualno/fantazijsko realnost je seveda (samo)prevara, zato tudi Alici ne preostane drugega, kot da se izbubi iz kokona, torej iz svojega “plašča, / (ki) jo je špikal navznoter v različne organe, se sršil / kot črna mačka”, medtem ko je “hodila in hodila / mimo lukenj v asfaltu: bile so njene prijateljice”. In hkrati njene rešiteljice, saj so “v svoji praznoti dajale podporo plaščem, / v vsaki (pa) je izginila kaka gručica besed”. A plašč, bolje rečeno plašči, ki si jih Alica oblači in jih obrača, niso niti varni hitin niti mimikrija, temveč (samo)razgaljanje, menjavanje korakov, ki se dokaj smelo vzpenjajo na razgledni stolp, ne pa spuščajo v slonokoščenega, kajti, kot pravi pesnica, napor je upanje, upanje v življenje/v življenju, ki “deluje kot križanka, v katero / se je zajedel oster vonj po omejenosti telesa”, zato (ji) ne preostane drugega, kot da takó “obrne plašč, da postaneta / dva luskasta plašča”. Plašča, v katerih se preobrazi Alica v prvem razdelku s pomenljivim naslovom *Potovanja* v Odisejko, poslušalko Mozarta, čuječo in čutečo sprehajalko in pohajalko po domačih in tujih urbanih miljejih, hkrati pa vstopi v mitološko-pravljичni kozmos in kozmologijo, da bi se končno vrnila v vnovično nevralgijo sveta, torej v lastno sredobežno ravnoesje, v katerem “visimo v gluhosti” in ki ga ne iztiri niti “nova slepeča doza svetlobe”. A potovanje po deželi plaščev se po začetnem vznemirjenem pričakovanju poldneva, ki da bo “pridrvel iz ogromnih semen”, posiha v letargijo, ali kot pomenljivo pravi Alica: “Potres se ni zgodil, nihče ni umrl.” In prav v tem sta si Lewisova in Barbarina Alica zgolj sestrični, kajti Lewisovo Alico navdaja poetično čudenje in zrenje v novoodkrita čudežna dežela, od katere bodo ostali le prijetni “spomini lastnega otroštva in srečnih poletnih dni”, medtem ko Barbarina Alica, če smem parafrazirati pesnico, posedla na balkonski ograji in se z drugimi deklicami dotika z neporočenimi rameni, boječ se, da jo bo “skušal nekdo od zadaj poriniti z ograje”. Rane torej niso zaceljene, pa tudi ne hrepenenje, zaradi lastne nemoči pa do kosti zajeden strah skozi duh obvladuje tudi telo.

Tudi v drugem razdelku *Modrina hiša* lirski subjekt nadaljuje sublimno/subtilno potovanje po konturah/vedutah mest ali pokrajin, predvsem pa vase, v lastno hišo – takó pesnica – kot veliki pojem praznine in polnosti, ki, četudi se ruši pred lastno modrino, ne umira. Zato hiša, torej posoda jaza, ni samo (ne)materializirana lupina/luščina, v kateri varno domujemo, temveč prepisni prostor, katerega “prag je tvoje vprašanje”. Skozi zavedanje o naši “kratkotrajni prisotnosti” v brezmejnosti časa se nadrobi kolaž spominskih reminiscenc ter trenutnih občutij, ki jih zavija v polikromijo (asociativnih) podob, ki mestoma delujejo kot “samomasaža srca”. Pohanjanje po sobanah v modrini hiše tako postaja brezupno trkanje na vrata, za

katera nikoli ne veš, ali se bodo odprla. In prav v tem je draž te poezije: od znotraj zaklenjeni prostori/labirinti, ki niso nikoli takšni, kot si pričakoval. Ali kot stoji v pesmi *Izposojevalnica*: "Zdaj tudi jaz z nikomer ne govorim drugače kot / z oblakom v konzervi." Gre torej za (po)beg ali pa si je lirski jaz le visoko privihal ovratnik plašča, ker pač "oblaki niso hoteli pridrveti nazaj v konzervo"? Munchovski občutek praznine, samotnosti in nemoči brezdušno naseljuje hiše (kruha), v katerih latentno domuje lirski subjekt kot "nepomito okno, / ker ne pričakuje nobenega obiska". Atmosfera, še najbolj podobna trpnosti Goge, obroblja selitve lirskega subjekta z lazuro brezizhodnosti, ki pa v naslednjem razdelku *Guba* vseeno postane za nekaj otenkov svetlejša. Vlaku, če smem parafrazirati pesem *Samostan*, "končno malo pospeši", a samo za toliko, da krajinski pejzaži in mesta, ki jih preči ali v njih za kratek čas postane, "odvija kot fotografije iz staniola", na katerih so poštene "razmetane zvezde".

Ponavljajoče se (samo)začenjanje, tudi v dvoje, čemur smo, žal, le redko priča, pa naj gre za pohajanje po krakovskih vedutah, za neznosni hlad v kolažu z ljubljansko sliko ali za "priklic" oseb(nosti), ki so kakor koli vstopile v njeno življenje (Dalida, Nietzsche, Jim Morisson, Džoni Štulić, Joni Mitchell, Tomaž Šalamun, Czesław Miłosz...), pogosto zdrsne v nevzdržno lahkost bivanja, da se "najde pot na drugi konec". Seveda je vsem podobam, tudi citatom, ki delujejo kot začetni vzgib ali motiv, nadela plašč modernizma, ki se lahko "kósa s hrupom avionov". Poetika modernizma, ki je docela osvobodila verzno/pesemsko strukturo, ponuja tako bralcu kot ustvarjalcu mrežo asociativnih in ludističnih možnosti, čeprav je "število klicev iz telesa omejeno". Modernizem namreč z nenasitno voljo po moči sprememb zagnano pomete – največkrat samo pod preprogo –, tradicionalne/kanonizirane premise ter črno-bele antagonizme, četudi (p)ostaneš, kot pravi pesnica, kot zrušena železniška postaja. Prav zato postane lirski subjekt vse bolj disperzen in prekipevajoč od ironije/revolta ter, pričakovano, s "prsti, ki nikoli ne odrastejo". Ki sanjajo o že sanjanem in spreminjajo, a ne spremenijo.

Tudi zadnji razdelek *Miniaturke* se začenja z lirizirano avtorefleksijo, iz katere kotira prepričanje, da "kadar si mislimo, da se je neka stvar zgodila hitro in da si jo lahko kot miniaturo samo še obesimo na steno, smo se najbolj zmotili". Ob branju pričujočih miniaturok res ne gre za uhojene lirske krokijske, temveč za pesmi, v katerih bo neusmiljena govorica, takó pesnica, "skozi poplavo premetavala vse moje telo / po svojem vsevednem toku". A kljub temu se ji v tej obskurni "pokrajini, v kateri sadimo svoje peščene šablone" in ki jo prežemajo obupani (med)kriki, dogajajo tudi

bolj "mehki pristanki v tej tujini". Ki so tako zunanje kot notranje podloge (deže)le) plaščev, deže)le s kovčkom, če povzamem pesnico, v katerem je spravljena majhna punčka, Alica.

Pot se je končala, potovanje naj se začne, je lajtmotiv te zbirke, ki ponuja mravljišče presenetljivih podob, posejanih v neustavljivi, mestoma kar (pre)deroči tok besed, iz katerih pa preseva subtilnost trpke lepote, podobna črti, kot stoji v pesmi *Črta*, nad katero so bralci sključeni, ko drvi mimo njih. In prav to neugnano mimobežje trenutkov, ki jih skuša ujeti pesnica, navdaja bralca s srhko tesnobo in dražnim nemirom, ki jima pristavijo lonček tudi Ciuhove likovnine.

Lucija Stepančič

Janez Kajzer: Krik.

Ljubljana: Mladinska knjiga (Zbirka Nova slovenska knjiga), 2015.

Borgesova zgodba o Delii Eleni San Marco opisuje na videz vsakdanje srečanje sredi mestnega hrupa: pripovedovalec pomaha znanki čez cesto in na bežno prijaznost skorajda pozabi. Šele po njeni smrti čez dobro leto se zave, da jo je takrat videl zadnjič in da je bila reka avtomobilov v resnici Aheron v svoji polni mitološki veljavi, usoden in neizprosni kot le kaj.

Vzratni pogled je na delu tudi v prozi Janeza Kajzerja, in to s tako močjo, da celo uspešno nadomešča preobrat. Z Borgesom ga sicer družijo še umirjena, aristokratska drža ter priljubljena navada, da so ključni deli zgodbe podani kot pripoved iz druge roke, sicer sta avtorja neprimerljiva. Vendar pa tako prvi kot drugi s pridom izkorišča to, kar Borges imenuje "tragična erozija let" in kar je v najboljšem primeru možnost, da dogodek ali oseba po desetletjih ne samo priplava iz pozabe, ampak tudi zažari v povsem novi luči. Druga najopaznejša značilnost Kajzerjevih zgodb pa je, da se nenadni vpogled (ki je sposoben priklicati pravcato vrtoglavo bivanja) zgodi vedno po naključju, prav takrat, ko bi ga najmanj pričakovali. Banalnost sicer ni oznaka, ki bi sodila v dani kontekst, že zato ne, ker se pripovedovalec ne spušča v vrednostne sodbe, saj je tudi najbolj nevznemirljiva vsakdanost prikazana z naklonjenostjo, kvečjemu z nasmeškom blage ironije. Vendar se vedno začenja nizko pri tleh, na najbolj

znanem in uhojenem terenu. Kontrast na bivanjsko grozo je tako tem večji. Priložnosti ne manjka, lahko jo ponudi čakanje v vrsti pred zdravniško ordinacijo, družabno srečanje, izlet v naravo, posedanje v kavarni, zamenjava priimkov, nehoteno prisluškovanje, klepet pri frizerju, pogreb s pogrebščino, odmaševanje zamašenega odtoka, likanje, obdarovanje za rojstni dan, vse je lahko povod za obračun s preteklostjo.

Kako ima na videz tako urejena, tako ubrana zbirka kratke proze lahko tako predirljiv, tako ekspresiven naslov? Poanta, ki se skriva tik pod površino pripovedi (in v zgodbah tik pod površino dogajanja), je pretresljiva: pod tanko povrhnjico vsakdanjih nepomembnosti preži sfiga, na neljubo zrcalo lahko naletimo dobesedno kjer koli in kadar koli, in nikakor se ni mogoče izogniti trenutkom, ko se vsakdanjost, naj bo še tako spokojna, zdi še najbolj podobna kuliseriji, ki komajda prikriva globoko vznemirjenje spričo minevanja. Nasprotje med mirnostjo pripovedovanja in neizprosno podteksta daje Kajzerjevemu pisanju močan pečat. In še nekaj, pretresenost nad bivanjem bralec doživi povsem na svojo pest, saj avtor nikoli, prav nikoli ne namigne nanjo niti ne daje vtisa, da hoče p(r)odati kakršno koli čustvo, medtem ko sam s sabo živi v miru kot malokdo. Pri vsaki novi zgodbi se tako najprej srečamo s pripovedovalcem, ki je svojo preteklost že odpisal kot pretežno neškodljivo in precej neproblematično, uživa svoje nezapleteno življenje in se zdi kot ustvarjen za harmonično sobivanje z okolico in drobna zadovoljstva. Nikakor ga ne moremo odpisati kot filistra, saj je tako ubrano razpoloženje v resnici zelo težko doseči, za mnoge celo nemogoče. Iz zapisanega govori izobrazena oseba, ki je v pozna leta ohranila odprtost in svežino duha ter zna ceniti vse, kar je vredno ceniti. Mirno se sooča tudi z najmučnejšimi spoznanji, medtem ko se bralec ne more ubraniti tesnobnih poant.

Spričo posebnih učinkov, ki jih uprizarja minevanje, nekatere osebe celo pridobijo: dolgočasna, pretirano pohlevna gimnazijka iz šolskega literarnega krožka, ki je pisala medlo in neizrazito prozo, je v resnici živela telenovelo, blagopokojna kanadska Slovenka pa ni bila cankarjansko trpeča mati (in babica), ampak od sile podjetna Amazonka z opazno mlajšim možem. Za revalorizacijo morata tako prva kot druga prej umreti, vsekakor pa fantomska prisotnost za vedno izginule osebe učinkovito zaokroži njeno podobo. Še žive jo odnesejo precej slabše: tako slikarka Špela, ki se skozi retrospektivo svojih del sooči z bolečo umetniško nerealiziranostjo, kot gospodinja Neža, ki trepeta za vrednote svojega odmaknjenega sveta in ob bližnjem srečanju s kričečo mestno modo zasluti zaton ljubljene

starožitnosti. Niti usode se pod površino dogajanja ves čas spleta, ne nujno dramatično, vsekakor pa neodvrnljivo, čeprav tudi humor, vsaj v blagi obliki, ni izključen.

Hudomušnost, pa spet ne takšno, ki bi se vsaj na daleč približala posmehu, avtorju izvabi šele obujanje naše četrtpretekle zgodovine, ko privleče na dan vladavino že izumrlih političnih tiranozavrov in njihovih prav slikovitih kapric. Živobarvno sliko dopolnijo povzpeticne s pomanjkljivo izobrazbo, zato pa z nadvse pripravo izostrenim preživetvenim instinktom, ki bi ga pravzaprav lahko uveljavile v katerem koli sistemu ali režimu, posebni biseri iz galerije portretov pa so podobe šefovskih prikazni, ki po nekaj desetletjih spokojne bleferske zabušancije v nezavetni trdnjavi vodstvene pisarne spominjajo na globokomorske ribe, plavajoče v cigaretnem dimu (*Šefu sanjsko nagrado, meni pa francoski roglič, Intervju s tovarišem Titom*). Proti koncu se srečamo še z magičnim realizmom, značilnim za prejšnjo zbirko *V temnih, nemirnih nočeh* (2009). Najprej nadvse diskretno, s pomočjo namiga iz sveta predmetov (*Zamašen sifon & Kaos v železnini, Vznik čustev*), zatem udarno, skozi šokantni prizor, ki ga pripravi sicer ljubeča boljša polovica (*Tivolski deček ali življenje v troje*). Če že na kaj, bi imela pripombe kvečjemu na zgodbi, ki učinkujeta kot del večje celote, kot prvo poglavje romana ali novele. Horizont pričakovanja je ravno vzpostavljen, ko se nenadoma in precej odsekano kar zaključita (*Zajtrk v postelji in Odstranjevanje bleščičarja*).

V glavnem pa, in to je najpomembnejše, v teh zgodbah vsi sanjajo in sanjarijo, ekscesno ali pohlevno, in vse življenje opehari prav za tiste najbolj skrite upe. Pri čemer si sploh ni treba želeči česa prav posebnega, recimo železnice, ki bi bila speljana prav na vrh Triglava in potem napol v zraku še čez ves Triglavski park z razgledom na pol Evrope (tako kot v zgodbi *Likvidacija Triglavske turistične železnice*). Enako razočarano se na koncu počuti tudi klena koroška kmečka gospodinja, ki si ne želi drugega kot zeta po svojem okusu. Režimska urednica, ki živi le za intervju, ki naj bi ga opravila s samim tovarišem Titom, je nazadnje prav tako prikrajšana kot upokojenec iz čakalnice, ki si zaman želi nazaj dobrih starih časov z ženo, ki mu je kuhala preproste domače jedi. Je pa tudi res, da sanje nekaj pomenijo neizpolnjene in šele koprnenje (Kajzerjevi junaki praviloma ne poznajo niti frustriranega besa niti kroničnega resentimenta) jih zgledi do visokega sijaja.

Milena Mileva Blažić

*Pehar zlatih hrušk –
premislek
in priložnost
za izboljšanje*

Pionirska – Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo že nekaj let zapored realizira odlično idejo s pomenljivo metaforičnim nazivom *zlata hruška*. Priročniki za branje kakovostnih knjig, v katerih je predstavljena in ovrednotena vsakoletna bera, so do leta 1998 izhajali v različnih glasilih, od tedaj pa izhajajo v samostojnih publikacijah. Gre za zanimivo pobudo, ki ob enormnem številu otroških knjig na letni ravni pomaga razlikovati kakovostne knjige od tistih manj kakovostnih ali celo tistih, ki ne dosegajo osnovnih standardov. V Sloveniji vsako leto izide okoli tisoč enot za otroke in/ali mlade, od tega je le do 5 % vseh knjig financiranih s sredstvi Javne agencije RS za knjigo (JAK). Če pogledamo na primer leto 2014, je nalepko zlata hruška prejelo 125 knjig, od tega jih je 57 pripadlo delom slovenskih avtorjev in 68 delom tujih avtorjev. Od 125 enot je bilo 54 ponatisov in 71 prvotiskov, od tega 19 iz slovenske in 52 iz svetovne književnosti. Če nadalje analitično razdelimo slovenske prvotiske, je od 19 enot 5 poučnih, 4 so bili stripi, 10 pa je bilo leposlovnih del. Med slednjimi najdemo enoto iz ljudskega izročila (M. Kropelj Telban: *Stoji, stoji tam beli grad: slovenske ljudske pripovedi o naseljih, naravnih znamenitostih, cerkvah in gradovih*). Še natančnejši pogled razkrije, da so leposlovna dela prišla izpod peres različnih

avtorjev, tako je na primer Ž. Gombač prejel tri oznake, J. Vidmar dve in ostali po eno (S. Makarovič, S. Pavček, A. Rozman, P. Svetina, D. Šinigoj, B. Š. Žmavc). Če gremo še dlje, vidimo, da je med omejenimi 19 prvotiski izvirnih in sodobnih slovenskih slikanic ali ilustriranih knjig, označenih z zlato hruško, 8 naslovov oziroma 42 % izšlo pri založbi Miš, 21 %, pri Mladinski knjigi in Cankarjevi založbi, pri založbi Forum 16 %, Vilni 11 % in pri ostalih manj. Iz tega lahko med drugim sklenemo, da založba Miš svoj založniški poudarek v veliki meri namenja prvotiskom. Izkaže se tudi, da številne založbe na različnih knjižnih sejnih kupujejo avtorske pravice za že nagrajene in preverjene uspešnice (npr. J. Donaldson), ki potem dobijo še slovensko priznanje zlata hruška. Postavi se vprašanje smiselnosti nagrajevanja t. i. zimzelenih uspešnic ali mladinske klasike, kot je npr. *Mali princ* A. De S. Exuperyja, pa dela J. R. R. Tolkiena itn.

Če naj omenim še eno asociativno porojeno nenaključje, vezano na neko drugo nagrado: nekoliko nenavadno je, da je vseh pet nominiranih slikanic za nagrado izvirna slovenska slikanica oziroma nagrado Kristine Brenk za leto 2015 izšlo pri založbi Mladinska knjiga. Tega si ne organizatorji ne komisija enostavno ne bi smeli dovoliti, poleg tega se zdi vprašljivo podeljevanje druge nagrade, ki ni ravno utemeljena. Ob natančnejši analizi (uredniških in/ali založniških) relacij v mladinskem literarnem sistemu lahko opazimo, rečeno z Itamar Even Zohar, neko "omrežje odnosov, ki jih lahko predpostavimo za skupek dejavnikov, ki naj bi bili vpleteni v družbeno-kulturno dejavnost...", vidimo prevladujočo značilnost slovenske kulture. Ta neobjektivno opravlja svoje delo na osnovi omenjenih relacij in "mreže odnosov" ter s tem preusmeri literarno pozornost na funkcije in medsebojno povezanost ter soodvisnost sistemskih pozitivnih korelacij (bralni sezname, nagrade, nominacije, nomoteti, uredniki, založbe). Ravno te relacije so vidne, čeprav niso transparentne; in ravno te omogočajo odrinjene in spregledane pojave, ki so na margini pozornosti.

Urednici *Človeknejezise: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig* 2015: *pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2014* Darja Lavrenčič Vrabec in Ida Mlakar sta sicer naredili plemenito potezo, ko sta razširili strokovno skupino na več članov (Tina Bilban, Tilka Jamnik, Katja Kamperle, Gaja Kos, Darja Lavrenčič Vrabec, Izar Lunaček, Ida Mlakar, Tone Obadič, Manca Perko, Kristina Picco, Petra Potočnik, Zarja Snoj Verbovšek, Katja Stergar in Vojko Zadavec). Menim, da bi moral tudi sofinancer, v tem primeru JAK, s sredstvi interne kontrole odpraviti vsak najmanjši morebitni dvom o konfliktu interesov, predvsem uredniško sodelovanje pri založbah.

Če primerjamo (so)delavce založbe Miš in uredniški odbor *Priročnika kakovostnih knjig*, ki sicer vključuje ekipo odličnih knjižničarjev in drugih

strokovnjakov za mladinsko književnost, vendarle ostaja nekaj odprtih vprašanj, in sicer ali so sodelavci ali zaposleni v javnih ustanovah (in/ali sofinancerji) lahko člani uredništva in/ali sodelavci komercialnih založb? Menim, da bi sam uredniški odbor moral ravnati samozaščitno, da bi morebitni dvom o konfliktu interesov in/ali nedovoljenem vplivanju bil *a priori* izključen.

Ne glede na omenjeno dilemo se ob zlatih hruškah zastavi ločeno vprašanje, zakaj je bilo tako radodarno podeljenih 125 priznanj. Nekatera z zlato hruško označena dela namreč povezuje literarna šibkost ter nekoliko površno uredniško delo. Smiselno bi bilo razmisliti tudi o redefiniciji kriterijev, da bi hruške podeljevali le za prvotiske sodobne slovenske mladinske književnosti. Slovenija mora, kot drugi evropski narodi, poskrbeti za razvoj in promocijo svoje nacionalne književnosti brez nacionalizmov (J. Kristeva: *Nations without nationalism*, 1993) in za kar najbolj objektivni in nepristranski sistem vrednotenja in nagrajevanja. Zdi se, da nekateri avtorji živijo v romantični iluziji, po kateri se, rečeno s P. Bourdieujem, "tisti, ki so preprosto neuspešni, skrivajo za romantično idejo velike nerazumljenosti". Zato se na koncu zastavi vprašanje, kako "razkrinkavanje iluzij" o nagrajevalni "mreži odnosov" prispeva k razvoju strokovnega področja slovenske mladinske književnosti. Kako vzdrževanje iluzij o "romantični nerazumljenosti", ki jih kvantitativno potrjuje npr. *Statistika izposoj v splošnih knjižnicah*, vpliva na recipročne nominacije in nagrade, relacijske bralne repertoarje in druge dele slovenskega mladinskega literarnega sistema? Zaradi odličnega poslanstva, ki ga opravlja na področju mladinske literarne vede, zibka *zlatih hrušk* ne sme postati Cankarjev *pehar suhih hrušk*. Zato je tudi razkrinkavanje iluzij (morebitni konflikt interesov) nujno za razvoj mladinske literarne vede, ki ima nalogo, kot pravi P. Nodelman, da preseže inercijo mišljenja in pogleda literaturo, saj bo le tako videla, kot pravi Prešeren, kdo slavi višnjanskega polža namesto Pegaza, ki na krilih domišljije (in ne na založniških krilih), leti iz realnega v fantastični svet in pije čisto vodo iz posvečenega studenca Hipokréna.

Torej, odlična ideja; podeljevanje priznanj *zlata hruška* je na prelomnici, da še naprej udejanja začetno poslanstvo in da preseže morebiten dvom o nedovoljenem vplivanju ter recipročnem podeljevanju priznanj onkraj konflikta interesov članov in članic, založb in samozaložb, cenzure in samocenzure ter pomisleke upošteva kot premisleke in priložnost za izboljšanje. Navkljub kritični, vendar dobronamerni popotnici, gre zlati hruški priznanje za čiščenje in ne čaščenje potrošniškega Avgijevega hleva.

Ana Vogrinčič Čepič

*Matjaž Pikalo: Rdeča
raketa: Fant, ki se je
smejal življenju.*

Ljubljana: eBesede, 2015.

Naslov Pikalovega najnovejšega mladinskega romana je pomenljiv na več ravneh. Čeprav se nanaša na avto, lahko – glede na podnaslov – v njem beremo tudi karakterizacijo glavnega junaka Jana ali pa rdečo raketo razumemo celo kot prisposodbo mladostnega norenja in evforije. Predvsem pa gre seveda za referenco na Kosovelovo pesem – “Jaz sem rdeča raketa, vžigam se in gorim in ugašam ...” –, ki se večkrat pojavi tudi v knjigi in za katero je Fran Zdravec zapisal, da predstavlja “najbolj ekspresivno človekovo podobo v slovenski liriki 20. stoletja, podobo človeka iskalca, ki je razpet med željo po izpolnjenosti svoje podobe in med dramo nepopolnega bitja, ki ga prizadevajo družba in čas, vzkipljiva kri in napor duha” (v *Sodobnosti*, 1976, let. 24, št. 12, str. 1017). Dejstvo, da Pikalo takoj na začetku pesem objavi v celoti, daje slutiti, da zgodba ne bo lahkotna in da trpki priokus Kosovelovih verzov še kako določa vsebino.

Kljub temu da avtor na samem začetku sicer izrecno zapiše, da “zgodba z resničnimi dogodki in osebami nima nobene zveze”, se tega občutka nikakor ne moremo znebiti, gotovo tudi zato, ker obenem pove, da je knjigo navdihnilo življenje Karla Laginje (1993–2009), ki se je končalo enako prezgodaj kot Janovo, dokumentarističen občutek pa še poglobljajo vložene črno-bele fotografije prizorov iz istoimenskega filma, po katerem je knjiga pravzaprav nastala (Matjaž Pikalo je, skupaj z Vojkom Anzelcem, tudi soavtor scenarija). Ko bralec, pospremljen z vsem tem paratekstem,

stopi v zgodbo, je tako že precej dobro pripravljen na čustveno in problem-sko paletu romana.

Rdeča raketa je zgodba o Janu, nenavadno brihtnem in nabritem fantu, genialnem izumitelju in popravljavcu pokvarjenih stvari, ki že od malega presega okvire pričakovanega, v dobrem in slabem. Kot se opiše sam: "Bil sem vesel otrok, na obrazu sem imel ves čas nasmech, videti je bilo, kot da bi se smejal življenju. Moje oči so gledale na svet z velikanskim zanimanjem in navdušenjem, kot da se mu ne morem do konca načuditi. [...] Kdor me je videl enkrat samkrat, si me je zapomnil za zmeraj. Pa ne samo zaradi moje pojave, pač pa tudi zaradi duha. Zaradi pozitivne energije in neizmerne optimizma. Neusahljivega veselja in čiste svetlobe." Jan je fant z neizmerno karizmo, a obenem nekdo, ki mu nihče ni kos in ga ne more obvladati niti toliko, da bi ga uspel očuvati pred njim samim, in to niti takrat, ko ga mladostna zagnanost in občutek vsemogočnosti ženeta v resnično nevarnost. "Načina, na katerega bi me lahko ukrotil, enostavno ni bilo. Pa tudi načina, da bi me v nekaj prisilil, ne glede na to, ali je bilo to zame dobro ali ne, ne. Beseda moraš je pri meni preprosto naletela na gluha ušesa."

Njegovo zgodbo spremljamo od rojstva pa do najstniških let. Pikalo jo naniza skozi pet poglavij in v vsakem jo v prvi osebi pripoveduje eden od vpletenih, tako da dobimo pet perspektiv, pet doživljanj in pet glasov istega dogajanja. Posamično poglavje zato deluje kot nekakšen portret, sploh ker ga pospremi tudi fotografija vsakokratnega pripovedovalca.

Jan odrašča na kmetiji z očetom slikarjem in mamo učiteljico. "Bil sem otrok narave, gozda in vasi", pravi ... "Moja potreba po svobodi je bila neizmerna." Očetu podeželje ustreza, mama pa se počuti vse bolj osamljeno – moževo boemstvo jo spravlja ob živce, predvsem pa kljub vsej ljubezni in razumevanju nikakor ne more ukrotiti Jana, ki z vstopom v šolo niza neopravičene ure ter večje in manjše disciplinske prekrške. Tu sta še prijatelj Peter, ki odrašča z nasilnim, pijanim očetom, in sošolka Ana, zlorabljana hči iz bogate, ugledne družine. Ana je Janova simpatija, pozneje postane tudi njegovo dekle. Vsi so na neki način strašno sami, puščeni na cedilu, brez toplega, varnega doma.

Ko skušajo že v prvem razredu z oslom v vpregi pobegniti na morje in Anin oče, sodnik Flego, Janu zagrozi s tožbo zaradi načrtne ugrabitve, Janovi mami 'poči film', spakira kovčke in se odseli nazaj v mesto. Jan noče z njo, vsaj v prvem hipu ne, potem pa mu ne uspe več dohiteti njenega avta – in tako ostaneta sama z očetom. Prizor je mučen in ganljiv hkrati, še posebej ker ni jasno, ali je mama sina, ki je tekel za njo, spregledala, ali pa mu je vendarle namenoma ušla.

Sicer ljubeči oče, ki ve, da je "Jan drugačen otrok", po ločitvi vse več pije in vse manj slika, Jana prepušča samemu sebi, tako da ta odrašča v avtomehanični delavnici mojstra Berta brez vsakršnega občutka za red, mimo rutine in vzgojnih parametrov urejenega vsakdana. Ko se s Petrom zapleteta še v incident z Aninim očetom, ju ta – čeprav karambol na cesti zakrivi gospod sodnik sam – 'vzame na piko', sploh ker se Jan očitno zbliža z 'njegovo' Ano, Flegovo do sprevrženosti oboževano edinko. Zadnji konflikt je tako samo še kaplja čez rob: za Anin rojstni dan Jan in Pero priredita ognjemet presenečenja, a ko se prikaže razjarjeni Flego, Janu raketa eksplodira v roki in vžge streho Flegove vrtno ute.

Od tu naprej se stvari zaostrijo. Flego doseže, da Perota pošljejo v popravni dom; Jan se temu izogne le zato, ker mora na zdravljenje v bolnišnico, potem pa vpoklic doleti tudi njega. A še preden uspejo Jana spraviti v zavod, s Perotom skujeta 'bojni' načrt. V Bertovi delavnici namreč ves ta čas počasi 'nastaja' rdeča raketa, Janov samozgrajeni avto, ki naenkrat dobi jasno poslanstvo: omogočiti 'pot v svobodo'. Ko Janu (z nekaj 'izposojenimi' deli Flegotovega cryslerja) dejansko uspe sestaviti vozilo, je pobeg zares mogoč. Spontano, a ravno tako zares, se jim pridruži še Ana in vsi trije prežgodaj odrasli šestnajstletniki krenejo na pot. Cilj: festival samozgrajenih vozil v francoskem Le Mansu, ki ga je enkrat omenil navdušeni biker, poštar Brane.

Žal se načrt ne izide. Ko Pero na poti nespametno oropa pošto, so ubežnikom takoj na sledi. Medtem ko gresta Ana in Pero po bencin, Jana, ki ju z avtom čaka na bližnjem travniku, zasačijo policaji. Fant se ne da, z rdečo raketo skuša uiti, a ta dirka gre čez rob in Jana odnese na oni svet. Janova pripoved je tako v resnici pripoved njegove duše, ki nekje od zgoraj spremlja dogajanje po nesreči in se spominja celotne zgodbe. Roman se pravzaprav začne na koncu, a ne glede na to, da za ključni zaplet izvemo že v prvem poglavju, so vsa naslednja poglavja ravno tako zanimiva, ker avtor v vsakem niza nove podrobnosti.

Pripoved Ane, ki se dogodkov spominja kot študentka v Londonu, je subtilno podoživljanje bližine z Janom in mučnega odraščanja s posiljevalskim očetom; Pero se oglašja iz zapora, kjer je pristal po Flegovi zaslugi, in tam na delavnici kreativnega pisanja piše spomine, ki naj bi nekoč zrasli v knjigo, Janu v spomin. Proti pričakovanjem je eden izmed petih pripovedovalcev tudi Anin oče, pokvarjeni sadist, ki – za razliko od ostalih štirih pričevalcev – edini vzbuja odpor. Vpogled v njegovo morbidno otroštvo sicer v ničemer ne zmanjša njegove krivde, kljub temu pa jasno sporoča, da

so (bili) tisti, ki zlorablajo, največkrat sami žrtve zlorab, da v pomanjkanju dobrih izkušenj žrtev hitro rabelj postane.

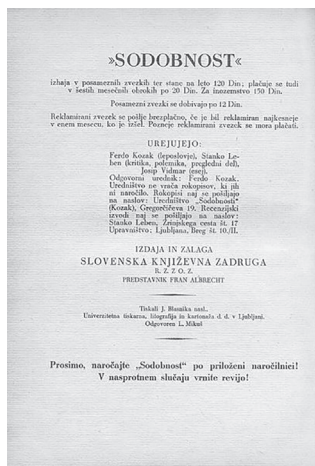
V orisu Flega avtor morda preveč karikira, saj ta z vsako stranjo postaja bolj odvrten – izvemo, da je ob vsem ostalem tudi skorumpiran manipulator, da vara svojo ženo, da pije ... A po drugi strani Pikalu ne moremo očitati stereotipiziranja. Nosilci avtoritet, ki bi jih lahko klišejsko negativno prikazal kot dežurne krivce (policaj, kriminalistka, učitelj Rogliček in ne nazadnje starši), vsi ravnaajo dobronamerno in so Janu vseskozi naklonjeni, a, kot rečeno, nihče zares ne ve, kako ravnati z njim, in tega se fant zaveda. Ostaja neukročen z vsemi dobrimi in slabimi posledicami.

Roman zaključí mehanik Berto, Janov 'pomembni drugi', ki se v spominih osredotoči na razstavo slik Janovega očeta, kjer se na otvoritvi kome-morativno zberejo vsi vpleteni, ki jih je fant tako ali drugače fasciniral.

Presenetljivo v besedilu ni čutiti scenarističnega tona; delo deluje povsem avtonomno, nikjer se mu ne pozna, da je nastalo po filmu, saj ima tako v jeziku kot strukturi vse značilnosti avtentične romaneskne proze. Kot v Pikalovih prejšnjih mladinskih delih – *Luža* (2002), *Modri E* (1998), *Samsara* (2006) – avtorju tudi tu uspe pri vsakem junaku posebej okarakterizirati govor, najbolj izrazito Perovega s slengom in Bertovega z dialektom. Dialogi so prepričljivi in poantirani, ker se avtor zna vživeti v glave govorcev. Pikalov jezik živi in raste z junaki: mali Peter v Janovi zgodbi tako recimo postane Pero, mama in tata pa Igor in Sonja.

Besedilo teče gladko, saj avtor s prepletom pripovedovalcev dodobra začini branje in uspe v že znano vsebino vedno znova vnesti napetost, tako da knjigo 'pogoltneš' na dušek. V ospredju je seveda zgodba o Janu, o čaru mladosti, o ljubezni in prijateljstvu, a roman ravno tako izrazito naslavlja socialno problematiko: disfunkcionalne družine, zlorabo, alkoholizem, zato bi ga lahko označili za problemski mladinski roman. Med drugim govori tudi o smrti, premišlja o večnosti in reinkarnaciji. "Energijska vsakega od nas je večna in neuničljiva", je prepričan Jan. "Je zmeraj navzoča, tudi ko nas ni več, le da je drugače razporejena". Zato Jan z luninega krajca zadovoljno zre dol na Zemljo in opazuje, kako spomin nanj združuje vse njegove ljube.

Sodobnost nekoč

Bolj se stvari
spreminjajo, bolj
ostajajo iste

Ali si je ta narod v sredini dovolj svest samega sebe? Je v njem dovolj poguma vztrajati in kljubovati, prevzemati odgovornost in ukrepati? Tisoč let mu je bilo naloženo, da ni smel sam misliti zase, sam prevzemati odgovornosti. Je v njem resnično globoko in usodno zakoreninjena življenjska nujnost, da se že končno strne v kar najkompaktnejšo, najnezmagljivejšo celoto? Ali pa je njegova historična krivda to, da bo ostal večno razklan v sebi, razdeljen v skupine, ki se fanatično mrze, brezstidno in podlo ovajajo druga drugo? Ali je v njem sploh dovolj vere vase? Ali veruje, da ima tudi on na svetu neko nalogo, neko poslanstvo, ki ga mora skušati iskati ter mu nagonsko slediti? Ali pa je morda res njegova vrhovna modrost *r e s i g - n a c i j a*, fatalistična vdanost v usodo, ta lažna krinka za topega, dremajočega, lenega in letargičnega duha, za notranjo in zunanjo neaktivnost ter bojazljivo izmikanje pred samim seboj? Kajti, ali je v njem kaj resnične pripravljenosti za žrtve, za izgubo imetka in časti, za izgubo osebne svobode, dà, tudi osebne življenja v prid skupnosti? Ali se zaveda z vsemi posledicami, da če je, je to samó sam iz sebe, nikdar pa ne s pomočjo koga drugega, pa bodisi celo najbolj bratskega prijatelja?

Ali pa je ta rod – sramota! – samo narod prisklednikov, samo zajedavec na živih telesih drugih narodov, samó prosjak pod bogato obloženo tujo mizo?

Fran Albrecht, Zlo naroda (Sodobnost, 1933)

Predvsem me kot Slovenca zanima danes odnos med kulturo in politiko, med kulturno in politično usmerjenostjo slovenskega naroda, kakršen dejansko je in kakršen bi načelno moral biti, ter vprašanje po vzrokih sedanjega odnosa.

Pri vsakem narodu obstoji namreč neka skoro nenormalna napetost med kulturo in politiko, skoro trajna neskladnost med kulturno in politično usmerjenostjo. Pri nobenem narodu pa ni ta napetost in neskladnost tako ostra in globoka, pri nobenem drugem narodu ne kaže tako katastrofalnih znakov kakor pri slovenskem.

Izhajam pri tem iz občutja in prepričanja, da mora človek iz svojih bitnih lastnosti strmeti po premagovanju tega razdora, da mora narod stremeti po čim večji skladnosti kulturne in politične usmerjenosti in da se po jakosti takih stremeljenj meri duhovno zdravje, življenjska volja človeka, naroda. Iz svojega idealistično-realističnega gledanja na življenje iščem za vzroki tega razdornega pojava najprej v človekovi duhovnosti in šele nato v tako imenovanih razmerah, gospodarsko-socialnih in drugih. Zato trdim, da je prvi in glavni vzrok tega pojava razkroj človeško osrednjega, celotnostnega in občestvenega občutja in razumevanja življenja povsod in zlasti pri nas. Mislim, da je tako gledanje na življenje, ki postavlja človeka v središče dogajanja, njegovo moralno silo poguma in resnicoljubnosti kot glavno gibalno silo, njegovo celotno in občestveno rast kot cilj vsega razvoja, za človeka še najbolj častno, najbolj resničnim nujnostim njegovega življenja ustrezajoče. Meni vsaj se vsiljuje to naziranje s prav spontano samoumevnostjo.

Lojze Ude, Kultura in politika (Sodobnost, 1933)

Kruto in z grenkobo v srcih čutimo v današnjih težkih časih pomanjkanje v zavedno slovenskem duhu vzgojene, etično močne inteligence, elite izobražencev, ki bi se zavedala, da stoji v sprednjih vrstah, in ki bi se ne izmikala ali plahodušno odtegovala odgovornim nalogam v razmišljanju in dejanju. Ne glede na svetovni nazor ali strankarsko opredeljenost bi

danes morala snovati v našem življenju zrela, vodstva v najboljšem pomenu zmožna elita izobražencev, ki bi na vseh poljih našega udejstvovanja predstavljala strnjeno fronto neuklonljivih duhov. Toda od kod naj bi se vzeli ti neuklonljivi, zavedno slovenski, etično močni, samostojni duhovi? Izza prevrata se živa duša ni domislila, da brez sistematične vzgoje v tej smeri ne bomo nikoli prišli do prepotrebne elite izobražencev. Nikoli izza prevrata ni bilo med nami resnega razgovora vsaj o osnutkih samostojne, konstruktivno slovenske kulturno-vzgojne politike, ki naj bi po dobro preudarjenem, z bodočnostjo računajočem načrtu zarisala vsaj glavne smernice vzgoji po naših srednjih šolah in na naši univerzi. Izza prevrata take vzgoje ni bilo, marveč so nam šole od najnižje do najvišje pošiljale v življenje skupine sicer naobraženih, a medlih, plašljivih inteligentov brez zadostno vzgojnega čuta odgovornosti, brez iniciative in hrbtenice. Zato vzbuja danes pogled na vsa področja slovenskega življenja mučen občutek nedozorelosti, nestalnosti, zbežanosti in neenotnosti; velikemu delu inteligence manjka prave orientiranosti, če pa je pravilno orientirana, ji manjka etične sile in odpornosti, pa bistrega čuta odgovornosti do ljudstva, da bi svojo pravilno orientiranost tudi z dejanji dokazala.

Stanko Leben, Vladajoča inteligenca (Sodobnost, 1933)

Če pa država ustanavlja lastna podjetja, ne potrebuje nikakega kredita, temveč se gradbeni stroški krijejo iz davkov. Pač pa se mora tako podjetje, ko prične obratovati, vzdržati ravno tako iz lastnih sredstev kot vsako drugo. Plačevati mora davke kot vsako drugo. In če ogroža njegov obstoj bodisi privatno ali državno konkurenčno podjetje, mu država ne priksoci na pomoč. Davčna sila le naraste, če močnejše podjetje izpodrine slabše. Razlika med privatnim in državnim podjetjem bi obstojala le v pravnem stališču vodstva in še to le prehodno. Principielno pa bi bilo strmeti za tem, da se v vsakem primeru varuje avtonomija podjetniških uprav.

Če naj bi država (kot oblast) kratko malo prevzela funkcije današnjih denarnih zavodov, kakor nekateri predlagajo, bi to gospodarstvu povzročilo sigurno mnogo neprilik, kajti državna uprava je mnogo preokorna, da bi mogla vršiti take posle. Pod pogoji, kakor smo jih navedli, pa država prav lahko ustreza potrebam lastnega gospodarstva brez pomoči privatnih denarnih zavodov.

Zoran Hribar, Pravilno denarstvo (Sodobnost, 1933)

Naš čas je porodil nov socialni in gospodarski problem, ki ga na kratko imenujemo problem mladine. Večina tistih ljudi, vsaj pri nas, ki se ž njim peča, spoznava v njem neko povsem samosvojo in samoniklo družbeno prikazen. Oni ne vidijo, da je ta socialni pojav samo člen v razvoju kapitalistične družbe, sicer zelo važen in usoden člen. Umevno je, da mnogi s tega napačnega vidika gledajo na ta novi problem, dejal bi, od zadaj, ne da bi mu pogledali v oči in obraz, baveč se predvsem ali celo samo s psihološkim razpoloženjem današnje mladine. Da povem v primeri: Oni ugibajo, od kod prihajajo in kam gredó valovi, ki jih pušča za seboj vozeča ladja. Valove vidijo, razpravljajo o njih, vozeče ladje pa ne vidijo. Analize teh ljudi prihajajo največkrat do enakih sklepov: da je mladina naše dobe resda zašla v krizo, ki je duhovna in tvarna, da pa je to svojo zablodo zakrivila pravzaprav sama. Ona da se najraje zabava in posveča športu, delati pa noče. Prezira literaturo, umetnost in znanost, ker ima smisel le za bravure. Predrzno zahteva komodnih in dobro plačanih služb, noče pa se s požrtvovalnim delom in pripravami za nje usposobiti. Zato ne bo poprej boljše, dokler se današnja mladina iskreno ne odloči, poboljšati se. Poboljšala pa se bo, kadar ji bodo zgledi starih in marljivih generacij postali zopet sveti.

Albin Prepeluh, Problem mladine (Sodobnost, 1933)

Dne 11. t. m. je minilo petnajst let, kar je umrl slovenskemu narodu njegov največji prozaik Ivan Cankar. Umrl je v zenitu svojih umskih in duševnih sil, še ne triinštiridesetleten mož. Telesno je bil izmučen in utrujen, izčrpan in ubit človek. V dobrih dvajsetih letih je dal svojemu ljudstvu preko trideset knjig, tako svojevrstnih in pomembnih, kakršnih dotlej še ni bilo čitati v slovenskem jeziku. Vendar pa ga ni ubilo samo delo. Ubilo ga je predvsem življenje – ali bolje: slovensko življenje in njega posebnost – slovenska družba. V tej družbi ali vsaj v vladajočih plasteh te družbe Ivan Cankar seveda ni užival posebnega ugleda in veljave. Ta družba, ki jo je Cankar vrhu vsega še z njemu lastno drznostjo in pogumom tako kruto smešil, bičal in napadal, ga je mrzela že zategadelj, ker je bila legitimna potomka Bleiweisa in njegove družbe. Ta družba vidi pri nas že od pamtiveka v človeku, ki se ukvarja z nekimi nekoristnimi stvarmi v življenju kakor je na primer umetnost ali pa celo pisateljevanje, brezdelneža, pijanca, razvratneža in sploh delomrznega postopača. Zato je seveda tudi Cankarja proglašala za pijanca, faliranega študenta, eksaltiranca, ki sicer ni brez nadarjenosti, a je v bistvu nihilist. Živeti v zatohlem vzdušju, ki ga

vetri in zračni taka omejena družba, je notranje snažnemu in kulturnemu človeku seveda nadvse trpko in bridko. Prej ali slej bo spregledal: *in fuga salus* – in se ji umaknil. Ivan Cankar pa je bil resoluten človek in se je zato tudi resolutno umaknil.

Kdor ga je videl in občeval ž njim zadnje čase pred njegovo smrtjo, je presenečen opazal, kako je ta živi, ostri in živahni duh postajal vse umirjenejši, tišji in blažji. Še je bil živ in gibek, duhovit in ostro zbadljiv v manjšem krogu, v večji, glasnejši družbi pa je iznenada utihnil. In čim glasnejša je postajala družba okrog njega, tem tišji je bil on. S kazalcem na ustih je obsedel, umolknil, se zagledal predse in kakor utonil vase. Počasi, neopazno se je umikal in nenadoma ga ni bilo več v družbi. In sredi najglasnejših, najburnejših dni – v decembru leta osemnajstega –, ko so vse ljubljanske ulice kar bobnele od samega navdušenja, se je umaknil tej družbi za zmerom. In ta slovenska družba si je ostala zvesta še po njegovi smrti. Ker ni bil po svojem socialnem položaju kak deželni ali državni pisar, kak advokat, nikar šele kak občinski odbornik in mestni svetovalec ali pa celo kaka res “vodilna” in “ugledna” osebnost v narodu, ta družba ni dopustila, da bi se slovenska prestolnica ob smrti največjega slovenskega pisatelja vsaj v zunanji znak svojega žalovanja odela v črne zastave. No, pogreb pa je bil drugačen. Pogreb je od zmeraj slovenska parada. Tam si videl zbrano res vso gospodo: pravo gospodo v ponošenih in obrabljenih suknjah, pa tudi vso jaro gospodo z visokimi črnimi štulami na glavah.

Fran Albrecht, Ob petnajsti obletnici (Sodobnost, 1933)